

śrī-śrī-ujjvala-nīlamanīḥ

(1)

nāyaka-bheda-prakaraṇam

nāmākṛṣṭa-rasajñāḥ śīlenoddīpayan sadānandam |
nija-rūpotsava-dāyī sanātanātmā prabhur jayati ||1||

mukhya-raseṣu purā yaḥ saṁkṣepeṇodito rahasyatvāt |
pṛthag eva bhakti-rasa-rāt sa vistareṇocyate madhuraḥ ||2||
vakṣyamānair vibhāvādyaiḥ svādyatām madhurā ratih |
nītā bhakti-rasaḥ prokto madhurākhyo manīṣibhiḥ ||3||

tatra vibhāveṣv ālambanāḥ—
asminn ālambanāḥ proktāḥ kṛṣṇas tasya ca vallabhāḥ ||4||

pada-dyuti-vinirdhuta-smara-parārdha-rūpoddhatir
dṛg-añcala-kalānaṭīpaṭimabhir mano-mohinī |
sphuran-nava-ghanākṛtiḥ parama-divya-līlā-nidhiḥ
kriyāt tava jagat-trayī-yuvati-bhāgya-siddhir mudam ||5||

ayaṁ suramyo madhuraḥ sarva-sal-lakṣaṇānvitaḥ |
valiyān nava-tāruṇyo vāvadūkaḥ priyaṁ-vadaḥ ||6||
sudhiḥ sa-pratibho dhīro vidagdhaś caturaḥ sukhī |
kṛtajño dakṣiṇaḥ prema-vaśyo gambhīrāmbudhiḥ ||7||
variyaṁ kīrtimān nārī-mohano nitya-nūtaṇaḥ |
atulya-keli-saundarya-preṣṭha-vaṁśī-svanānkitāḥ ||8||
ity ādayo'sya śṛṅgāre guṇāḥ kṛṣṇasya kīrtitāḥ |
udāhṛtir amiśāṁ tu pūrvam eva pradarsitā ||9||
pūrvokta-dhīroddāttādi-catur-bhedasya tasya tu |
patīś copapatiś ceti prabhedāv iha viśrutau ||10||

tatra patih—
uktaḥ patih sa kanyāyā yaḥ paṇigrāhako bhavet ||11||

yathā—

rukmiṇaṁ yudhi vijitya rukmiṇīm
dvārakām upagamayya vikramī |
utsavocchalita-paura-maṇḍalaḥ
puṇḍarīka-nayanaḥ kare'grahīt ||12||

yathā vā—

kalita-yugala-bhāvaḥ kvāpi vaidarbhya-putryā
makha-bhuvi kṛta-dīkṣo dakṣiṇārthān dadānaḥ |
viharati harir uccaiḥ satyayā dīyamānaḥ
kvacid alam alasāṅgaḥ puṇyake nāradāya ||13||

yathā vā (BhP 10.22.44)—

kātyāyani mahā-māye
mahāyoginy adhiśvari |
nanda-gopa-sutaṁ devi
patiṁ me kuru te namaḥ ||14||

iti saṅkalpam ācerur yā gokula-kumārikāḥ |
tāsv eva kiyatīnām tu pati-bhāvo harāv abhūt ||15||
mūla-mādhava-māhātmye śrūyate tata eva hi |
rukmiṇy-udvāhataḥ pūrvam tāsām pariṇayotsavaḥ ||16||

athopapatiḥ—

rāgeṇollaṅghayan dharmam parakīyā-balārthinā |
tadīya-prema-vasatir budhair upapatiḥ smṛtaḥ ||17||

yathā **padyāvalyām** (205)—

saṅketikṛta-kokilādi-ninadam kamsa-dviṣaḥ kurvato
dvāronmocana-lola-śaṅkha-valaya-kvāṇam muhuḥ śṛṇvataḥ |
keyam keyam iti pragalbha-jarati-vākyena dūnātmano
rādhā-prāṅgaṇa-koṇa-koli-viṭapi-kroḍe gatā śarvarī ||18||

atraiva paramotkarsaḥ śṛṅgārasya pratiṣṭhitaḥ ||19||

tathā ca munih—

bahu vāryate khalu yatra pracchanna-kāmukatvaṃ ca |
yā ca mitho durlabhatā sā manmathasya paramā ratiḥ ||20||

laghutvam atra yat proktaṃ tat tu prākṛta-nāyake |
na kṛṣṇe rasa-niryāsa-svādārtham avatārini ||21||

tathā ca prāñcaḥ—

śṛṅgāra-rasa-sarvasvaṃ śikhi-piccha-vibhūṣaṇam |
aṅgikṛta-narākāram āśraye bhuvanāśrayam ||22||

anukūla-dakṣiṇa-śaṭhā dhrṣṭaś ceti dvayor athocyante |
pratyekaṃ catvāro bhedā yuktibhir amī vṛtṭyā ||23||
śaṭhya-dhārṣṭye param nāṭya-prokte upapater ubhe |
kṛṣṇe tu sarvaṃ nāyuktaṃ tat-tad-bhāvasya sambhavāt ||24||

tatrānukūlaḥ—

atiraktatayā nāryāṃ tyaktānya-lalanā-sprḥaḥ |
sītāyāṃ rāmavat so'yam anumūlaḥ prakīrtitaḥ ||25||
rādhāyāṃ eva kṛṣṇasya suprasiddhānukūlatā |
tad-āloke kadāpy asya nānyā-saṅgaḥ smṛtiṃ vrajet ||26 ||

vaidagdhi-nikuramba-cumbita-dhiyaḥ saundarya-sārojvalāḥ
kāmīnyaḥ kati nāḍya vallava-pater dīvyanti goṣṭhāntare |
rādhe puṇyavatī-śikhā-maṇir asi kṣāmodari tvāṃ vinā
preṅkhantī na parāsu yan madhuripor dṛṣṭātra dṛṣṭir mayā ||27 ||

dhīrodāttānukūlo, yathā—

kuvalaya-dṛśaḥ saṅketa-sthā dṛg-añcala-kausalair
manasija-kalā-nāṭī-prastāvanām abhitanvatām |
na kila ghaṭate rādhā-raṅga-prasaṅga-vidhāyitā
vrata-vilasite śaithilyasya cchaṭāpy agha-vidviṣaḥ ||28||

dhīralalitānukūlo, yathā—

gahanād anurāgataḥ pitṛbhyām
apanīta-vyavahāra-kṛtya-bhāraḥ |
viharaṇ saha rādhayā murārīr
yamunā-kūla-vanāny alamcakāra ||29||

dhīraśāntānukūlo. yathā—

bradhnopāsti-vidhau tava praṇayitāpūreṇa veśam gate
kṣmā-devasya katham guṇo'py agharipau drāg adya saṁcakrame
buddhiḥ paśya viveka-kausālavatī dṛṣṭiḥ kṣamodgāriṇī
vāg etasya mṛgākṣi rūḍha-vinayā mūrtiś ca dhīrojvalā ||30||

dhīroddhatānukūlo, yathā—

satyaṁ me pariḥṛtya tāvaka-sakhīm premāvadātāṁ mano
nānyasmin pramadājane kṣaṇam api svapne'pi saṅkalpate |
sāra-grāhiṇī gauri sad-guṇa-gurau mukta-vyalīkodyame
mudrām kim nu mayi vyanakṣi lalite gūḍhābhyasūyā-mayīm ||31||

atha dakṣiṇaḥ—

yo gauravaṁ bhayaṁ prema dākṣiṇyaṁ pūrva-yoṣiti |
na muñcaty anya-citto'pi jñeyo'sau khalu dakṣiṇaḥ ||32||

yathā—

tathyaṁ candrāvali kathayasi prekṣyate na vyalīkaṁ
svapne'pyasya tvayi madhubhidaḥ premaśuddhāntarasya |
śrutvā jalpaṁ piśunamanasām tadviruddhaṁ sakhīnām
yuktaḥ kartuṁ sakhi savinaye nātra viśrambhabhaṅgaḥ ||33||

yad vā—

nāyikāsv apy anekāsu tulyo dakṣiṇa ucyate ||34||

yathā **daśa-rūpake**—

snātā tiṣṭhati kuntaleśvara-sutā vāro'ṅga-rāja-svasur
dyūte rātrir iyaṁ jītā kamalayā devī prasādyādya ca |

ity antaḥ-pura-sundariḥ prati mayā vijñāya vijñāpite
devenāpratipatti-mūḍha-manasā dvitrāḥ sthitam nāḍikāḥ ||35||

yathā vā—
padmā ḍṛg-bhaṅgir alam kalayati kamalā jṛmbhate sāṅga-bhaṅgam
tārā dor-mūlam alpaṁ prathayati kurute karṇa-kaṇḍūm sukeśi |
śaivyā nīvyām vidhatte karam iti yugapan mādhaveḥ preyasībhir
bhāvenāhūyamāno bahu-śikhara-manāḥ paśya kuṅṭho'yam āste ||36||

śaṭhaḥ—
priyam vyakti puro'nyatra vipriyam kurute bhṛśam |
nigūḍham aparādham ca śaṭho'yam kathito budhaiḥ ||37||

yathā—
svapne vyalīkam vanamālinoktam
pālīty upākarnya vivarṇa-vaktrā |
śyāmā viniḥśvasya madhu-triyāmām
sahasra-yāmām iva sā vyanaiṣit ||38||

yathā vā—
talpitena tapanīya-kāntinā
kṛṣṇa kuṅja-kuhare'dya vāsasā |
abhyadhyāyi tava nirvyalikatā
muñca sāma-paṭalīpaṭiṣṭhatām ||39||

atha dhṛṣṭaḥ—
abhivyaktānya-taruṇī-bhoga-lakṣmāpi nirbhayaḥ |
mithyā-vacana-dakṣaś ca dhṛṣṭo'yam khalu kathyate ||40||

yathā--
nakhānkā na śyāme ghana-ghuṣṛṇa-rekhā-tatir iyam
na lākṣāntaḥ-krure paricinu girer gairikam idam |
dhiyam dhatse citram vata mṛga-made'py añjanatayā
taruṇyās te ḍṛṣṭiḥ kim iva viparīta-sthitir abhūt ||41||

udāttādyaiś catur-bhedais tribhiḥ pūrṇatamādibhiḥ |
caturvimśaty ātmā paty-ādi-yugmataḥ ||42||

nāyakaḥ so'nukūlādyaiḥ syāt ṣan-navatidhoditaḥ |
nokto dhūrtādi-bhedas tu muneh sammaty-abhāvataḥ ||43||

iti śrī-śrīmad-ujjvala-nīlamanau nāyaka-bheda-prakaraṇam |

||1||
--o)0(o--

(2)

atha nāyaka-sahāya-bheda-prakaraṇam

athaitasya sahāyāḥ syuḥ pañcadhā ceṭako viṭaḥ |
vidūśakaḥ pīṭhamardaḥ priyanarmasakhastathā ||1||
narmaprayoge naipuṇyaṁ sadā gāḍhānurāgitā |
deśakārajñatā dākṣyaṁ ruṣṭagopīprasādanam |
nigūḍhamantratetyādyāḥ sahāyānām guṇāḥ smṛtāḥ ||2||
sandhānacaturaśceṭo gūḍhakarmā pragalbhadhīḥ |
sa tu bhaṅgurabhṛṅgārādikaḥ prokto'tra gokule ||3||

yathā—
na punaridamapūrvam devi kutrāpi dṛṣṭam
śaradi yadiyamārānmādhavī puṣpitābhūt |
iti kila vṛṣabhānorlambhitāsau kumārī
vrajanavayuvārāja vyājataḥ kuṅjavīthim ||4||

atha viṭaḥ—
veśopacārakušalo dhūrto goṣṭhīviśāradaḥ |
kāmatantrakalāvedī viṭa ityabhidhīyate |
kaḍāro bhāratīvandhurityādirviṭa īritaḥ ||5||

yathā—
vraje sārāṅgākṣīvitatibhiranullaṅghyavacanaḥ
sakhāham tadbandhoścaṭubhirabhiyāce muhuridam |
kalakṛīḍadvamśīsthagita jagatīyauvatadhṛti-

stvayā yuktaḥ śyāme na khalu parihartuṁ sakhi hariḥ ||6 ||

atha vidūṣakaḥ—

vasantādyabhidho lolo bhojane kalahapriyaḥ |
vikṛtāṅgavacoveṣairhāsyakarī vidūṣakaḥ |
vidagdhamaḍhave khyāto yathāsau madhumaṅgalaḥ ||7 ||

yathā—

tuṣṭena smitapuṣpavṛṣṭiradhunā sadyastvayā mucyatām
ārūḍhaḥ kutukī vimānamatulam mām gokulākhaṇḍalaḥ |
itham devi manorathena rabhasādabhyarthyamāno.apyasau
yatte mānini nādharaḥ prayatate tannādbhutaṁ rāgiṣu ||8||

yathā vā—

mamopaharati svayam bhavadabhīṣṭadevo nama-
nnavam kamalamujjvalam kamalabandhurutkaṇṭhaya |
mayā tu tadavajñayā bhuvi nirasyate ruṣyatā
na mānayasi madvacastadapi mānini tvam kutaḥ ||9||

atha pīṭhamardaḥ—

guṇairnāyakakalpo yaḥ premnā tatrānuvṛttimān |
pīṭhamardaḥ sa kathitaḥ śrīdāmā syādyathā hareḥ ||10||

yathā—

kāliṅdīpuline mukundacaritam viśvasya vismāpanam
draṣṭuṁ gacchati goṣṭhameva nikhilam naikātra candrāvalī |
brūmastasya suhṛttamāḥ svayamamī pathyañca tathyañca te
mā govardhanamalla ghaṭṭaya mudhā govardhanoddhāriṇam ||11||

yathā vā—

taveyam śrīdāman bhaṇitir iha viśrambhayati mām
prasādo rudrāṅyāḥ kim iva capalāsu prasaratu |
vane yāntīm durgārcana-ghuṣṛṇa-mālyāṅkita-karām
vadhūm dṛṣṭvā śaṅke prathayati kalaṅkaṁ khala-janaḥ ||12||

atha priya-narma-sakhaḥ—

ātyantika-rahasya-jñāḥ sakhi-bhāva-samāśritaḥ |

sarvebhyaḥ praṇayibhyo'sau priya-narma-sakho varaḥ |
sa gokule tu subalas tathā syād arjunādayaḥ ||13||

yathā—
pratyāvartayati prasādyā lalanām kṛḍā-kali-prasthitām
śayyām kuñja-gr̥he karoty agha-bhidaḥ kandarpa-lilocitām ||
svinnaṁ bijayati priyā-hṛdi parisrastāṅgam uccair amuṁ
kva śrīmān adhikāritām na subalaḥ sevā-vidhau vindati ||14||

yathā vā—
yābhiḥ sācidṛgañcalena caṭulam kamsārirālihyate
dordvandvena kucopapīdamurasi svairam pariṣvajyate |
etasyādharasīdhuruddhuratayā sāmodamāsvādyate
kim jānāsi sakhe vyadhāyi kataradgopībhirābhistapaḥ ||15||

caturdhāḥ sakhāyo.atra ceṭaḥ kiṅkara īryate |
pīṭhamardasya vīrādāvapi sāhāyyakāritā ||16||
haripriyāprakaraṇe vakṣyante yāstu dūtikāḥ |
atrāpi tā yathāyogyam vijñeyā rasavedibhiḥ ||17||

tatra svayam, yathā—
sakhi mādhavadṛgdūtyāḥ
karmaṭhatā kārmaṇe vicitrāsti |
upadhāsuddhāpi yayā
ruddhā tvam citritevāsi ||18||

vamśī yathā [śrī-lalita-mādhava](#) (1.24— gārgy-uktiḥ)—
[hriyamavagrhya gr̥hebhyaḥ](#)
[karṣati rādhām vanāya yā nipuṇā |](#)
[sā jayati nisṛṣṭārthā](#)
[varavamśajakākālī dūti](#) ||19||

āptadūti—
vīrāvṛndādirapyāptadūti kṛṣṇasya kīrtitā |
vīrā pragalbhavacanā vṛndā cātūktipeśalā ||20||

yathā—

vimukhī mā bhava garviṇi
madgiri giriṇā dhr̥te na kṛtarakṣam |
mūḍhe samuḍhavayasam
mādhavamādhāva rāgeṇa ||21||

yathā vā—
vṛndā sundari vandanam̐ vidadhatī yat pṛcchati tvāmasau
cañcanmañjulakhañjarītanayane tatrottaram̐ vyañjaya |
keyam̐ bhrūbhujagī tavātivīṣamā bambhramyate yadbhiyā
klāntaḥ kāliyamardano. api kurute nāḍya praveśam̐ vraje ||22||

asyāsādhāraṇā dūtyo vīvādyāḥ kathitā hareḥ |
liṅginyantāstu vakṣyante yāstāḥ sādharmaṇā dvayoḥ ||23||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau nāyaka-sahāya-bheda-prakaraṇam ||2||
--o)0(o--

(3)

atha śrī-hari-priyā-prakaraṇam

hareḥ sādharmaṇa-guṇair upetās tasya vallabhāḥ |
pṛthu-premṇām̐ sumādhurya-sampadām̐ cāgrimāśrayāḥ ||1||

yathā—
praṇamāmi tāḥ parama-mādhurī-bhr̥taḥ
kṛta-puṇya-puñja-ramaṇī-śiromaṇīḥ |
upasanna-yauvana-guror adhīrtiya yāḥ
smara-keli-kauśalam udāharan harau ||2||

svakīyāḥ parakīyās ca dvidhā tāḥ parikīrtitāḥ ||3||

tatra svakīyāḥ—
kara-graha-vidhim̐ prāptāḥ patyur ādeśa-tat-parāḥ |
pātivratyād avicalāḥ svakīyāḥ kathitā iha ||4||

yathā—

sunirmāṇe dharmādhvani pati-parābhiḥ paricite
mudā baddha-śraddhā giri ca guru-vargasya paritaḥ |
gṛhe yāḥ sevante priyam aparatantrāḥ pratidinam
mahīśyas tāḥ śaures tava mudam udagrām vidadhatu ||5||

yathā vā śrī-daśame (10.60.55)–

na tvādr̥śīm praṇayinīm gṛhiṇīm gṛheṣu
paśyāmi mānini yayā sva-vivāha-kāle |
prāptān nṛpān na viṅayya raho-haro me
prasthāpito dvija upaśruta-sat-kathasya ||6||

tās tu śrī-yadu-vīrasya sahasrāṅyasya ṣoḍaśa |
aṣṭottara-satāgrāṇi dvāravatyām suviśrutāḥ ||7||
āsām sakhyaś ca dāśyaś ca pratyekaṁ syuḥ sahasraśaḥ |
tulya-rūpa-guṇāḥ sakhyaḥ kiñcin nyūnās tu dāsikāḥ ||8||
tatrāpi rukmiṇī satyā jāmbavaty arka-nandinī |
śaivyā bhadrā ca kauśalyā mādrīty aṣṭau gaṇāgrimāḥ ||9||
tatrāpi rukmiṇī-satye varīyasyau prakīrtite |
aiśvaryād rukmiṇī tatra satyā saubhāgyato varā ||10||

tathā hi hari-vamśe—

kuṭumbasyeśvarī yāsīd rukmiṇī bhīṣmakātmejā |
satyabhāmottamā strīṇām saubhāgye cādhikābhavat ||11||

pādme (6.88.28) ca kārṭtika-māhātmye tām prati śrī-kṛṣṇa-vākyam

na me tvattaḥ priyatamā kācid anyā nitambinī |
ṣoḍaśa-strī-sahasrāṇām priye prāṇa-samā hy asi ||12||

anayoḥ sakalotkr̥ṣṭāḥ sakhyo dāśyaś ca lakṣaśaḥ |
svīyā-jātīya-bhāvena nikhilā eva bhāvitāḥ ||13||
yās ca gokula-kanyāsu pati-bhāva-ratā harau |
tāsām tad-vṛtti-niṣṭhitvān na svīyātvam asāmpratam ||14||

yathā—

āryā ced ativatsalā mayi muhur goṣṭheśvarī kim tataḥ
prāṇebhyaḥ praṇayāspadaṁ priya-sakhī-vṛndaṁ kim etena me |
vaikuṅṭhāṭavi-maṅḍalī-vijayī ced vṛndāvanaṁ tena kim
divyaty atra na ced umā-vrata-phalaṁ piñcāvataṁsī patiḥ ||15||

gādharva-rītyā svikārāt svīyātvam iha vastutaḥ |
avyaktatvād vivāhasya suṣṭhu pracchanna-kāmatā ||16||

atha parakīyā—
rāgeṇaivārpitātmāno loka-yugmānapekṣiṇā |
dharmenāsvikṛtā yās tu parakīyā bhavanti tāḥ ||17||

yathā--
rāgollāsa-vilānghitārya-padavī-viśrāntayo'py uddhura-
śraddhā-rajyad-arundhatī-mukha-satī-vṛndena vandyehitaḥ |
āraṇyā api mādhuri-parimala-vyākṣipta-lakṣmī-śriyas
tās trailokya-vilakṣaṇā dadatu vaḥ kṛṣṇasya sakhyaḥ sukham ||18||

kanyakās ca parodhās ca parakīyā dvidhā matāḥ |
pracchanna-kāmatā hy atra gokuendrasya saukhyatā ||19||

tathā hi **rudraḥ** (śṛṅgāra-tilake 2.30)—
vāmatā durlabhatvaṁ ca strīṇāṁ yā ca nivāraṇā |
tad eva pañca-bāṇasya manye paramam āyudham ||20||

viṣṇu-gupta-saṁhitāyām ca—
yatra niṣedha-viśeṣaḥ sudurlabhatvaṁ ca yan mṛgākṣiṇām |
tatraiva nāgarāṇāṁ nirbharam āsajjate hṛdayam ||21||

āḥ kimvānyad yatas tasyām idam eva mahāmuniḥ |
jagau pāramahaṁsyaṁ ca saṁhitāyām svayaṁ śukaḥ ||22||

yathā **śrī-daśame** (10.33.19)—
kṛtvā tāvantam ātmānaṁ yāvatīr gopayoṣitaḥ |
reme sa bhagavāṁs tābhir ātmārāmo 'pi līlayā ||23||

tathā ca tatraiva (10.33.31, 36)—

naitat samācarej jātu manasāpi hy anīśvaraḥ |
vinaśyaty ācaran mauṭhyād yathārudro 'bdhi-jam viṣam ||26||
anugrahāya bhaktānām mānuṣam deham āśritaḥ |
bhajate tādṛśiḥ krīḍā yāḥ śrutvā tat-paro bhavet ||27||

śrī-mukhena tu mähātmyam āsām prāha svayam hariḥ ||28||

yathā tatraiva (10.32.22)—
na pārāye 'ham niravadya-samyujām
sva-sādhu-kṛtyam vibudhāyuṣāpi vaḥ |
yām ābhajan durjara-geha-śṛṅkhalāḥ
samvṛsya tad vaḥ pratiyātu sādhunā ||29||

uddhavo'pi jagau suṣṭhu sarva-bhāgavatottamaḥ ||30||

yathā (BhP 10.47.61)—
āsām aho caraṇa-reṇu-juṣām aham syām
vṛndāvane kim api gulma-latauṣadhinām |
yā dustyajam sva-janam ārya-patham ca hitvā
bhejur mukunda-padaviṁ śrutibhir vimṛgyām ||31||

māyā-kalita-tādṛk-stri-śīlanenānasūyabhiḥ |
na jātu vraja-devinām patibhiḥ saha saṅgamaḥ ||32||

tathā hi śrī-daśame (10.33.37)—
nāsūyan khalu kṛṣṇāya mohitās tasya māyayā |
manyamānāḥ svapārśvasthān svān svān dārān vrajaukasaḥ ||33||

tatra kanyakāḥ—
anūdhāḥ kanyakāḥ proktāḥ sa-lajjāḥ pitṛ-pālitāḥ |
sakhī-keliṣu visrabdhāḥ prāyo mugdhā-guṇānvitāḥ ||34||
tatra durgā-vrata-parāḥ kanyā dhanyādayo matāḥ |
harinā pūritābhīṣṭās tena tās tasya vallabhāḥ ||35||

yathā—
visrabdhā sakhi dhūli-keliṣu paṭā-samvīta-vakṣaḥ-sthalā
bālāsīti na vallavas tava pitā jāmātaram mṛgyati |

tvam tu bhrānta-vilocanās tam acirād ākarṇya vṛndāvane
kūjantīm śikhi-piccha-mauli-muralīm sotkampam āghūrṇasi ||36||

atha parodhāḥ—

gopair vyūdhā api hareḥ sadā sambhoga-lālasāḥ |
parodhā vallabhās tasya vraja-nāryo'prasūtikāḥ ||37||

yathā **padyāvalyām** (312)—

kātyāyanī-kusuma-kāmanayā kim artham
kāntāra-kuṣi-kuharam kutukād gatāsi |
paśya stana-stavakayos tava kaṅṭhakāṅkam
gopaḥ sukaṅṭhi bata paśyasi jāta-kopaḥ ||38||

etāḥ sarvātīśāyinyaḥ śobhā-sādguṇya-vaibhavaḥ |
ramādibhyo'py uru-prema-mādhurya-bhara-bhūṣitāḥ ||39||

tathā **śrī-daśame** (10.47.60)—

nāyam śriyo 'nga u nitānta-rateḥ prasādaḥ
svar-yoṣitām nalina-gandha-rucām kuto 'nyāḥ |
rāsotsave 'sya bhuja-daṇḍa-grhīta-kaṅṭha-
labdhāśiṣām ya udagād vraja-vallabhīnām ||40||

tās tridhā sādhana-parā devyo nitya-priyās tathā ||41||

tatra sādhanaparāḥ—

syur yauthikyā tv ayauthikya iti tatrādimā dvidhā ||42||

tatra yauthikyāḥ—

yauthikyā tatra sambhūya gaṇaśaḥ sādhanē ratāḥ |
dviddhās tās tu munayas tathopaniṣado matāḥ ||43||

tatra munayaḥ—

gopālopāsakāḥ pūrvam aprāptābhīṣṭa-siddhayaḥ |
cirād udbuddha-ratayo rāma-saundarya-vikṣayā ||44||
munayas tan-nijābhīṣṭa-siddhi-sampādane ratāḥ |
labdha-bhāvā vraje gopyo jātāḥ **pādma** itīritam ||45||

kathāpy anyā kila **brhad-vāmane** ceti viśrutih |
siddhim katicid evāsām rāsārambhe prapedire |
iti kecit prabhāṣante prakāṭāṛthānusāriṇaḥ ||46||

atha upaniṣadaḥ—
samantāt sūkṣma-darśinyo mahopaniṣado'khilāḥ |
gopīnām vīkṣya saubhāgyam asamordhvam suvismitāḥ ||47||
tapāmsi śraddhayā kṛtvā premādhyā jajñire vraje |
vallavya iti paurāṇi tathaupaniṣadī prathā ||48||

atha ayauthikyaḥ—
tad-bhāva-baddha-rāgā ye janās te sādhanē ratāḥ |
tad-yogyam anurāgaugham prāpyotkanṭhānusārataḥ ||49||
tā ekaśo'thavā dvi-trāḥ kāle kāle vraje'bhavan |
prācīnās ca navās ca syur ayauthikyas tato dvidhā ||50||
nitya-priyābhīḥ śalokyam prācīnās ciram āgatāḥ |
vraje jātā navās tv etā martyāmartyādi-yonitāḥ ||51||

atha devyaḥ—
deveṣv amśena jātasya kṛṣṇasya divi tuṣṭaye |
nitya-priyāṇām amśās tu yā yātā deva-yonayaḥ ||52||
atra devāvatarāṇe janitvā gopa-kanyakāḥ |
tā amśinīnām evāsām priya-sakhyo'bhavan vraje ||53||

atha nityapriyāḥ—
rādhā-candrāvalī-mukhyaḥ proktāḥ nitya-priyā vraje |
kṛṣṇavan nitya-saundarya-vaidagdhyaḍi-guṇāśrayāḥ ||54||

tathā ca **brahma-saṁhitāyām** (5.48)—

ānanda-cinmaya-rasa-pratibhāvitābhis
tābhir ya eva nija-rūpatayā kalābhiḥ |
goloka eva nivasaty akhilātma-bhūto
govindam ādi-puruṣam tam aham bhajāmi ||55||

tatra śāstrasiddhāstu rādhā candrāvalī tathā |
viśākhā lalitā śyāmā padmā śaibyā ca bhadrīkā |

tārā vicitrā gopālī dhaniṣṭhā pālikādayaḥ ||56||
candrāvalyeva somābhā gāndharvā rādhikaiva sā |
anurādhā tu lalitā naitāstenoditāḥ pṛthak ||57||
lokaprasiddhanāmnyastu khañjanākṣī manoramā |
maṅgalā vimalā līlā kṛṣṇā śārī viśāradā |
tārāvalī cakorākṣī śaṅkarī kuṅkumādayaḥ ||58||
ityādīnāntu śataśo yūthāni vrajasubhruvām |
lakṣasaṅkhyāstu kathitā yūthe yūthe varāṅganāḥ ||59||
sarvā yūthādhipā etā rādhādyāḥ kuṅkumāntimāḥ |
viśākhām lalitām padmām śaibyāñca prohya kīrtitāḥ|| 60||
kintu saubhāgya-dhaureyā aṣṭau rādhādayo matāḥ |
yūthādhipātve ‘py aucityam dadhānā lalitādayaḥ |
sveṣṭa-rādhādi-bhāvasya lobhāt sakhya-ruciṃ dadhuḥ ||61||

iti śrī-śrī-ujjala-nīlamanau śrī-hari-priyā-prakaraṇam ||3||

--o)0(o--

(4)

atha śrī-rādhā-prakaraṇam

tatrāpi sarvathā śreṣṭhe rādhā-candrāvalīty ubhe |
yūthayos tu yayoḥ santi koṭi-saṅkhyā mṛgīdṛśaḥ ||1||
abhūd ākulito rāsaḥ pramadā-śata-koṭibhiḥ |
puline yāmune tasminn ity eṣāgamikī prathā ||2||
taylor apy ubhayor madhye rādhikā sarvathādhipikā |
mahā-bhāva-svarūpeyam guṇair ativarīyasī ||3||
gopālottara-tāpanyām yad gāndharveti viśrutā |
rādhety **ṛk-pariśiṣṭe** ca mādhavena sahoditā |
atas tadiya-māhātmyam **pādme** devarṣiṇoditam ||4||

tathā hi—

yathā rādhā priyā viṣṇos tasyāḥ kuṇḍam priyam tathā |
sarva-gopīṣu saivaikā viṣṇor atyanta-vallabhā ||5||

hlādinī yā mahā-śaktiḥ sarva-śakti-varīyasī |

tat-sāra-bhāva-rūpeyam iti tantre pratiṣṭhitā ||6||
suṣṭhu-kānta-svarūpeyaṁ sarvadā vārṣabhānavī |
dhr̥ta-ṣoḍaśa-śṛṅgārā dvādaśābharaṇānvitā ||7||

tatra suṣṭhu-kānta-svarūpā, yathā śrī-kṛṣṇa-vākyaṁ---

kacās tava sukuñcitā mukham adhīra-dīrghekṣaṇaṁ
kaṭhora-kuca-bhāg-uraḥ kraśima-śāli madhya-sthalam |
nate śirasi dorlate karaja-ratna-ramyau karau
vidhūnayati rādhike tri-jagad eṣa rupotsavaḥ ||8||

atha dhr̥ta-ṣoḍaśa-śṛṅgārā—

snātā nāsāgra-jāgran-maṇi-rasita-paṭā sūtriṇī baddha-veṇī
sottamsā carcitāṅgī kusumita-cikura sragviṇī padma-hastā |
tāmbūlāsyoru-bindu-stavakita-cibukā kajjalākṣī sucitrā
rādhālaktojjvalāṅghriḥ sphuriti tilakini ṣoḍaśā-kalpinīyam ||9||

atha dvādaśābharaṇāśritā—

divyaś cūḍā-maṇīndraḥ purata-viracitāḥ kuṇḍala-dvandva-kāñci-
niṣkāś cakrī-śalākā-yuga-valaya-ghaṭāḥ kaṇṭha-bhūṣormikās ca |
hārās tārānukāra bhujā-kāṭaka-tulākoṭayo ratna-kl̥ptās
tuṅgā pādāṅguriya-cchavir iti ravibhir bhūṣaṇair bhāti rādhā ||10||

atha vṛndāvaneśvaryaḥ kīrtiyante pravaraḥ guṇāḥ |
madhureyaṁ nava-vayās calāpāṅgojjvala-smitā ||11||
cāru-saubhāgya-rekhāḍhyā gandhonmādita-mādhavā |
saṅgīta-prasarābhijñā ramya-vān narma-paṇḍitā ||12||
vinītā karuṇā-pūrṇā vidagdḥā pāṭavānvitā |
lajjā-śilā sumaryādā dhairya-gāmbhīrya-śālinī ||13||
suvilāsā mahābhāva-paramotkarṣa-tarṣiṇī |
gokula-prema-vasatir jagac-chreṇī-lasad-yaśāḥ ||14||
gurv-arpita-guru-snehā sakhī-praṇayitā-vaśā |
kṛṣṇa-priyāvalī-mukhyā santatāśrava-keśavā |
bahunā kim guṇās tasyāḥ saṅkhyātītā harer iva ||15||
ity aṅgokti-maṇaḥ-sthās te para-sambandha-gās tathā |

guṇā vṛndāvaneśvaryā iha proktās caturvidhāḥ ||16||
mādhuryam cārutā navyam vayah kaiśora-madhyamam |
saubhāgya-rekhā pādādi-sthitās candra-kalādayaḥ ||17||
sādhumārgād acalanam maryādety uditam budhaiḥ |
lajjābhijātya-śilādyair dhairyam duḥkha-sahiṣṇutā ||18||
vyaktatvāl lakṣitatvāc ca nānyeṣām lakṣaṇam kṛtam ||19||

tatra madhurā, yathā **vidagdha-mādhave** (1.32)—

balād akṣṇor lakṣmīḥ kavalayati navyam kuvalayam
mukhollāsaḥ phullam kamala-vanam ullaṅghayati ca |
daśām kaṣṭhām aṣṭā-padam api nayaty āṅgika-rucir
vicitram rādhāyāḥ kim api kila rūpam vilasati ||20||

atha nava-vayāḥ—

śroniḥ syandanatām kṛśodari kuca-dvandvam kramāc cakratām
bhrūs cāpa-śriyam iḥṣaṇa-dvayam idam yāty āsugatvam tava |
saināpatyam ataḥ pradāya bhuvī te kāmāḥ paśūnām patim
dhunvan jitvara-māninām tvayi nijam sāmrajya-bhāram nyadhāt ||21||

atha capalāpāṅgī—

taḍid-aticalatām te kim ḍṛgantād apāṭhīd
vidhu-mukhi taḍito vā kim tavāyam ḍṛgantaḥ |
dhruvam iha gurutābhūt tvad-ḍṛg-antasya rādhe
varam atijavinām me yena jigye mano'pi ||22||

atha ujjvala-smitā—

tava vadana-vidhau vidhauta-madhyām
smita-sudhayādhara-lekhikām udikṣya |
sakhi laghur aghabhic-cakora-varyaḥ
pramada-madoddhura-buddhir ujjihīte ||23||

atha cāru-saubhāgya-rekhāḍhyā—

aghahara bhaja tuṣṭim paśya yaccandralekhā-
valayakusumavallikuṇḍalākārabhāgbhiḥ |
abhidadhāti nilīnāmatra saubhāgyarekhā-
vitatibhiranuviddhāḥ suṣṭhu rādhām padānkāḥ|| 24||

atha gandhonmāḍita-mādhavā—

vallī-maṇḍala-pallavālibhir itaḥ saṅgopanāyātmano
mā vṛndāvana-cakravartini kṛthā yatnam mudhā mādhavi |
bhrāmyadbhiḥ sva-virodhibhiḥ parimalair unmādanaiḥ sūcitām
kṛṣṇas tām bhramādhīpaḥ sakhi dhuvan dhūrto dhruvam dhāsyati ||25||

atha saṅgīta-prasarābhijñā—

kṛṣṇa-sāra-hara-pañcama-svare
muñca gīta-kutukāni rādhike |
prekṣate'tra hariṇānudhāvitām
tvām na yāvad atiroṣaṇaḥ patiḥ ||26||

atha ramya-vāk—

suvadane vadane tava radhike
sphurati keyam ihākṣara-mādhurī |
vikalatām labhate kila kokilāḥ
sakhi yayādyā sudhāpi mudhārthatām ||27||

atha narma-pañḍitā—

vaiśyās tvam upādhyāyaḥ
kim upādhyāyī tavātra vaiśī vā |
kula-yuvati-dharma-haraṇād
asti yayor nāparam karma ||28||

yathā vā—

deva prasīda vṛṣa-varadhana puṇya-kīrte
sādhvī-gaṇa-stana-sivārcana-nitya-pūta |
nirmañchanam tava bhaje ravi-pūjanāya
snātāsmi hanta mama na sprśa na sprśāṅgam ||29||

atha vinītā—

api gokule prasiddhā bhrū-bhramibhiḥ parijanair niṣiddhāpi |
pīṭham mumoca rādhā bhadrīkām api dūrataḥ prekṣya ||30||

yathā vā, **vidagdha-mādhava** (5.15)—

bhūyo bhūyaḥ kali-vilasitaiḥ sāparādhāpi rādhā
ślāghyenāham yad agharipuṇā bādham aṅgikṛtāsmi |
tatra kṣāmodari kim aparāṁ kāraṇaṁ vaḥ sakhinām
dattāmodāṁ praguṇa-karuṇā-mañjarīm antareṇa ||31||

atha **karuṇā-pūrṇā**—

tārṇa-sūci-śikhayāpi tarṇakam
viddha-vaktram avalokya sāsrayā |
lipyate kṣatam avāpta-bādhayā
kuṅkumena kṛpayāsyā rādhayā ||32||

atha **vidagdha**—

ācāryā dhātu-citre pacana-viracanā-cāturī-cāru-cittā
vāg-yuddhe mugdhayantī gurum api ca girām paṇḍitā mālya-gumphe |
pāṭhe śārī-śukānām paṭur ajitam api dyūta-keliṣu jīṣṇur
vidyā-vidyoti-buddhiḥ sphurati rati-kalā-śālinī rādhikeyam ||33||

atha **pāṭavānvitā**, yathā **vidagdha-mādhava** (3.3)—

chinnaḥ priyo maṇisaraḥ sakhi mauktikāni
vṛttāny aham vicinuyām iti kaitavena |
mugdham vivṛtya mayi hanta ḍṛganta-bhaṅgīm
rādhā guror api puraḥ praṇayād vyatānīt ||34||

atha **lajjā-śilā**—

vraja-narapati-sūnur dulrabhālokano'yaṁ
sphurati rahasi tāmyaty eṣa tarṣāj jano'pi |
virama janani lajje kiñcid udghāṭya vaktram
nimiṣam iha manāg apy akṣi-koṇam kṣipāmi ||35||

atha **sumaryādā**—

praṇān akṛtāhārā sakhi rādhā-cātakī varam tyajati |
na tu kṛṣṇa-mudira-muktād amṛtād vṛttim bhajed aparām ||36||

yathā vā—

āhūyamānā vrajanāthayāsmi yukto'bhisāraḥ sakhi nādhunā me |
na tādr̥śīnām hi gurūttamānām ajñāsv avajñā valate śivāya ||37||

yathā vā—

pūrṇāśīḥ pūrṇimāsāv anavahitatayā yā tvayāsyai vitīrṇā
vaṣṭi tvām eva tanvann akhila-madhurimotsekam asyām mukundaḥ |
diṣṭyā parvodaḡāt te svayam abhisaraṇe cittam ādhatsva vatse
yuktyāpy uktā mayeti dyumaṇi-sakha-sutā prāhiṇod eva citrām ||38||

atha **dhairya-śālinī**—

tīvras tarjati bhinna-dhīr gr̥ha-patiś chadma-jñayā padmayā
hāraṁ hārayati hari-praṇihitaṁ kīśena bhartuḥ svasā |
mallīm lumpati kṛṣṇa-kāmya-kusumām śaivyā priyā varkarī
rādhā paśya tathāpy atīva sahanā tuṣṇīm asau tiṣṭhati ||39||

atha **gāmbhīrya-śālinī**—

kalahāntarītāpade sthitīm
sakhi dhīrādya gatāpi rādhikā |
bahir udbhaṭa-māna-lakṣaṇā
sudurūhā lalitā dhiyāpy abhūt ||40||

atha **suvilāsā**—

tiryak-kṣipta-calad-dṛḡaṅcala-rucir lāsyollasad-bhrū-latā
kundābha-smita-candikojjvala-mukhī gaṇḍocchalat-kuṇḍalā |
kandarpāgama-siddha-mantra-gahanām ardham duhānā giram
hāriṇy adya harer jahāra hr̥dayam rādhā vilāsormibhiḥ ||41||

atha **mahā-bhāva-paramotkarṣa-tarṣiṇī**—

āsrūṇām ativr̥ṣṭibhir dviguṇayanty arkātmajā-nirjharam
jyotsnī-syandi-vidhūpala-pratikṛti-cchāyam vapur bibhratī |
kaṇṭhāntas truṭad-akṣarādya-pulakair labdhā kadambākṛtiṁ
rādhā veṇu-dhara pravāta-kadalī-tulyā kvacid vartate ||42||

atha **gokula-prema-vasatiḥ**—

prema-santatibhir eva

vedhasā nu vṛṣabhānu-nandinī |
yādṛśām padam itā manāmsi naḥ
snehayaty akhila-goṣṭha-vāsinām ||43||

atha jagac-chreṇī-lasad-yaśāḥ—

utphullaṁ kila kurvatī kuvalayaṁ devendra-patnī-śrutau
kundaṁ nikṣipatī viriñcī-gr̥hiṇī-romauṣadhī-harṣiṇī |
karṇottaṁsa-sudhāṁsu-ratna-sakalaṁ vidrāvya bhadrāṅgi te
lakṣmīm apy adhunā cakāra cakitām rādhe yaśaḥ-kaumudī ||44||

atha gurv-arpita-guru-snehā—

na sutāsi kīrtidāyāḥ
kintu mamaiveti tathyam ākhyāmi |
prāṇimi vīkṣya mukhas te
kṛṣṇasyeveti kiṁ trapase ||45||

atha sakhī-praṇayādhīnā—

upadiśa sakhi vṛnde vallavendrasya sūnuṁ
kim ayam iha sakhīnām mām adhīnām dunoti |
apasaratu saśaṅkaṁ mandirān māninīnām
kalayati lalitāyāḥ kiṁ na śauṭīrya-dhātīm ||46||

atha kṛṣṇa-priyāvalī-mukhyā, yathā **lalita-mādhava** (10.10)—

santu bhrāmyad-apādga-bhaṅgi-khuralī-khelābhuvāḥ subhruvaḥ
svasti syān madirekṣaṇe kṣaṇam api tvām antarā me kutaḥ |
tārānām nikurumbakena vṛtayā śliṣṭe'pi somābhayā
nākāṣe vṛṣabhānujām śriyam ṛte niṣpadyate svaś-chatā ||47||

atha santatāśrava-keśavā—

ṣaḍ-aṅghribhir arditān kusuma-sañcayān ācinod
akhaṇḍam api rādhike bahu-śikhaṇḍakam tvad-girā |
amuñca nava-pallava-vrajam udañcad arkojjvalam

karotu vaśago janaḥ kim ayam anyad-ājñāpaya ||48||

yasyāḥ sarvottame yūthe sarva-sad-guṇa-maṇḍitāḥ |
samantān mādhavākarṣi-vibhramāḥ santi subhruvaḥ ||49||
tās tu vṛndāvaneśvaryāḥ sakhyaḥ pañca-vidhā matāḥ |
sakhyaś ca nitya-sakhyaś ca prāṇa-sakhyaś ca kāścana |
priya-sakhyaś ca parama-preṣṭha-sakhyaś ca viśrutāḥ ||50||
sakhyaḥ kusumikā-vindhya-dhaniṣṭhādyāḥ prakīrtitāḥ |
nitya-sakhyaś ca kastūrī-maṇi-mañjarikādayaḥ ||51||
prāṇa-sakhyaḥ śasimukhī-vāsanti-lāsikādayaḥ |
gatā vṛndāvaneśvaryāḥ prāyeṇemāḥ svarūpatām ||52||
priya-sakhyaḥ kuraṅgākṣī sumadhyā madanālasā |
kamalā mādhurī mañju-keśī kandarpa-sundarī |
mādhavī mālatī kāma-latā śasikalādayaḥ ||53||
parama-preṣṭha-sakhyas tu lalitā sa-visākhikā |
sa-citrā campakalatā tuṅgavidyendulekhikā |
raṅgadevī sudevī cetyaṣṭau sarva-gaṇāgrimāḥ ||54||
āsām suṣṭhu dvayor eva premṇaḥ parama-kāṣṭhayā |
kvacij jātu kvacij jātu tad-ādhiyam ivekṣate ||55||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
śrī-rādhā-prakaraṇam
||4||
--o)0(o--

(5)

atha nāyikā-bheda-prakaraṇam

yūthe'py avāntara-gaṇās teṣu ca kaścid gaṇas tri-caturābhiḥ |
iha pañca-śābhir anyāḥ saptāṣṭābhis tathety ādyāḥ ||1||
nāsau nātye rase mukhye yat paroḍhā nigadyate |
tat tu syāt prakṛta-kṣudra-nāyikādy-anusārataḥ ||2||

tathā cuktam—

neṣṭā yad aṅgini rase kavibhir paroḍhā
tad gokulāmbujadṛṣām kulam antarena |

āsāmsayā rasavidher avatāritānām
kāmsāriṇā rasikamaṇḍalaśekhareṇa ||3||

vrajendra-nandanatvena suṣṭhu niṣṭhām upeyayuh |
yāsām bhāvasya sā mudrā sad-bhaktair api durgamā ||4||

yathā **lalita-mādhava** (6.14)—
gopīnām paśupendra-nandana-juṣo bhāvasya kas tām krtī
vijñātum kṣamate durūha-padavī-saṅcāriṇaḥ prakriyām |
āviṣkurvati vaiṣṇavīm api tanum tasmin bhujair jīṣṇubhi*
ryāsām hanta caturbhir adbhuta-rucim rāgodayaḥ kuñcati ||5||

bhujā-catuṣṭayam kvāpi narmaṇā darśayann api |
vṛndāvaneśvarī-premnā dvibhujāḥ kriyate hariḥ ||6||

yathā—
rāsārambha-vidhau nilīya vasatā kuñje mṛgākṣī-gaṇair
dṛṣṭam gopayitum svam uddhura-dhiyā yā suṣṭhu sandarśitā |
rādhāyāḥ praṇayasya hanta mahimā yasya śriyā rakṣitum
sā śakyā prabhaviṣṇunāpi hariṇā nāsic catur-bāhuta ||7||

api ca—
sāmānyāyā rasābhāsa-prasaṅgāt tādr̥g apy asau |
bhāva-yogāt tu sairindhri parakīyaiva sammatā ||8||

yathā ca **prāñcaḥ** (śṛṅgāra-tilake 1.62,64)—

sāmānyā vanitā veśyā sā dravyam param icchatā |
guṇa-hīne ca na dveṣo nānurāgo guṇiny api |
śṛṅgārābhāsa etāsu na śṛṅgāraḥ kadācana ||9|| iti |

svakīyās ca parodhās ca yā dvidhā parikīrtitāḥ |
mugdā madhyā pragalbheti pratyekam tās tridhā matāḥ ||10||
bheda-trayam idam kaiścit svīyāyā eva varṇitam |
tathāpi sat-kavi-granthe dṛṣṭatvāt tad-anādṛtam ||11||

tathā **prācīnaiś** coktam—

udāhṛti-bhidām kecit sarvāsām eva tanvate |
tās tu prāyeṇa dṛśyante sarvatra vyavahārataḥ ||12||iti |

tatra mugdhā—

mugdhā nava-vayaḥ-kāmā ratau vāmā sakhī-vaśā |
rati-ceṣṭāsu sa-vrīḍa-cāru-gūḍha-prayatna-bhāk ||13||
kṛtāparādhe dayite bāṣpa-ruddhāvalokanā |
priyāpriyoktau cāsaktā māne ca vimukhī sadā ||14||

tatra nava-vayāḥ—

viramati śaiśava-śísire, praviśati yauvana-madhau viśākhāyāḥ |
dīvyati locana-kamalaṁ, vadana-sudhāmśuś ca visphurati ||15||

yathā vā—

bālyā-dhvānta sakhe prayāhi tarasā rādhā-vapur dvīpata-
stāruṇya-dyumaṇer yad eṣa vijayārambhaḥ puro jṛmbhate |
kṛṣṇa-vyomni rucir darottaralatā tārā-dyutau kāpy uraḥ-
pūrvādrau suṣamonnatiḥ smita-kalā paśyādya vaktrāmbuje ||16||

nava-kāmā, yathā—

bāle kaṁsa-bhidaḥ smarotsava-rase prastūyamāne chalāt
pauḍhābhīra-vadhūbhir ānata-mukhī tvaṁ karṇam adhyasyasi |
savyājāṁ vana-mālikā-viracane'py ullāsam ālambase
raṅgaḥ ko'yam avātarad vada sakhi svānte navīnas tava ||17||

ratau vāmā, yathā—

nava-bālikāsmi kuru narma nedṛśāṁ
padavīm vimuñca śikhi-piñcha-śekhara |
viracanti paśya paṭavas taṭīm imā-
maravinda-bandhu-duhitur nata-bhruvaḥ ||18||

yathā vā—

yamunā-puline vilokanān me
calitām smerā-sakhī-grhīta-hastām |
ayi muñca karaṁ mameti kañjad-
vacanām khañjana-locanām smarāmi ||19||

sakhī-vaśā—

vraja-rāja-kumāra karkaśe
sukumārīm tvayi nārpayāmy amum |
kalabhendra-kare navodayām
nalinīm kaḥ kurute janaḥ kṛtī ||20||

yathā vā—

na svīkṛtā sakhi mayā srag ihāsti kaundī
kim dīrgha-roṣa-vikaṭām bhru-kuṭīm tanoṣi |
kṣipteyam atra mama maṇḍana-peṭikāyām
ced vṛndayā caṭulayā kim aham kariṣye ||21||

savrīḍa-rata-prayatnā, yathā—

dvitrāṇy etya padāni kuñja-vasater dvāre vilāsonmukhī
sadyaḥ kampa-taraṅgad-aṅga-latikā tiryag-vivṛttā hriyā |
bhūyaḥ snigdha-sakhī-girām parimalais talpāntam āseduṣi
svāntam hanta jahāra hāri-hariṇī-netrā mama śyāmalā ||22||

roṣa-kṛta-bāṣpa-maunā, yathā—

siddhāparādham api śuddha-manāḥ sakhī me
tvām vakṣyate katham adakṣiṇam akṣameva |
nemām viḍambaya kadamba-vanī-bhujāṅga
vaktraṁ pidhāya kurutām iyam aśru-mokṣam ||23||

atha māne vimukhī—

mṛdvī tathākṣamā ceti sā māne vimukhī dvidhā ||24||

tatra mṛdvī, yathā **rasa-sudhākāre** (1.44)—

vyāvṛtti-kramaṇodyame'pi padayoḥ pratyudgatau vartanam
bhrūbhedo'pi tad iksaṇa-vyasaninā vyasmāri me cakṣuṣā |
cātūktāni karoti dagdha-rasanā rukṣākṣre'py udyatā
sakhyaḥ kim karavāṇi māna-samaye saṅghāta-bhedo mama ||25||

akṣamā, yathā—

ābhīra-paṅkaja-dṛśām bata sāhasikyām
yā keśave kṣaṇam api praṇayanti mānam |

māneti varṇa-yugale'pi mama prayāte
karṇāṅganāṁ vahati vepathum antarātmā ||26||

atha madhyā—
samāna-lajjā-madanā prodyat-tāruṇya-śālinī |
kiñcit-pragalbha-vacanā mohānta-surata-kṣamā |
madhyā syāt komalā kvāpi māne kutrāpi karkaśā ||27||

tatra samāna-lajjā-madanā, yathā—
vikirati kila kṛṣṇe netra-padmaṁ satṛṣṇe
namayati mukham antaḥ-smeram āvṛtya rādhā |
nidadhāti dṛśam asmīn anyataḥ prekṣate'mum
tad api sarasijākṣī tasya modam vyatānīt ||28||

prodyat-tāruṇya-śālinī, yathā—
bhruvor vikṣepas te kavalayati mīna-dhvaja-dhanuḥ-
prabhārambhaṁ rambhā-śriyam upahasaty uru-yugalam |
kuca-dvandvaṁ dhatte ratha-caraṇa-yūnor vilasitaṁ
varorūṇāṁ rādhe taruṇimani cūrāmaṇir asi ||29||

kiñcit-pragalbhoktiḥ, yathoddhava-sandēśe (54)—
mad-vaktrāmbhōruha-parimalonmatta-sevānubandhe
patyuh kṛṣṇa-bhramara kuruṣe kiṁtarām antarāyam |
tṛṣṇābhis tvam yadi kala-ruta-vyagra-cittas tadāgre
puṣpaiḥ pāṇḍu-cchavim aviralair yāhi puṁnāga-kuṅjam ||30||

mohānta-surata-kṣamā, yathā—
śrama-jala-nividāṁ nimilitākṣīm
ślatha-cikurām anadhīna-bāhu-vallīm |
mudita-manasam asmṛtānya-bhāvām
rati-śayane niśi gopikām smarāmi ||31||

māne komalā, yathā—
prāṇās tvam eva kim iva tvayi gopānyām
mānāya keśi-mathane sakhi nāsmi śaktā |
ehi prayāva ravijā-taṭa-niṣkuṭāya
kalyāṇi phulla-kusumāvacya-cchalena ||32||

māne karkaśā, yathā **vidagdha-mādhava** (5.30)—
mudhā mānonnāhād glapayasi kim aṅgāni kaṭhine
ruṣam dhatse kimvā priya-parijanābhyarthana-vidhau |
prakāmaṁ te kuñjālaya-gṛha-patis tāmyati puraḥ
kṛpā-lakṣmīvantaṁ caṭulaya dṛgantaṁ kṣaṇam iha ||33||

tridhāsau māna-vṛtteḥ syād dhīrādhirobhayātmikā ||34||

tatra **dhīra-madhyā**—
dhīrā tu vakti vakroktya sotprāsam sāgasam priyam ||35||

yathā—
svāmin yuktam idam tavāñjana-navālakta-dravaiḥ sarvataḥ
saṁkrāntair dhṛta-nīla-lohita-tanor yac candralekhā-dhṛtiḥ |
ekam kintv avalocayāmy anucitam haṁho paśūnām pate
dehārdhe dayitām vahan bahumatām atrāsi yan nāgataḥ ||36||

atha **adhīra-madhyā**—
adhīrā paruṣair vākyair nirasyed vallabham ruṣā ||37||

yathā—
uttuṅga-stana-maṇḍalī-sahacaraḥ kaṇṭhe sphurann eṣa te
hāraḥ kamsaripo kṣapā-vilasitam niḥsamśayam śamsati |
dhūrtābhīra-vadhū-pratārīta-mate mithyā-kathā-ghargharī-
jhaṅkāronmukhara prayāhi tarasā yuktātra nāvasthitiḥ ||38||

atha **dhīrādhirā-madhyā**—
dhīrādhirā tu vakroktya sa-bāṣpam vadati priyam ||39||

yathā—
gopendranandana na rodaya yāhi yāhi
sā te vidhāsyati ruṣam hṛdayādhidevī |
tvan-mauli-mālya-hṛta-yāvaka-paṅkam asyāḥ
pāda-dvayam punar anena vibhūṣayādya ||40||

yathā vā—

tām eva pratipadya kāma-varadām sevasva devīm sadā
yasyāḥ prāpya mahā-prasādam adhunā dāmodarāmodase |
pādāktacitam śiras tava mukhaṁ tām̄būla-śeṣojjvalam
kaṅṭhas cāyam uroja-kuṭmala-suhr̄n-nirmālya-mālyāṅkitāḥ ||41||

sarva eva rasotkarṣo madhyāyām eva yujyate |
yad asyām vartate vyaktā maugdhya-prāgalbhyayor yutiḥ ||42||

atha pragalbhā—
pragalbhā pūrṇa-tārūṇyā madāndhoru-ratotsukā |
bhūri-bhāvodgamābhijñā rasenākrānta-vallabhā |
atipraudhokti-ceṣṭāsau māne cātyanta-karkaśā ||43||

tatra pūrṇa-tārūṇyā, yathā—
muṣṇāti stana-yugmam abhram upateḥ kumbha-sthalī-vibhramam
visphāram ca nitamba-maṅḍalam idam rodhaḥ-śriyam luṅṭhati |
dvandvam locanayoś ca lola-śapharī-visphūrjitam spardhate
tārūṇyāmṛta-sampadā tvam adhikam candrāvali kṣālitā ||44||

atha madāndhā—
niṣkrānte rati-kuñjataḥ parijane śayyām avāpayya mām
svairam gauri riraṁsayā mayi dṛśam dīrgham kṣipaty acyute |
sadyaḥ-prodyad-uru-pramoda-laharī-vismāritātma-sthiti-
rnāham tatra vidāmbabhūva kim abhūt kṛtyam kilātaḥparam ||45||

uru-ratotsukā, yathā—
udañcad-vaiyātyām pṛthu-nakha-padākīrṇa-mithunām
skhalad-barhākalpām dalad-amala-guñjā-maṅṣarām |
mamānaṅga-kriḍām sakhi valaya-riktī-kṛta-karām
manas tām evocair maṅṣita-ramaṅyām mṛgayate ||46||

bhūri-bhāvodgamābhijñā—
sāci-preṅkhad-apāṅga-śṛṅkhala-śikhā visphārīta-bhrū-latā
sākūta-smīta-kuḍmalāvṛta-mukhī protkṣipta-romāṅkurā |
kuñje guñja-dalau virājasi cirāt kūjad-vipañcī-svarā
baddhum bandhura-gātri kṛṣṇa-hariṇam śaṅke tvam ākāṅkṣasi ||47||

rasākṛānta-vallabhā, yathā—
avacinu kusumāni prekṣya cāruṇy arānye
viracaya punar ebhir maṇḍanāny ujjvalāni |
madhumathana mad-aṅge kalpayākalpam etai-
ryuvatiṣu mama bhīmaṁ rautu saubhāgya-bherī ||48||

atipraudhoktiḥ, yathā **padyāvalyām** (280)—
kākuṁ karoṣi gr̥ha-koṇa-kariṣa-puñja-
gūḍhāṅga kiṁ nanu vṛthā kitava prayāhi |
kutṛādya jir̥ṇa-taraṇi-bhramaṇātibhīta-
gopāṅganā-gaṇa-vidambana-cāturi te ||49||

atipraudha-ceṣṭā, yathā—
sakhyās tavānaṅga-raṇotsave'dhunā
nanarta muktā-latikā stanopari |
utplutya yasyāḥ sakhi nāyakaś calo
dhīraṁ muhur me prajahāra kaustubham ||50||

māne'tyanta-karkaśā, yathā **uddava-sandeśe** (53)—
medinyām te luḥhati dayitā mālatī mlāna-puṣpā
tiṣṭhan dvāre ramaṇi vimanāḥ khidyate padmanābhaḥ |
tvam connidrā kṣapayasi niśām rodayantī vayasyā
māne kas te nava-madhurimā taṁ tu nālokayāmi ||51||

māna-vṛtṭeḥ pragalbhāpi tridhā dhīrādi-bhedataḥ ||52||

tatra dhīra-pragalbhā—
udāste surate dhīrā sāvahitthā ca sādārā ||53||

yathā—
devī nādya mayārciteti na hare tāmbūlam āsvāditam
śilpaṁ te paricitya tapsyati gr̥hīty aṅgī kṛtā na srajaḥ |
āhūtāsmi gr̥he vrajeśitur iti kṣipraṁ vrajantyā vaca-
stasyāśrāvi na bhadrayeti vinayair mānaḥ pramāṇīkṛtaḥ ||54||

yathā vā—
kaṅṭhe nādya karomi durvrata-hatā ramyām imāṁ te srajam

vaktum suṣṭhu na hi kṣamāsmi kaṭhinair maunaṁ dvijair grāhitā |
kā tvāṁ projjhya calet khaleyam aciraṁ śvaśrūr na ced āhvaye-
ditthaṁ pālikayā harau vinayato manyur gabhīrikṛtaḥ ||55||

yathā vā—
kucālabhe paṇir na hi mama bhavatyā vighaṭito
muḥś cumbārambhe mukham api na sākīkṛtam abhūt |
parīrambhe candrāvali na ca vapuḥ kuñcitam idaṁ
kva labdhā mānasya sthitir iyam anālokita-carī ||56||

atha adhīra-pragalbhā—
santarjya niṣṭhuraṁ roṣād adhīrā tāḍayet priyam ||57||

yathā—
mugdhāḥ kamsaripo vyaṁ racayitum jānīmahe nocitaṁ
tām nīti-krama-kovidām priya-sakhīm vandemahi śyāmalām |
mallī-dāmabhir ucchalan-madhukaraiḥ saṁyamya kaṇṭhe yayā
sākṣepaṁ cakitekṣaṇas tvam asakṛt karṇotpalais tāḍyase ||58||

atha dhīrādhīra-pragalbhā—
dhīrādhīra-guṇopteā dhīrādhīreti kathyate ||59||

yathā—
sphurati na mama jātu krodha-gandho'pi citte
vratam anu gahanābhūt kintu maune maṇīṣā |
aghahara laghu yāhi vyāja āstām yad etāḥ
kusuma-rasanayā tvāṁ bandhum icchanti sakhyaḥ ||60||

yathā vā—
kṛtāgasi harau puraḥ sphurati tam bhramad-bhrū-latā
titāḍayiṣur uddhurā śruti-taḍād vikṛṣyotpalam |
na tena tam atāḍayat kim api yāhi yāhīti sā
bruvaty ajani maṅgalā sakhi param parāñcan-mukhī ||61||

kīśorikāṇām apy āsām ākṛteḥ prakṛter api |
prāgalbhyād iva kāsāmcit pragalbhātvam udīryate ||62||
madhyā tathā pragalbhā ca dvidhā sā paribhidiate |

jyeṣṭhā cāpi kaniṣṭhā ca nāyaka-praṇayaṁ prati ||63||

yathā—

supte prekṣya pṛthak puraḥ priyatame tatrārpayan puṣpajam
līlāyā nayanāñcale kila rajaś cakre prabodhodyamam |
kṛṣṇaḥ śītala-tāla-vṛnta-racanopāyena paśyāgrata-
stārāyāḥ praṇayād iva praṇayate nidrābhivṛddhi-kramam ||64||

yathā vā—

dīvyantyaū dayite samīkṣya rabhasād akṣais tryahātma-glahai-
rgaurīm ghūrṇitayopadiśya hitavad-dāya-prayogaṁ bhruvā |
tasyās tūrṇam upārjayann iva jayaṁ śikṣā-vaśenācyutaḥ
śyāmām eva cakāra dhūrta-nagarī-saṅketa-vij jīvarām ||65||

kācit kāñcid apekṣya syāj jyeṣṭhety āpekṣikī bhidā |
ato bheda-dvayam idaṁ na kṛtaṁ gaṇanāntare ||66||
kanyā mugdhaiva sā kintu svīyānyodhe ubhe budhaiḥ |
mugdhā-madhyādibhedena ṣaḍ-bhede parikīrtite ||67||
madhyā-prauḍhe dviṣaḍ-bhede prokte dhīrādi-bhedataḥ |
kanyā svīyā paroḍheti mugdhā ca trividhā matā |
iti tāḥ kīrtitā pañcadaśa bheda ihākhilāḥ ||68||
athāvasthāṣṭakaṁ sarva-nāyikānām nigadyate |
tatrābhisārikā vāsa-sajjā cotkaṅṭhitā tathā ||69||
khaṇḍitā vipralabdā ca kalahāntarītāpi ca |
proṣita-preyasī caiva tathā svādhīna-bhartṛkā ||70||

tatra abhisārikā, yathā—

yābhisārayate kāntaṁ svayaṁ vābhisaraty api |
sā jyotsnī tāmasī yāna-yogya-veśābhisārikā ||71||
lajjayā svānga-līneva niḥśabdākhila-maṇḍanā |
kṛtāvaguṣṭhā snigdhaika-sakhī-yuktā priyaṁ vrajet ||72||

tatra abhisārayitṛi, yathā—

jānīte na harir yathā mama manaḥ-kandarpa-kaṇḍūm imām
mām pṛtīyābhisaraty ayaṁ sakhi yathā kṛtvā tvayi prārthanām |
cāturyaṁ tarasā prasāraya tathā sasneham āsādyā taṁ
yavat prāṇaharo na candrahatakaḥ prāci-mukhaṁ cumbati ||73||

atha jyotsnyām svayam abhisārikā, yathā—
indus tundila-maṇḍalam praṇayate vṛndāvane candrikām
sāndrām sundari nandano vraja-pates tvad vīthim udvīkṣate |
tvaṁ candrāñcita-candanena khacitā kṣaumeṇa cālañkṛtā
kim vartmany aravinda-cāru-caraṇa-dvandvaṁ na sandhitasasi ||74||

tāmasyām, yathā **vidagdha-mādhava** (4.22)—
timira-masibhiḥ samvītāngyaḥ kadamba-vanāntare
sakhi baka-ripuṁ puṇyātmānaḥ saranty abhisārikāḥ |
tava tu parito vidyud-varṇās tanu-dyuti-sūcayo
hari hari ghana-dhvāntānyetāḥ svavairiṇi bhindate ||75||

atha vāsaka-sajjā—
svavāsaka-vaśāt kānte sameśyati nijam vapuḥ |
sajjī-karoti geham ca yā sā vāsaka-sajjikā ||76||
ceṣṭā cāsyāḥ smara-kṛidā-saṅkalpo vartma-vīkṣaṇam |
sakhī-vinoda-vārttā ca muhur dūti-kṣaṇādayaḥ ||77||

yathā—
rati-kṛidā-kuñjam kusuma-śayanīyojjvala-rucim
vapuḥ sālañkāram nijam api vilokya smita-mukhī |
muhur dhyāyam dhyāyam kim api hariṇā saṅgama-vidhim
samṛddhyantī rādhā madana-mada-mādyan matir abhūt ||78||

atha utkaṇṭhitā—
anāgasi priyatame cirayaty utsukā tu yā |
virahotkaṇṭhitā bhāva-vedibhiḥ sā samīritā ||79||
asyās tu ceṣṭā hṛt-tāpo vepathur hetu-tarkaṇam |
aratir vāṣpa-mokṣaṇ ca svāvasthā-kathanādayaḥ ||80||

yathā—
sakhi kim abhavad baddho rādhā-kaṭākṣa-guṇair ayaṁ
samaram athavā kim prārabdham surāribhir uddhuraiḥ |
ahaha bahulāṣṭamyām prācī-mukhe'py udite vidhau
vidhu-mukhi! na yan mām sasmāra vrajeśvara-nandanaḥ ||81||

vāsa-sajjā-daśāśeṣe mānasya viratāv api |
pāratantrye tathā yūnor utkaṅṭhā syād asaṅgamāt ||82||

atha vipralabdḥā—
kṛtvā saṅketam aprāpte daivāj jīvita-vallabhe |
vyathamānāntarā proktā vipralabdḥā maṇiṣibhiḥ |
nirveda-cintā-khedāśru-mūrccā-niḥśvasitādi-bhāk ||83||

yathā—
vindati sma divam indur indirā-
nāyakena sakhi vañcitā vayam |
kurmahe kim iha śādhi sādaram
drāg iti klamam agān mṛgeksaṇā ||84||

ullaṅghya samayaṃ yasyāḥ preyān anyopabhogavān |
bhoga-lakṣmāṅkitāḥ prātarāgacchet sā hi khaṇḍitā |
eṣā tu roṣa-niḥśvāsa-tuṣṇīm-bhāvādi-bhāg bhavet ||85||

yathā—
yāvair dhūmalitaṃ śiro bhujā-taṭīm tāṭaṅka-mudrāṅkitām
saṅkrānta-stana-kuṅkumojjvalam uro mālām parimlāpitām |
ghūrṇā-kuḍmalite dṛṣau vraja-pater dṛṣtvā prage śyāmalā
citte rudra-guṇām mukhe tu sumukhī bheje munīnām vratam ||86||

atha kalahāntarītā—
yā sakhīnām puraḥ pāda-patitaṃ vallabham ruṣā |
nirasya paścāt tapati kalahāntarītā hi sā |
asyāḥ pralāpa-santāpa-glāni-niḥśvasitādayaḥ ||87||

yathā—
srajaḥ kṣiptā dūre svayam upahr̥tāḥ keśi-ripuṇā
priya-vācas tasya śruti-parisarānte'pi na kṛtāḥ |
namann eṣa kṣauṇī-viluṭhita-śikham praikṣi na mayā
manas tenedaṃ me sphuṭati puṭapākārpitam iva ||88||

atha proṣita-bhartṛkā—
dūra-deśam gate kānte bhavet proṣita-bhartṛkā |

priya-saṁkīrtanam dainyam asyās tānava-jāgarau |
mālinyam anavasthānam jāḍya-cintādayo matāḥ ||89||

yathā—
vilāsī svacchandam vasati mathurāyām madhu-ripu-
rvasantaḥ santāpam prathayati samantād anupadam |
durāśeyam vairiṇyahaha mad-abhiṣṭodyama-vidhau
vidhatte pratyūham kim iha bhavitā hanta śaraṇam ||90||

atha svādhīna-bhartṛkā—
svāyattāsanna-dayitā bhavet svādhīna-bhartṛkā |
salilāraṇya-vikrīḍā-kusumāvacyādi-kṛt ||91||

yathā—
mudā kurvan patrāṅkuram anupamaṁ pīna-kucayoḥ
śruti-dvandve gandhāhṛta-madhupam indīvara-yugmam |
sakhelaṁ dhammillopari ca kamalaṁ komalam asau
nirābādham rādhām ramayati ciram keśi-damanaḥ ||92||

yathā vā, [śrī-gīta-govinde](#) (12.25)—
[racaya](#) [kucayoś](#) [citraṁ](#) [patraṁ](#) [kuruṣva](#) [kapolayo-](#)
[rghaṭaya](#) [jaghane](#) [kāñcīm](#) [mugdha-srajā](#) [kavari-bharam](#) |
[kalaya](#) [valaya-śreṇīm](#) [pāṇau](#) [pade](#) [maṇi-nūpurā-](#)
[viti](#) [nigaditaḥ](#) [prītaḥ](#) [pitāmbaro'pi](#) [tathākarot](#) ||93||

ced iyaṁ preyasā hātuṁ kṣaṇam apy atiduhśakā |
parama-prema-vaśyatvān mādhavīti tadocyate ||94||
hṛṣṭāḥ svādhīna-patikā-vāsasajjābhisārikāḥ |
maṇḍitās ca parāḥ pañca khinnā maṇḍana-varjitāḥ |
vāma-gaṇḍāsrita-karās cintā-santapta-mānasāḥ ||95||
uttamā madhyamā cātra kaniṣṭhā ceti tās tridhā |
vrajendranandane prema-tāratamyena kīrtitāḥ ||96||
bhāvaḥ syād uttamādīnām yasyā yāvān priye harau |
tasyāpi tasyām tāvān syād iti sarvatra yujyate ||97||

tatra uttamā, yathā—
kartuṁ śarma kṣaṇikam api me sādhyam ujjhaty aśeṣam

cittotsaṅge na bhajati mayā datta-khedāpy asūyām |
śrutvā cāntarvidalati mṛṣāpy ārti-vārtā-lavaṁ me
rādhā mūrdhany akhila-sudṛśām rājate sad-guṇena ||98||

madhyamā, yathā—
durmānam eva mananā bahu mānayanā
kiṁ jñāta-kṛṣṇa-hṛdayārtir api prayāsi |
raṅge taraṅgam akhilāṅgi varāṅganānām
nāsau priye sakhi bhavaty anurāga-mudrā ||99||

kaniṣṭhā, yathā—
danujabhid-abhisāra-prastutau vṛṣṭim ugrām
jana-gamana-virāmād uccakaiḥ stauṣi tuṣṭā |
kathaya katham idānīm jṛmbhite megha-ḍimbhe
kutukini bata kuñje prasthitau mantharāsi ||100||

pūrvam yāḥ pañcadaśadhā proktās tāsām śataṁ tathā |
viṁśatiś cābhir atra syād avasthābhiḥ kilāṣṭabhiḥ ||101||
punaś ca tri-vidhair ebhiḥ prabhedair uttamādibhiḥ |
triśati spaṣṭam uktātra ṣaṣṭyā yuktā maṇiṣibhiḥ ||102||
kiṁ ca—
yathā syur nāyakāvasthā nikhilā eva mādhave |
tathaitā nāyikāvasthā rādhāyām prāyaśo matāḥ ||103||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
nāyikā-bheda-prakaraṇam
||5||
--o)0(o--

(6)

atha yūtheśvarī-bheda-prakaraṇam

etāsām yūtha-mukhyānām viśeṣo varṇito'py asau |
suhṛd-ādau vyavahṛti-vyaktaye varṇyate punaḥ ||1||
saubhāgyāder ihādhiyād adhikā sāmyataḥ samā |
laghutvāl laghur ity uktās tridhā gokula-subhruvaḥ ||2||

pratyekaṁ prakharā madhyā mṛdvī ceti punas tridhā ||3||
pragalbha-vākyaṁ prakharā khyātā dulaṅghya-bhāṣitā |
tad-ūnatve bhaven mṛdvī madhyā tat-sāmyam āgatā ||4||

tatra adhikā-trikam—

ātyantikī tathaivāpekṣikī cety adhikā tridhā ||5||
sarovathavāsamordhā yā sā syād ātyantikādhikā |
sā rādhā sa tu madhyaiva yan nānyā sadṛṣī vraje ||6||

tatra ātyantādhikā—

yathā—
tāvad bhadrā vadati caṭulam phullatām eti pālī
śālīnatvam tyajati vimalā śyāmalāhaṅkaroti |
svairam candrāvalir api calaty unnamayyottamāṅgam
yāvat karṇe na hi nivīṣate hanta rādheti mantraḥ ||7||

atha āpekṣikādhikā—

madhye yūthādhināthānām apekṣyaikatamām iha |
yā syād anyatamā śreṣṭhā sā proktāpekṣikādhikā ||8||

atha adhika-prakharā, yathā—

paśya kṣaṇī-dharād upaiti purataḥ kṛṣṇo bhujāṅgāgraṇī-
stūrṇam bhīrubhir ālibhiḥ samam itas tvam yāhi mantrojite |
ācāryāham aṭami bhogi-ramaṇī-vṛndasya vṛndātavīm
kim naḥ kāmīni kārmaṇena vaśatām nītaḥ kariṣyaty asau ||9||

atha adhika-madhyā—

ālībhīr me tvam asi viditā pūrṇimāyā Pradoṣe
roṣeṇāsau prathayasi katham pāṭavenāvahitthām |
dhṛtvā dhūrte saha-parijanām mad-grhe tvām nirundhyām
vartma-prekṣī guṇayatu sa te jāgaram kuṅja-rājaḥ ||10||

atha adhika-mṛdvī—

nyāñcan-mūrdhā saha parijanair dūrato mā prayāsi-
rmām ālokya priya-sakhi yataḥ prema-pātrī mamāsi |
mālā maulau tava paricitā mat-kalā-kauśalādhyā
dyūte jītvā danuja-damaṇam yā tvayā svīkṛtāsti ||11||

atha samā-trikam—

sāmyam bhaved adhikayos tathā laghu-yugasya ca ||12||

tatra sama-prakharā—

na bhavati tava pārśve cet sakhī kāpi mābhūt
parihara hr̥di kampam kim haris te vidhātā |
aham aticaturābhir veṣṭitālī-ghaṭābhiḥ
priya-sakhi puratas te dustarā bāhudāsmi ||13||

atha sama-madhyā—

lole na spr̥ṣa mām tavālika-taṭe dhātur yad ālakṣyate
tvam spr̥ṣyāsi katham bhujāṅga-ramaṇī dūrād atas tyajyase |
dhig vāmam vadasi tvam eva kuhaka-preṣṭhāsi bhogāṅkīte
yenādyā cyutakaṅcukāḥ śuṣir ataḥsakhyo'pi sarpanti te ||14||

atha sama-mṛdvī—

pratyākhyātu suhr̥jjanāḥ katham ayam tārābhidhatte giram
prānās tvam hi mamocakair urasi śape dharmāya līlāvati |
kintu tām aham arthaye param idam kalyāṇi tam vallabham
svīyam śādhi yathā sa gauri sarale kuryāj jane na cchalam ||15||

yathā vā—

prahitya kaṭhine nijam parijanam madāryā tvayā
nikāmam upajapyatām kim u vibhīṣikāḍambaraiḥ |
vrajāmi ravijā-taṭe guru-girā mṛṣā-śaṅkini
pradoṣa-samaye samam savayasā śivām sevitum ||16||

atha laghu-trikam—

laghur āpekṣikī cātyantikī ceti dvidhoditā ||17||

tatra āpekṣikī laghuḥ—

madhye yūthādhināthānām apekṣyaikatamām iha |
yā syād anyatamā nyūnā sā proktāpekṣikī laghuḥ ||18||

tatra laghu-prakharā—

tvam mithyā-guṇa-kīrtanena caṭule vṛndātavī-taskare

gāḍham devi nibadhya mām kim adhunā tuṣṭā taṭasthāyase |
hṛtvā dhairya-dhanāni hanta rabhasād ācchidya hrī-vaibhavam
yenāyam sakhi vañcito'pi bahudhā duḥkhī jano vañcyate ||19||

atha laghu-madhyā—

goṣṭhādhiśa-sutasya sā nava-nava-preṣṭhasya yāvad-dṛśoḥ
panthānam vṛṣabhānujā sakhi vaśīkārauṣdhijñā yayau |
tāvat tvayy api kūrksam asya balavad-dākṣiṇyam eveksyate
kā candrāvali evi durbhagatayā dūnātmanām naḥ kathā ||20||

atha laghu-mṛdvī—

apasaraṇam ito naḥ sāmpratam syād
yad api hari-cakoram citram ālaocayāmaḥ |
kalayata saha-caryaḥ paryatad-gaura-dīpti-
staṭa-bhuvi nava-śobhām sauti candrāvalīyam ||21||

atha ātyantikī laghuḥ—

anyā yato'sti na nyūnā sā syād ātyantikī laghuḥ |
traividhya-sambhave'py asyā mṛdutaivocitā bhavet ||22||

yathā—

nija-nikhila-sakhinām āgrahenāgha-vairī
katham api sa mayādya vyaktam āmantrito'sti |
kṣaṇam uru-karuṇābhiḥ samvaritum trapām me
mad-udavasita-lakṣmīm goṣṭha-devyas tanudhvam ||23||

na samā na laghuś cādyā bhaven naivādhikāntimā |
anyās tridhādhikāś ca syuḥ samās ca laghavaś ca tāḥ ||24||

vinātyantādhikām tena sarvāsu laghutā bhavet |
sarvāsv adhikatā ca syād vinaivātyantikīm laghum ||25||

ādyāikaivāntimā dvedhā madhyasthā navadhoditāḥ |
ity asau yūthanāthānām bhidā dvādaśadhoditā ||26||

iti śrī-śrī-ujjala-nīlamanau
yūtheśvarī-bheda-prakaraṇam
||6||

--o)0(o--

(7)

atha dūtī-bheda-prakaraṇam

athāśrita-sahāyānām kṛṣṇa-saṅgama-trṣṇayā |
etāsām pūrva-rāgādau dūtya-yuktir vilikhyate ||1||
dūtī svayaṁ tathāptā ca dvidhātra parikīrtitā ||2||

tatra svayaṁ dūtī—
atayautsukya-truṭad-vrīḍā yā ca rāgātimohitā |
svayaṁ evābhiyunkte sā svayaṁ-dūtī tataḥ smṛtā ||3||
svābhiyogās tridhā proktā vācikāṅgika-cākṣuṣāḥ ||4||

tatra vācikaḥ—
vāciko vyaṅgya evātra sa śabdārtha-bhavo dvidhā |
uktau vyaṅgyau ca tau kṛṣṇa-puraḥstha-viṣayau dvidhā ||5||

tatra kṛṣṇa-viṣayaḥ—
sa sākṣād-vyapadeśābhyām syāt kṛṣṇa-viṣayo dvidhā ||6||

tatra sākṣāt—
sākṣād bahu-vidho garvākṣepa-yācñādibhir bhavet ||7||

tatra garveṇa śabdottho vyaṅgyo, yathā [vidagdha-mādhava](#) (6.20)—
[sādhvīnām dhuri dhāryā lalitā-saṅgena garvitā cāsmi |](#)
[hitam ālapāmi mādhava pathi māhya bhujāṅgatām racaya ||8||](#)

arthottho, yathā—
tamāla-śyāmāṅgi kṣipasi kim apāṅga-śriyam itaḥ
prasiddhāham śyāmā trijagati satīnām kula-guruḥ |
samārabdhe yasyāḥ katham api manāg bādhana-vidhau
mṛgī-mālāpy eṣā prasabham abhito hanti kupitā ||9||

atha ākṣepeṇa śabdottho vyaṅgyo, yathā—

adhvānaṁ vraja-dhūrta mā vṛṇu suraḥ paśyāmbārānte dṛśaṁ
nikṣipyoru-payodharonnatim imāṁ naṣṭendu-lekhā-śriyam |
navyā kañculikojjvalā tanur iyam rāgeṇa valgu-śriyā
yāvan na stimitā satī kuṭila me vaivarṇyam āpadyate ||10||

arthottho, yathā—

kadambāraṇyānām kitava vikacāṁ luṅṭhasi navam
mad-utsaṅgād diṣṭyā vara-parimalam malli-paṭalam |
ruci-sphāram hāram harasi yadi me ko'tra śaraṇam
vidūre yad-goṣṭham jana-virahitā ceyam aṭavī ||11||

atha yācñā—

yācñā svārthā parārtheti dvidhātra parikīrtitā ||12||

tatra svārtha-yācñayā śabdottho vyaṅgyo, yathā—

puṣpa-mārgaṇa-mano-rathoddhatā
kṛṣṇa mañju-latayā tavānayā |
rakṣitāsmi sa-vikāsayā puro
visphurat-sumanasam kuruṣva mām ||13||

arthottho, yathā—

vṛndāraṇyam bhujaga-nikarākrāntam aśrāntam asmāt
kātyāyanyai kusuma-pāṭalim jāta-bhīr nāharāmi |
tena krīḍoddhūta-phaṇi-pate śraddhayāsmi prapannā
tvām ekānte diśa viśa-haram mantram ekam prasīda ||14||

yathā vā—

samastam abhirakṣitum janam arandhra-vīrud-ghane
vane carasi kīrtyase tvam uru-kīrti-bhājām dhuri |
prasīda karuṇām kuru tvaritam uddiśadhva-kramam
yadūdvaḥ vadhū-janaḥ śrayatu vismṛtādhvā vrajam ||15||

parārtha-yācñayā śabdottho, yathā—

sakṛt pītvā vaṁśī-dhvani-nava-sudhām karṇa-culukai-
rmaḍālī vibhrāntā laghima-nikarottānita-matiḥ |
sadāham kaṁsāre kam api gadam āsādyā viśamaṁ
vivarṇā tvām dhanvatarim iha param niścitavatī ||16||

arthottho, yathā—

asūryampaśyāpi priya-sahacarī-premabhir ahaṁ
tavābhyarṇaṁ labdhvā madhumathana dūtyaṁ vidadhatī |
drutaṁ tasyāḥ snehaṁ niśamaya na yāvac chaśi-dhiyā
dhayan vaktra-jyotsnām niśi hata-cakoras tudati mām ||17||

atha vyapadeśaḥ—

jalpo vyājena kenāpi vyapadeśo'tra kathyate ||18||

tena śabdottho, yathā—

tyajan kuvalayādhikām ghana-rasa-śriyollāsinīm
puraḥ sura-taraṅgiṇīm madhura-matta-haṁsa-svanām |
malīmasa-payodharām api madāndhe padminn imām
bhajan kim iva paṅkilām ahaha karma-nāsām api ||19||

arthottho, yathā—

madhupair anavaghrātām vimucya
mākanda-mañjarīm madhurām |
bhrāmyasi madakala kokila
katham iva vṛndāvane paritaḥ ||20||

atha puraḥstha-viśayaḥ—

śṛṅvato'pi harer matvā vyājāt aśrutivat kila |
jalpo'grataḥ sthite jantau puraḥstha-viśayo mataḥ ||21||

tatra śabdottho, yathā—

āhūyamānāsmi kathaṁ tvayālinām
svanaiḥ sva-puṣpāvacyāya mālātī |
āmoda-pūrṇaṁ sumanobhir āśritaṁ
punnāgam eva pramadena kāmāye ||22||

arthottho, yathā—

anavacita-carīyaṁ cāru-puṣpā latālī
tava nikhila-vihaṅgās cātra nirdhūta-śaṅkāḥ |
tvayī vicaritam iḥe tena govardhanādya
prakataya tam upāyaṁ nirvṛtā yena yāmi ||23||

yathā vā—

prasiddhaḥ sādhvīnām vrata-hara-vinode vraja-pateḥ
suto'yaṁ tvaṁ vācāpy alam asi niroddhum na mṛdulā |
aho dhiṁ mūḍhāhaṁ tad api gahane granthila-latā-
śatākṛānte śrāntā yad iha vicarāmy asya purataḥ ||24||

atha āṅgikāḥ—

aṅguli-sphoṭanam vyāja-sambhramādy-aṅga-saṁvṛtiḥ |
padā bhū-lekhanam kaṛṇa-kaṇḍūtiḥ tilaka-kriyā ||25||
veśa-kriyā bhruvor dhūtiḥ sakhyām āśleṣa-tāḍane |
daṁśo'dharasya hārādi-gumpho maṇḍana-siñjitaḥ ||26||
dor-mūlādi-prakaṭanam kṛṣṇa-nāmābhilekhanam |
tarau latāyā yogādyāḥ kṛṣṇasyāgre syur āṅgikāḥ ||27||

tatra aṅguli-sphoṭanam—

iyam satīnām pravara varākṣī
katham nu labhyeti mayi klamādhye |
viśākhayāsphoṭyata pañca-śākha-
śākhāvalī mad-vyasanena sārḍham ||28||

vyāja-sambhramādy-aṅga-saṁvṛtiḥ—

pihitam api pidhatte mat-purastād uro yad-
vṛtam api muhur āsyam yat-paṭenāvṛṇoti |
vraja-nava-hariṇākṣī tan-manojasya manye
śara-paribhava-ghūrṇāghrāta-citteyam āste ||29||

padā bhū-lekhanam—

kamraṁ namra-mukhī lilekha caraṇāṅguṣṭhena goṣṭhāṅgane
yat kiñcid vraja-sundarī mayi dṛṣor vṛtte nava-prāghuṇe |
tenānaṅga-nideśa-paṭṭa-padavīm āsādyā man-mānasam
kṣiptvā tat-kuca-śāila-saṅkaṭa-taṭī-sandhau balāt kilitam ||30||

kaṛṇa-kaṇḍūtiḥ—

raktāṅgulī-śikhara-ghaṭṭana-lola-pāṇi-
śiñjāna-kaṅkaṇa-kṛta-smara-turya-śaṅkam |
lilocalat-kanaka-kunḍalam atra kaṛṇa-

kaṇḍūyanam vraja-saroja-dṛśaḥ smarāmi ||31||

tilaka-kriyā—

sānandaṁ śarad-indu-sundara-mukhī sindūra-bindūjjvalam
bandhūka-dyutinā kareṇa tilakaṁ gāndharvikā kurvati |
tvām ālokya śikhaṇḍa-śekhara sakṛt kaṇoccalat-kuṇḍalā
rūḍham cetasi rāga-kandalam iva vyaktaṁ vyatānīd bahiḥ ||32||

veśa-kriyā—

harau puraḥsthe kara-pallavena
salīlam ullāsyā milan-marandam |
nālīka-netrā nija-karṇa-pālīm
pālī lavaṅga-stavakaṁ nināya ||33||

bhruvor dhūtiḥ—

vidhunvatī madana-dhanur bhayaṅkaraṁ
bhruvor yugalam kathaya kim adya khidyase |
viśākhike mukha-śaśi-kānti-śṛṅkhalā
babandha te madhuripu-gandha-sindhuram ||34||

sakhyām āśleṣaḥ—

puraḥ kalaya maṇḍalī-kṛta-kāthora-vakṣoruham
calat-kanaka-kaṅkaṇa-kvaṇita-tuṅgitānaṅgayā |
apāṅgam aghamardane nayana-vīthi-navyātithau
prasārya pariśasvaje saharā ciraṁ citrayā ||35||

sakhī-tādanam—

vimuñca nikhilam vaśīkaraṇa-kāraṇānveśanam
manas tvayi viśākhayā muraharopahārīkṛtam |
muhur yad anayā bhavat-pada-saroja-kakṣā-milat-
taḍic-cala-dṛgantayā sphuṭam atāḍi puspaiḥ sakhī ||36||

adhara-damśaḥ—

bhajati pathi dṛśor vrejandrasunau
madana-madonmuditā puras tavālī |
iyam iha kupiteva paśya sakhyai
vidhu-vadanā radana-cchadāvadākṣim ||37||

hārādi-gumphāḥ—

keyam puraḥ sphurati phulla-saroruhākṣī
savye yayā subala mām avalokayantyā |
āvṛtya mauktika-sare parigumphyamāne
ceto-mañir mama sakhe taralo vyadhāyi ||38||

maṇḍana-śiñjitaḥ—

vilokya mām śyāmalayā vidūrataḥ
saṅkīryamāṇā maṇi-kaṅkaṇāvalī |
vitanvatī jhaṅkṛta-ḍambaram muhuḥ
śanke bravīty aṅgaja-rāja-śāsanam ||39||

dor-mūla-prakaṭanam—

śyāme divyatarāḥ sphuranti parito vṛndāvanāntar-latā
yāḥ kalyāṇi vahanti hanta madhurām agre phalānām tatim |
citreyam tava dor-latā valayinī yasyās tvayollāsīte
mūle nandita-kṛṣṇa-kokilam abhūd āvir varīyaḥ phalam ||40||

kṛṣṇa-nāmābhilekhanam—

dūtyam agre tava tiṣṭhatu vṛnde
tiṣṭhate yad iyam indumukhī me |
nāma me vilikhati priya-sakhyāḥ
paśya gaṇḍa-phalake ghusṛṇena ||41||

tarau latāyā yogāḥ—

rūpam nirūpya kim api vraja-paṅkajākṣyāḥ
sākṣād bhuvam aham arjuna yāvad ārtāḥ |
sā mām adhīram adhinot kala-dhauta-yūthyā-
stāvāt tamāla-viṭape ghaṭanām vidhāya ||42||

atha cākṣuṣāḥ—

netra-smitārdha-mudratve netrānta-bhrama-kūṇane |
sācīkṣā vāma-drk-prekṣā kaṭākṣādyās ca cākṣuṣāḥ ||43||

tatra netra-smitam, yathā—

vibhramam ratipateḥ sthagayantīm

keśavasya purataḥ kapatena |
tvām avetya caṭule sakhi jātyā
gūḍham atra hasatas tava netre ||44||

netrārdha-mudrā—

kavayo hari-vaktra-puṣkare'smin
sakhi netre kathayanti puṣpavantau |
anayoḥ savidhe tavākṣi-padmaṁ
bhavitā nārdha-nimīlitaṁ kathaṁ vā ||45||

netrānta-bhramaḥ—

na hṛdye'py adhyastā rati-raṇa-ḍuhām saṅgara-rase
na ramye'pi krīḍā-sadasi suhṛdām dhīr upahitā |
tvayi kṣiptvā dṛṣṭim param iha tamālāyitam abhūn
mukundena śyāme tad api kim apāṅgam naṭayasi ||46||

yathā vā—

kalindajā-kūla-purandare dṛṣo-
radhvany avāpte prathamādhvani-natām |
trapāñcitaṁ kiñcid akuñci cañcalaṁ
vilakṣayā śyāmalayā dṛg-añcalam ||47||

sācīkṣā—

tiryag-vivartita-naṭan-nayana-tribhāgam
praikṣiṣṭa yat taraṇijā-puline mṛgākṣi |
hṛn-magna-bhagna-makarāṅka-śarāgravan māṁ
sadyas tad adya nitarām vivaśīkaroti ||48||

vāma-dṛk-prekṣā—

pūrṇam pramodottaralena rādhe
śyāmām rasānām nidhim indubhājam |
savyena netrāñjalīnā pibantī
tvam unmanāḥ kumbha-bhavāyitāsi ||49||

kaṭākṣaḥ—

yad gatāgati-viśrānti-vaicitryeṇa vivartanam |
tārakāyāḥ kalābhijñās taṁ kaṭākṣam pracakṣate ||50||

yathā—

citraṃ gauri vivartate bhramikarī viśramya viśramya te
dṛk-tārā-bhramarī gatāgatim iyam karṇotpale kurvatī |
yasyāḥ kelibhir ākulikṛta-mateḥ padmāli-vārtā kva sā
gāndharve madhusūdanasya nitarām svasyāpy abhūd vismṛtiḥ ||51||

ity eteṣāṃ asaṅkhyānām dig eveyaṃ pradarśitā |
yathocitam amī jñeyā nāyake'py agha-vidviṣi ||52||
svābhīyogā iti proktāś ced amī buddhi-pūrvakāḥ |
svabhāvajās tu bhāvajñair anubhāvāḥ prakīrtitāḥ ||53||

atha āpta-dūtī—

na viśrambhasya bhāṅgam yā kuryāt prāṇātyayeṣv api |
snigdḥā ca vāgmini cāsau dūtī syād gopa-subhruvām |
amitārthā niṣṛṣṭārthā patra-hārīti sā tridhā ||54||

tatra amitārthā—

jñātvenḡitena yā bhāvaṃ dvayor ekatarasya vā |
upāyair melayet tau dvāv amitārthā bhaved iyam ||55||

yathā—

sā te bakāntaka kaṭākṣa-śarārditāpi
jīrṇaṃ trapā-kavacam eva vṛthā vahantī |
varṇair nunoda mukha-candra-vigāhibharmām
gamyair dṛṣāṃ guṇatayā na kila śrutīnām ||56||

atha niṣṛṣṭārthā—

vinyasta-kārya-bhārā syād dvayor ekatareṇa yā |
yuktyobhau ghaṭayed eṣā niṣṛṣṭārthā nigadyate ||57||

yathā—

aghadamana jagaty anargha-rūpā
vilasati sā guṇa-ratna-rāśir ekā |
dhig apaṭumatir asmi yat purastāt
kaṭhina-maṇeṣ tava vaktum udyatām ||58||

atha patrahārī—

sandeśa-mātram yā yūnor nayet sā patra-hārikā ||59||

yathā—

tayā nibhṛtam arpitā mayi mukunda sandeśa-vāg-
vrajāmbuja-dr̥śādya yā śruti-putena tām svīkuru |
praviśya mama nirbhaye yad iha sāndra-nidrotsave
kadarthayasi dhūrta mām kim iva yuktam etat tava ||60||

tāḥ śilpa-kārī daivajñā liṅginī paricārikā |

dhātreyī vana-devī ca sakhī cety ādayo vraje ||61||

atra śilpa-kārī—

tvām āhuḥ pramādākṛtiṃ bhagavatas tvaṣṭur dvitīyām tanuṃ
tat tūrṇam likha rūpam atra bhuvane yad vetsi lokottaram |
ity abhyarthitayā mayādya phalake tvām prekṣya sā citritam
citrā citra-daśām gatā sahacarī netreṣu citrīyate ||62||

daivajñā—

tavādya śubha-rohiṇī-vṛṣabharāsibhājah parā-
mavetya gaṇanād aham sukha-samṛddhim atrāgatā |
tad ehi mudirākṛte parama-citra-kodaṇḍa-bhā-
gakhaṇḍa-vidhu-maṇḍalā bhavati vidyud uddyotatām ||63||

liṅginī—

liṅginā tāpasī-veśā paurṇamāsivad iritā ||64||

yathā—

sarale na vidhehi putri cintām
vaśagas te bhavitā vrajendra-sūnuḥ |
yad aham caturātra siddha-mantrā
jaratī pravrajitā tavāsmi dūtī ||65||

paricārikā—

lavaṅga-mañjarī-bhānumaty-ādyāḥ paricārikāḥ ||66||

yathā—

sahacara-pariṣattaḥ kṣipram ārād vikṛṣtas
tava guṇa-maṇi-mālām īśvari grāhitaś ca |
madhuripur ayam akṣṇoḥ prāpitaś cābhikakṣām
bhaṇa punar api seyaṁ kiṅkarī kim karotu ||67||

dhātreyī—

dhātreyikāsmi madhumardana rādhikāyā-
stvayy adbhutaṁ kim api vaktum ihāgatāham |
niṣpadya kṛṣṇa-rucir adya hiraṇya-gaurī
sadyaḥ sudhākara-kalā-dhavaleyam āsit ||68||

vanadevī—

jātyāhaṁ vana-devatāpi bhaginī kutrāpi te premataḥ
kvāpy ambā janani kvacit priya-sakhī kutrāpi bhartuḥ svasā |
grīvām unnamaya prasīda racaya bhrūr iṅgitād iṅgitam
kuryād vallava-kuñjaraḥ pariṇatim vakṣoja-kumbhe tava ||69||

atha sakhī—

svātmano'py adhikam prema kurvāṇānyonyam acchalam |
viśrambhiṇī vayo-veśādibhis tulyā sakhī matā ||70||

yathā—

na me śokas tasyām yad iyam atipūtaiḥ priya-sakhī
hatā te dṛḡ-bhaṅgīsubhir anupamām yāsyati gatim |
param śocāmy uccair jagad idam ahaṁ yan madhuripo
vinā tasyāḥ prekṣām ahaha bhavitā vyartha-nayanam ||71||

vācyam vyaṅgyam iti dvedhā tad dūtyam ubhayor api ||72||

tatra kṛṣṇa-priyāyām vācyam, yathā—

śapa prahara tarja mām kṣipa bahiṣkuruṣvādyā vā
kadāpi matir āgrahāyasakhi me viraṁsyaty ataḥ |
prayāmi tad ahaṁ harer upanayāya satyam bruve
na sā śvasitu yā na vām anubhaven navām saṅgatim ||73||

vyaṅgyam, yathā—

sakhi tarkitāsi kāmīta-

kṛṣṇāguru-saurabhā tvam iha |
bhavad-abhimatārtha-vidhaye
naigama-savidham gamiṣyāmi ||74||

yathā vā—
tvam asi kim iva bāle vyākulā tṛṣṇayoccaiḥ
śṛṇu hitam avilambām tatra yātrām vidhehi |
vilasad-amala-rāgaḥ pūrva-śailasya tiṣṭhan
vidhur upari cakori tvat-pratikṣām karoti ||75||

atha kṛṣṇe vācyam—
tayāsmi kṛṣṇa prahitā tavāgre
saundarya-sarojjvalayā trilokyām |
abhūta-pūrvām racayan vidhir yām
svasyāpi vismāpakatām ayāsīt ||76||

atha vyaṅgyam—
tat-priyāyāḥ puraḥ paścāt kṛṣṇe vyaṅgyam dvidhā bhavet |
tat sāksād vyapadeśābhyām dvididham ca dvidhoditam ||77||

tatra tat-priyāyāḥ puraḥ kṛṣṇe sāksād vyaṅgyam, yathā—
mādhava kalāpinīyam na savidham āyāti me durārādhā |
nija-pāninā tad enām prasīda tūrṇam ḡḥāṇādyā ||78||

yathā vā **uddhava-sandeśe** (51) --
santi sphītā vraja-yuvatayas tvad-vinodānukūlā
rāgiṇi agre mama saharāṇi na tvayā ghaṭṭanīyā |
dṛṣṭvābhyarṇe śaṭha-kula-gurum tvām kaṭākṣārdha-candrān
bhrū-kodaṇḍe ghaṭayati javāt paśya samrambhiṇī iyam ||79||

vyapadeśena—
dhavam upekṣya kaṭhoram iyam puraḥ
parimalollasitā kila mādhavī |
śrayitum utkalikā-valitādbhutam
nanu bhavantam upaiti hali-priya ||80||

tat-priyāyāḥ paścāt sāksād vyaṅgyam, yathā—

sphurat-sura-maṇi-prabhaḥ suramaṇi-ghaṭā-ślāghitām
sadābhimata-saurabhaḥ prakṛta-saurabhodbhāsinīm |
mukunda mudiracchavi-nava-tadic-chriyam tām asau
bhavān api na campakāvalim ṛte kila bhrājate ||81||

vyapadeśena vyaṅyam, yathā—
śailas tuṅga-śirā virājati saras tasyottare viṣṭam
tat tīre vanam unnatam tad-udare hārī latā-maṇḍapaḥ |
tasya dvāri gabhīra-saurabha-bharair āhlādayantī diśaḥ
phullā te madhusūdanādya padavīm ālokate mālatī ||82||

yathā nāyikayā dūtye vayasyāyā niyojanam |
kṛṣṇāya kriyate tasya prakāro'yaṁ vilikhyate |
niyojanam kriyāsādhyam vācikaṁ ceti tad dvidhā ||83||

tatra kriyā-sādhyam—
divi vīkṣa navāmbudam tathāsau
parirambhodyamam atatāna tanvī |
api kiñcid ihānudīrya vācā
prajighāyāghabhide yathā vayasyam ||84||

yathā vā—
muhur api vidhurāntar-veṇum ākarṇya mugdhā
svayam iha na vayasyām mādhavāya nyayunkte |
api tu viśadam asyāḥ sveda-śālīnya-ruddhā
tanum anu vikasantī kaṇṭaka-śreṇir eva ||85||

atha vācikaṁ—
vācyam vyaṅyam iti prokṛtam pūrvavad vācikaṁ dvidhā ||86||

tatra vācyam, yathā—
tvam asi mad-āsavo bahiś carantas
tvayi mahatī paṭutā ca vāgmitā ca |
laghur api laghimā na me yathā syān
mayi sakhi rañjaya mādham tathādya ||87||

atha vyaṅyam—

atra śabdārtha-mūlatvād vyaṅgyaṁ ca dvividhaṁ bhavet ||88||

tatra śabda-mūlaṁ, yathā—
na hi śikṣitum vara-kalāsu kauśalaṁ
guṇa-cāturīm ca na mṛgākṣi kāmaye |
tam ahaṁ samabhyasitum eva subhruvām
sakhi keśa-bandhana-viśeṣam arthaye ||89||

yathā vā—
ṇa paumarāa-ppamuhaṁ raaṇaṁ kāmei goi me hiaaṁ |
kintu sadā hīra-baraṁ vāñchai hārantare kādum ||90||

[na padma-rāga-pramukhaṁ ratnaṁ kāmāyate gopī me hṛdayam |
kintu sadā hīra-varaṁ vāñchati hārantare kartum ||]

atha artha-mūlam—
ākṣepeṇa svapatyāder govindādeḥ praśamsayā |
vaiśiṣṭyena ca deśāder artha-mūlam anekadhā ||91||

tatra svapatyādy-ākṣepeṇa, yathā—
vidhātur daurātmyān na hi vahati ghora-prakṛtaye
rucim cetaḥ patye hata-vapur idam dīvyati rucā |
bhajat-katāksām akṣṇor viṣam idam ugraṁ praharate
yamī-tīrāraṇyaṁ kim iha sakhi śikṣām na tanuṣe ||92||

govindādeḥ praśamsayā, yathā—
kula-strīṇāṁ neṣṭā para-puruṣa-rūpa-stuti-kathā
tathāpi tvaṁ prāṇāḥ sakhi mama vahiṣṭhāḥ svayam asi |
kiyān āste tasmin vraja-pati-kumāre madhurimā
cchaṭāpy ārād yasya mradayati dṛṣor dvandvam amṛtaiḥ ||93||

yathā vā—
dūtya-cakra-caturāsi cañcale
nandano vrajapateḥ sa nāgaraḥ |
mām jahāti śīsutā ca rakṣiṇī
mā kṛthāḥ sakhi tataḥ pramāditām ||94||

deśādi- vaiśiṣṭyena, yathā—
vṛndāraṇye vratati-paṭalī-saṅkaṭe puṣpa-heto-
rbhrāmaṁ bhrāmaṁ sahacari ciraṁ śrāntim abhyāgatāsmi |
tad-viśrāntim kṣaṇam iha karomy ekikāhaṁ nikuñje
tvaṁ kālindī-taṭa-parisarād āharethāḥ prasūnam ||95||

yathā vā—
madhuritā madhunā vidhunāpy asau
sakhi pataṅga-sutā-pulināṭavī |
savayasā vayasā ca vibhūṣitā
tanur iyaṁ kim iha kṣamam ucyatām ||96||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
dūtī-bheda-prakaraṇam
||6||

--o)0(o--

(8)

atha sakhī-prakaraṇam

prema-līlā-vihārāṇāṁ samyag vistārikā sakhī |
viśrambha-ratna-peṭī ca tataḥ suṣṭhu vivicyate ||1||
eka-yūthānuṣaktānām sakhīnām eva madhyataḥ |
adhikāder bhidā jñeyā prakharādeś ca pūrvavat ||2||
prema-saubhāgya-sādguṇyādy-ādhiḥyād adhikā sakhī |
samā tat-sāmyato jñeyā tal-laghutvāt tathā laghuḥ ||3||
durlaṅghya-vākya-prakharā prakhyātā gauravocitā |
tad-ūnatve bhaven mṛdvī madhyā tat-sāmyam āgatā ||4||
ātyantikādhikatvādi-bhedaḥ pūrvavad atra saḥ |
sva-yūthe yūtha-nāthaiva syād atrātyantikādhikā |
sā kvāpi prakharā yūthe kvāpi madhyā mṛduḥ kvacit ||5||

tatra ātyantikādhikā-trikam—
tat trikam sakalāpekṣyam nātīvānyavaśam tathā |
sva-yūthe tad-vyavahṛti-vyaktaye punar ucyate ||6||

tatra ātyantikādhika-prakharā—

nīle nīla-nicolam arthaye maghe dehi srajam dāmanīm
tvam kālāguru-kardamaiḥ sakhi tanum limpasva campe mama |
jānīhi bhramarākṣi kutra guravaḥ paśya pradoṣodgame
kuñjābhikramaṇāya mām tvarayate sphārāndhakārāvalī ||7||

adhika-prakharāḥ śyāmā-maṅgalādyāḥ prakīrtitāḥ ||8||

tatra ātyantikādhika-madhyā—

anaṅga-śara-jarjaram sphuṭati cen mano vas tadā
mad-arthana-kadarthanaiḥ kṛtam itaḥ svayam gacchata |
dṛśām pathi bhavādṛśī-praṇayitānurūpaḥ sukham
yad atra rata-hiṇḍakaḥ sa kila pāti go-maṇḍalam ||9||

bhavanty adhika-madhyās tu śrī-rādhā-pālikādayaḥ ||10||

tatra ātyantikādhika-mṛdvī—

śṛṇu sakhi vacas tathyaṁ māna-grahe mama kā kṣatiḥ
sphurati muralī-nāde ko vā śramaḥ śravaṇāvṛtau |
atikāṭhinatā-durvādam te niśamya mayā vraje
damayitum amum kintu kṣipram dṛg-ardham agha-dviṣi ||11||

adhikā mṛdavaś candrāvalī-bhadrādayo matāḥ ||12||

atha āpekṣikādhikā-trikam—

yauthikīṣu sakhīṣv eva yūtheśāto laghuṣv iha |
yādhikaikām apekṣānyā sā syād āpekṣikādhikā ||13||

tatra adhika-prakharā—

sumadhye mā yāsī tvam adhikam amībhir mṛdulatām
madasyopādānaiḥ śaṭha-kula-guror jalpa-madhubhiḥ |
ayi kṛdā-lubdhe kim u nibhṛta-bhṛṅendra-bhaṇite
kuḍuṅge rādhāyāḥ klamam api visasmāra bhavatī ||14||

yathā vā—

mugdhe tūṣṇīm bhava śaṭha-kalā-maṇḍalākhaṇḍalena

tvam mantreṇa sphuṭam iha vaśīkr̥tya tenānuśiṣṭā |
kuñje govardhana-sikhariṇo jāgareṇādyā rādhām
dṛṣṭvāpy uccaiḥ sakhi yad asi me cātu-vāde pravṛttā ||15||

lalitādyās tu gāndharvā-yūthe'tra prakharādhikāḥ ||16||

atha **adhika-madhyā**—
dāmārpyatām priya-sakhī-prahitām tvayaiva
dāmodare kusumam atra mayāvaceyam |
nāhaṁ bhramāc caturike sakhi sūcanīyā
kṛṣṇaḥ kadhathayati mām adhikam yad eṣaḥ ||17||

yathā vā—
gīro gambhīrārthāḥ katham iva hitās te na śṛṇuyām
nigūḍho mām kintu vyathayati murārer avinayaḥ |
mayollāsāt tasmai svayam upahṛtā hanta sakhi yā
kuraṅgākṣī-keṣopari paricitā sā srag adhunā ||18||

atra yūthe viśākhādyā bhavanty adhika-madhyamāḥ ||19||

atha **adhika-mṛdvī**—
darāpi na dṛg-arpitā sakhi śikhaṇḍa-cūḍe mayā
prasīda bata mā kṛthā mayi vṛthā purobhāgitām |
naṭan-makara-kuṇḍalam sapadi caṇḍi līlā-gatim
tanoty ayam adūrataḥ kim iha samvidheyam mayā ||20||

adhikā mṛdavaś cātra citrā madhurikādayaḥ ||21||

atha **samā-trikam**—
gāḍha-viśrambha-nirbheda-prema-bandham samā-trikam ||22||

tatra **sama-prakharā**—
praviśati harir eṣa prekṣya nau hr̥ṣṭa-cetāḥ
sakhi sapadi mudhā tvam sambhramān mā prayāsīḥ |
pṛthu-bhujā-parighābhyām skandhayor arpitābhyām
taṭa-bhuvi sukham āvām maṇḍite paryaṭāvaḥ ||23||

atha sama-madhyā—

śyāme gauri hariḥ kva dīvyati sakhi kṣauṇibhṛtaḥ kandare
kiṁ pañcāsya-nakhāḥ sva-vikrama-madhur vakṣoja-kumbhe tava |
ākaraṣaty abhitaḥ sa nāga-mathanas tvām eva kṛtvā ravam
mithyālāsya-naṭi tvam eva ramase tasmin sukaṇṭhi-rave ||24||

atha sama-mṛdvī—

prālambam indumukhi yādṛśam eva dattam
kṛṣṇena tubhyam aparām sakhi tādṛśam me |
tvam cen madiyam api ditsasi nādyā mā dā
hāsyam vimuñca calitā tava pārśvato'smi ||25||

atha laghu-trikam—

laghu-trikam priya-sakhī-saukhyotkarṣārtha-ceṣṭitam ||26||
yadapy anyonya-niṣṭham syāt sakhyam tad api yujyate |
sadā sāhāyya-hetutvān mukhyam tat tu laghu-trike ||27||
laghur āpekṣikī cātyantikī ceti dvidheritā ||28||

tatra āpekṣika-laghuḥ—

āpekṣika-laghuś cātra kathitā lalitādikā ||29||

tatra laghu-prakharā, yathā **vidagdha-mādhava** (5.32)—

dhārā bāṣpa-mayī na yāti viratiṁ lokasya nimitsataḥ
premāsminn iti nanda-nandana-ratam lobhonmanā mā kṛthāḥ |
ittham bhūri nivāritāpi tarale mad-vāci sākīkṛta-
bhrū-dvandvā na hi gauravam tvam akaroḥ kiṁ nādyā rodiṣyasi ||30||

sā laghu-prakharā dvedhā bhaved vāmātha dakṣiṇā ||31||

tatra vāmā—

māna-grahe sadodyuktā tac chaithilye ca kopanā |
abhedyā nāyake prāyaḥ krūrā vāmeti kīrtyate ||32||

tatra māna-grahe sadodyuktā, yathā **padyāvallyām** (222)—

kañcana vañcana-cature
prapañcaya tvam murāntake mānam |
bahu-vallabhe hi puruṣe

dākṣiṇyaṁ duḥkham udvahati ||33||

māna-śaithilye kopanā, yathā—
sarabhasam abhivyaktim yāte navāvinayotkare
catuṣṭimabhir nītā mṛdvī prasādam agha-dviṣā |
asarala-sakhī-cillī-vyālī-paribhrama-kampitā
vimukhitamukhī bhūyo bhadrā haṭhād bhrukuṭim dadhe ||34||

nāyakābhedyā, yathā **oddhava-sandeśe** (52)—
kāmaṁ dūre vasatu ṣṭimā cātu-vṛndas tatrāyaṁ
rājyaṁ svāmin viracaya mama prāṅgaṇaṁ mā prayāsiḥ |
hanta klāntā mama saharī rātrim ekākinī iyaṁ
nītā kuṅje nikhila-pāsupī-nāgarojjāgareṇa ||35||

nāyake krūrā, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (57)—
amūr vraja-mṛgekṣaṇās catur-aṣṭi-lakṣādhikāḥ
pratisvam iti kīrtitaṁ savayasā tavaivāmunā |
ihāpi bhuvī viśrutā priya-sakhī mahārghyety asau
kathaṁ tad api sāhasī śaṭha! jighṛkṣur enām asi ||36||

yūthe ‘tra vāma-prakharā lalitādyāḥ prakīrtitāḥ ||37||

atha dakṣiṇā—
asahā māna-nirbandhe nāyake yukta-vādinī |
sāmbhis tena bhedyā ca dakṣiṇā parikīrtitā ||38||

tatra māna-nirbandhāsahā, yathā **śrī-gīta-govinde** (9.10)—
snigdhe yat paruṣāsi praṇamati stabdhāsi yad rāgiṇi
dveṣasthāsi yad unmukhe vimukhatām yātāsi tasmin priye |
tad yuktaṁ viparīta-kāriṇi tava śrī-khaṇḍa-carcā viṣaṁ
śītāmsus tapano himaṁ hutavahaḥ krīḍā-mudo yātanāḥ ||39||

nāyake yukta-vādinī, yathā **padyāvalyām** (297)—
adoṣād doṣād vā tyajati vipine tām yadi bhavān
abhadraṁ bhadraṁ vā tribhuvana-pate tvām vadatu kaḥ |
idaṁ tu krūraṁ me smarati hṛdayaṁ yat kila tayā
tvad-arthaṁ kāntāre kula-tilaka nātmāpi gaṇitaḥ ||40||

nāyaka-bhedyā, yathā—

na vyarthām kuruṣe mamaiva bhaṇitīm madhye sakhīnām iti
śrutvā khyātim asau kṛtī madhuripur mām bādham āśīriye |
dṛṣtvā mad-vadanām prasīda rabhasād enam puraḥ kātaram
kalyāṇībhīr alam kṛśodari dṛśor bhaṅgībhīr aṅgīkuru ||41||

tuṅavidyādikā cātra dakṣiṇa-prakharā bhavet ||42||

atha laghu-madhyā—

tvayā racita-saṅkathām pathi samīksya mām mānīnī
sakhī mama viṣaṇṇa-dhīḥ kṛta-kaṭākṣam ākṣepyati |
vrajādhipati-nandana tvam avadhehi mantram bruve
vinātra lalitāśrayām bhavad-upakramo'yaṁ vṛthā ||43||

atha laghu-mṛdvī—

sakhī tava muhur mūrdhnā pāda-graho'pi mayā kṛta-
stad api ca harau jātāsi tvam prasāda-parān-mukhī |
bhavatu yamunā-tīre veṅor udañcati pañcame
vicalita-dhṛtis tvam lolākṣī mayāpi hasisyase ||44||

atha ātyantika-laghuḥ—

ātyantika-laghus tatra proktā kusumikādikā |
sarvathā mṛdur eveyam yan nitānta-laghīyasī ||45||

yathā—

vande sundari sandīśa priya-sakhīm mānam vimuñcatv asau
sotkaṅthāpi manasvinīva vasati tvac-chaṅkayā veśmani |
dūre tvan-mukham īkṣate harir iyam maunam śukaḥ śikṣate
lāsyam necchati candrakī savayasah kvāsīmit na svam viduḥ ||46||

prakharādiṣv anyatamā yūtheśaikaiva kīrtitā |
madhyasthā navadhaivantyā samā laghur iti dvidhā ||47||
ekaikasminn ato yūthe bhidā dvādaśadhā bhavet |
atha dūtyārtham etāsām viśeṣaḥ punar ucyate ||48||
dūtyam atra tu tad-dūrād yūnor yad abhisāram |
tatra tu prathamā nitya-nāyikāvātra kīrtitā ||49||

syur nāyikāś ca sakhyaś ca tisro madhyasthitās tataḥ ||50||
tatrādyā nāyikā-prāyā dvitīyā dvi-samā tataḥ |
ṭṛtīyā tu sakhī-prāyā nitya-sakhyeva pañcamī ||51||
ādyāyām nikhilāḥ sakhyo dūtya eva na nāyikāḥ |
pūrvoktā nāyikā eva pañcamyām na tu dūtikāḥ ||52||

tatra nitya-nāyikā—
yātra yūtheśvarī proktā sā bhaven nitya-nāyikā |
apekṣyatvād atīvāsyā mukhyaṁ dūtyaṁ na vidyate ||53||
svayauthikya-sakhī-madhye yā yatrātīva rāgiṇī |
niyuktair asti tad dūtye suṣṭhu sā yūtha-mukhyayā |
tathāpi praṇayām kvāpi kadācid gaṇam īkṣyate ||54||
dūre gatāgatam ṛte yad dūtyaṁ gaṇam atra tat |
gaṇam hareḥ samakṣam ca parokṣam ceti tad dvidhā ||55||

tatra samakṣam—
sāṅketikam vācikaṁ ca samakṣam dvividham matam ||56||

tatra sāṅketikam—
tatrādyam syād dṛgantādyaiḥ kṛṣṇam prerya sva-nihnutiḥ ||57||

yathā—
priya-sakhi viditaṁ te karma yat prerayanti
tvam aghadamanam akṣṇā kṣiptram antarhitāsi |
ahaha na hi latāḥ syus tatra cet kaṅṭakinyo
mama gatir abhaviṣyat tat-karāt kā na vedmi ||58||
--idam adhika-mṛdvī-dūtyam

atha vācikaṁ—
mithaḥ puro vā paścād vā vākyam ekatra vācikaṁ ||59||

tatra mithaḥ puraḥ kṛṣṇe vācikaṁ—
mayāpalapanam kiyat tvayi kariṣyate yā sakhī
mamāniśam upendra te kusuma-mañjarīr luñcati |
iyaṁ guṇavatī kare tava vidhrtya dattādya sā
yathēcchasi tathā kuru svayam ito gṛham gamyate ||60||
--idam adhika-prakharā-dūtyam

kṛṣṇasya paścāt sakhyam, yathā—
mat-kaṅṭhād iha mauktikāni vicinu tvam vīrudārodhataḥ
sraṣṭāny eṣa kilāsti mālya-racanāvyāsakta-citto hariḥ |
diṣṭyā kṣemam upasthitam sumukhi naḥ sānau yad asya cyuto
hastād veṅur iti prayāmi kapaṭān nihnotum enam girau ||61||
--idam adhika-madhyā-dūtyam

sakhyāḥ paścāt kṛṣṇe, yathā—
vicakilam avacetum sā sakhī mad-vacobhiḥ
katham api taṭa-puṣpāraṇyam ekā gatāsti |
aghahara mama genād yāntam abhyarthaye tvām
punar iyam atimugdhā na tvayā khedanīyā ||62||

atha hareḥ paroḁsam—
tata paroḁsam hareḥ sakhyāḥ sakhī-dvārā yad arpaṇam |
vyapadeśādina vāpi tat-pārśve preṣaṇādikam ||63||

tatra sakhī-dvārā, yathā—
ruddhām viddhi guror girā śasikalām ātma-dvitiyām ata-
stvām udyamya nayāmi śarmaṇi sadā jāgarti te rādhikā |
bhṛṅgāḥ subhru tad-aṅga-saurabha-bharair ākṛṣyamāṇāḥ kramāt
panthānam prathayanti te kuru puraḥ kuṅja-praveśe tvarām ||64||

atha vyapadeśaḥ—
vyapadeśo harau lekhopāyanādy-arpaṇa-kriyā |
nija-prayojanāścarya-darśanādiś ca kīrtitaḥ ||65||

tatra lekhyā-vyapadeśena, yathā—
dūtī-paddhatim uddhate parihara tvam sāci kim prekṣase
vāmākṣi svayam āhṛtam priya-sakhī-lekham puro vācaya |
śayyā puṣpamayī nikuṅja-bhavane saurabhya-puṅjāvṛtā
mṛdvī tvam iyam āhvayaty ali-ghaṭā kolāhala-vyājataḥ ||66||

upāyana-vyapadeśena, yathā—
prasīda vasaṇāñcalaṁ mama vimuñca nirmañchanam
vrajāmi nanu nirdaya sphurati paśya sandhyorjitā |

vidaty api tavonnataṁ guṇam upāharāṁ manda-dhīḥ
srajaṁ priya-sakhī-girā vrajapate na te dūṣaṇam ||67||

nija-prayojana-vyapadeśena, yathā—
muktāvalī niśi mayā dayitā kadamba-
bāṭī-kuṭīra-kuhare sakhi vism.rtāsti |
tām āhareti v.r.sabhānujayā niyuktā
tām projjhya kim śasīkale g.rham āgatāsi ||68||

āścarya-darśana-vyapadeśena, yathā—
sakhi vyālīm vaktre dyumaṇi-pāṭalam kaṇṭha-savidhe
dadhac-candrān mūrdhopari sakala-ratnāni vamati |
ali-śyāmo haṁsaḥ sphuṭam iti mad-uktāsi calitā
tad āścaryaṁ draṣṭum kim iva kupitevātra milasi ||69||

atha nāyikā-prāyātrikam—
āpekṣikādhikānām yat tisṛṅām laghuṣu sphuṭam |
kadācid eva dūtyam tā nāyikā-prāyikās tataḥ ||70||

tatra adhika-prakharā-dūtyam—
pāṇau me patitāsi śambhali cirād atyākulam mā kṛthāḥ
kākuṁ te karavāṇi niṣkrayam ahaṁ śirṅābhisāraiḥ sadā |
tvam diṣṭyātra nikuṅja-sīmani samānitā kim u stambhase
muktās tvat-kuca-kumbhagāḥ kṣapatu śyāmaḥ sa simhī-patiḥ ||71||

tatra adhika-madhyā-dūtyam—
vyathayasi sadā mām vāg-bhaṅgyā śanair anuśiṣya yam
chalayasi ca mām bhrū-nartakyā vinudya yam uddhate |
aham iha vaśīkṛtya svairī mayāpy upalambhita-
stvayi vitanutām kṛṣṇaḥ padmī sa padmini vibhramam ||72||

tatra adhika-mṛdvī-dūtyam—
anudinam abhisāraṁ kāritāsmi tvayāham
kusumita-ravi-kanyātīra-vanyā-kuṭīṣu |
sakṛd aham akṛtajñā tvām puraḥ kuṅja-madhye
yad iyam upanaye kā niṣkṛtis te tato'bhūt ||73||

atha dvisamātrikam—

samānām prakharā-madhyā-mṛdvīnām tu parasparam |
dūtyam ca nāyikātvam ca samam tā dvisamās tataḥ ||74||

tatra sama-prakharā-dūtyam—

prāg ekāntaram eva niścitam abhūd anyonya-dūtyam hi nau
vāras tatra tavāyam astu karavai dūtyam tathāpy adya te |
bhrū-bhaṅgam sakhi muñca maṇḍaya tanum yad yācate mām asau
savyā te sphuratī dṛg adya mṛgaye goṣṭhāṅgane mādhavam ||75||

atha sama-madhyā-dūtyam—

tvam nyastāsi muradviṣaḥ śāsikale pāṇau mayā gamyate
dūti hanta tavāham eva kamale kim dhiṁ mṛṣā jalpasi |
ity anyonya-vikṣepaṇa-praṇayitā-mādhurya-mugdho hari-
rdorbhyām te hṛdaye nidhāya yugapat paśyonmadaḥ khelati ||76||

yathā vā—

kva mālatikayārpitā calasi mādhavi tvam mama
kva mādhavikayārpitā tvam api yāsy alam mālati |
asambhava-sahodgame rahasi kṛṣṇa-bhrṅgo yuvā
yuvām iha dhayann ayam vahatu kañcid ānandathum ||77||

atīvābheda-madhuram sauhṛdam sama-madhyayoḥ |
viralam śakyate jñātum kintu prema-viśeṣibhiḥ ||78||

atha sama-mṛdvī-dūtyam—

drutam anusaran mandārākṣīm mukunda nivartaya
vrajati nibhṛtam yā kuñjāntaḥ-kuṭīm upanīya mām |
iti tava sakhi-vākyena tvām aham sukham āhvaye
sphurati hi muhur madhye tiṣṭhan vidhuḥ sama-tārayoḥ ||79||

atha sakhi-prāyātrikam—

laghūnām prakharā-madhyā-mṛdvīnām prāyaśaḥ sadā |
dūtyam bhavati tenemāḥ sakhi-prāyāḥ prakīrtitāḥ ||80||

tatra laghu-prakharā-dūtyam, yathā [śrī-gīta-govinde](#) (11.22)—
[tvam cittena ciram vahann ayam atīsrānto bhṛsam tāpitaḥ](#)

kandarpeṇa ca pātum icchati sudhā-sambādha-bimbādharam |
asyāṅkaṁ tad alaṅkuru kṣaṇam iha bhrū-kṣepa-lakṣmī-lava-
krīte dāsa ivopasevita-padāmbhoje kutaḥ sambhramaḥ ||81||

atha laghu-madhyā-dūtyam—
kim iti kuṭilita-bhrūs caṇḍi vṛttādyā sadya-
stvam iha kusuma-hetoḥ sauhṛdād āhṛtāsi |
vraja-nara-pati-putraṁ santam antar nilīya
priya-sakhi taṭa-kuñje hanta jāne katham vā ||82||

atha laghu-mṛdvī-dūtyam—
kuñja-geham avagāhya mādhavam
suptam atra sicayena vijaya |
phullam indu-kiraṇaiḥ kumudvatī-
koraka-prakaram āharāmy aham ||83||

āsām madhye bhavet kācin nāyikātve darāgrahā |
tasminn anāgrahā kācit sakhya-saukhyābhilāṣiṇī ||84||

tatra ādyā, yathā—
lekhām āhara nīpa-kuñja-kuharāt tvam candrakāṇām mayā
nyastānām iti mad-girā sarabhasam smerā svayam prasthitā |
tām unmucya mad-īritām śaśikale kim candralekhā-śatam
celenāvṛtam anyad eva dadhatī labdhāsi namrā grham ||85||

dvitīyā, yathā—
mām puspāṇām avacayam iyād vṛndaśo mā prahaiṣī-
rvṛndāraṇye param iha bhavad-duḥkha-bhītyā prayāmi |
satyam satyam sumukhi sakhitā-saukhyatas te mama syā-
nna svādīyān agha-vijayinaḥ keli-śayyādhirohaḥ ||86||

atha nitya-sakhī—
sakhyenaiva sadā prītā nāyikātvānapekṣiṇī |
bhaven nitya-sakhī sā tu dvidhaikātyantiki laghuḥ |
āpekṣika-laghūnām ca madhye'nyā kācid īritā ||87||

yathā—

rādhā-raṅga-lasat-tvad-ujjvala-kalā-sañcāraṇa-prakriyā
cāturyottaram eva sevanam ahaṁ govinda samprārthaye |
yenāśeṣa-vadhū-janodbhaṭa-mano-rājya-prapañcāvadha
nautsukyāṁ bhavad-aṅga-saṅgama-rase'py ālambate man-manah ||88||

yathā vā—
tvayā yad upabhujyate murajid-aṅga-saṅge sukhaṁ
tad eva bahu jānatī svayam avāptitaḥ śuddha-dhīḥ |
mayā kṛta-vilobhanāpy adhika-cāturī-caryayā
kadāpi maṇi-mañjarī na kurute'bhisāra-sprhām ||89||

tatra tad-dūtyam, yathā—
antaḥ praviśati sa sakhi
kupyati me kuñja-dehalī-linā |
tadimāṁ bhaṅgurita-bhruva-
manunaya vṛndātavī-candra ||90||

prākhyaryam mārḍavam cāpi yadyapy āpekṣikam bhavet |
tathāpi vistara-bhayāt tad viśeṣo'tra neritaḥ ||91||
prākhyādi-svabhāvo'yaṁ yathāyatham udīritaḥ |
deśa-kālādi-vaiśiṣṭye syād asyāpi viparyayaḥ ||92||

tatra prākhyasya viparyayo, yathā—
dhvāntair gāḍhatamām tamīm agaṇayan vṛṣṭīm ca dhārā-mayīm
caṇḍam cānila-maṇḍalam sakhi hari-dvāram tavāsau śritaḥ |
hā krodham visṛja prasīda tarasā kaṇṭhe grhāṇa priyam
mūrdhnāyam lalitābhidhas tava padaṁ natvā jano yācate ||93||

mārḍavasya viparyayo, yathā—
guṇa-stavana-kūṭataḥ kuṭila-dhīḥ sakhi tvām asau
kaṭākṣitavatī katham tad api nojjhasi praśrayam |
ruṣam kuru karoṣi cen mṛdutarādyā citrāpy asau
vidhāsyati tadaucitīm hima-ghaṭeva padmopari ||94||

dūtyam tu kurvati sakhyāḥ sakhi rahasi saṅgatā |
kṛṣṇena prārthyamānāpi syāt kadāpi na sammatā ||95||

yathā—

dūtyenādya suhrj-janasya rahasi prāptāsmi te sannidhim
kim kandarpa-dhanur bhayaṅkaram amuṁ bhrū-guccham udyacchasi |
prāṇān arpayitāsmi samprati varam vṛndāṭavīcandra te
na tv etām asamāpita-priya-sakhī-kṛtyānubandhām tanum ||96||

mithaḥ prema-guṇotkīrtis tayor āsakti-kāritā |
abhisāro dvayor eva sakhyāḥ kṛṣṇe samarpaṇam ||97||
narmāśvāsana-nepathyam hṛdayodghāṭa-pāṭavam |
chidra-saṁvṛtir etasyāḥ paty-ādeḥ parivañcanā ||98||
śikṣā saṅgamanam kāle sevnam vyajanādibhiḥ |
tayor dvayor upālambhaḥ sandeśa-preṣaṇam tathā |
nāyikā-prāṇa-saṁrakṣā prayatnādyāḥ sakhī-kriyāḥ ||99||

tatra kṛṣṇe sakhī-premotkīrtiḥ, yathā **padyāvalyām** (189)—

murahara sāhasa-garimā
katham iva vācyāḥ kuraṅga-śāvākṣyāḥ |
khedārṇava-patitāpi
prema-madhurām te na sā tyajati ||100||

sakhyām kṛṣṇa-premotkīrtiḥ, yathā tatraiva (191)—

kelikalāsu kuśalā nagare murārer
ābhīra-nīraja-dṛśaḥ kati vā na santi |
rādhe tvayā mahad akāri tapo yad eṣa
dāmodaras tvayi param paramānurāgaḥ ||101||

tatra tasyā guṇotkīrtiḥ, yathā—

ninindi nijam indirā vapur avekṣya yasyāḥ śriyam
vicārya guṇa-cāturīm acalajā ca lajjām gatā |
aghārdana tvayā vinā jagati kvānurūpāsti te
param parama-durlabhā milatu kasya sā me sakhī ||102||

tasyām tasya guṇotkīrtiḥ, yathā **lalita-mādhave** (1.49)—

mahendra-maṇi-maṇḍali¹-mada-vidāmbi-deha-dyutir
vrajendra-kula-candramāḥ² sphurati ko 'pi navyo yuvā
sakhi sthira-kulāṅganā³-nikara-nīvi-bandhārgala-
cchidākaraṇa-kautukī jayati yasya vaṁśī-dhvaniḥ ||103||

kṛṣṇe sakhyā āsakti-kāritā, yathā **vidagdha-mādhava** (2.10)—

sā saurabhormi-paridigdha-digantarāpi
bandhyaṁ januḥ sutanu gandha-phalī bibharti |
rādhe na bibhrama-bharaḥ kriyate yad-aṅke
kāmaṁ nipīta-madhunā madhusūdanena ||104||

tasyām tasyāsakti-kāritā, yathā—

yady etasyām vara-parimalārabdha-viśvotsavāyām
na tvaṁ kṛṣṇa-bhramara ramase rādhikām alpikāyām |
arthaḥ ko vā nava-taruṇimodbhāsinas te tataḥ syād
vṛndāṭavyām iha viharaṇa-prakriyā-cāturībhiḥ ||105||

kṛṣṇasyābhisāraṇam, yathā—

avaruddha-sudhāmśu-vaibhavaṁ
vinudantaṁ sakhi sarvato-mukham |
iha kṛṣṇa-ghanam pragṛhya taṁ
lalitā-prāvṛḍ iyaṁ samāgatā ||106||

sakhyā abhisāraṇam, yathā **śrī-gīta-govinde** (5.18)—

tvad-vāmyena samaṁ samagram adhunā tigmāmśur astaṁ gato
govindasya manorathena ca samaṁ prāptaṁ tamaḥ sāndratām |
kokānām karuṇa-svanena sadṛśī dīrgha-mad-abhyarthanā
tan mugdhe viphalam vilambanam asau ramyo'bhisāra-kṣaṇaḥ ||107||

kṛṣṇe sakhyāḥ samarpaṇam, yathā—

¹ navāmbudhara-maṇḍali-

² -nandanaḥ

³ pati-vratā

tad-antaram upāsituṁ kamala-yonim ījur guṇā
yad aṅgam upasevituṁ taruṇimāpi cakre tapaḥ |
nava-praṇaya-mādhurī-pramada-medureyaṁ sakhi
mayādyā bhavataḥ kare muraharopahārīkṛtā ||108||

narma, yathā **vidagdha-mādhave** (1.33)—

dehaṁ te bhuvanāntarāla-virala-cchāyā-vilāsāspadam
mā kautūhala-cañcalākṣi latikā-jāle praveśaṁ kṛthāḥ |
navyāṁ aṅjana-puñja-mañjula-ruciḥ kuñjecarī devatā
kāntāṁ kāntibhir aṅkitāṁ iha vane niḥśaṅkam ākarṣati ||109||

āsvāsanam, yathā—

mā gāḥ klamaṁ sakhi muhur vṛṣabhānu-putri
bhānuṁ pratihi caramācala-caṅkramotkam |
ānandayan-nayanam uddhura-dhenu-dhūli-
dhvāntaṁ vidhūya vidhur eṣa purojjihite ||110||

nepathyam, yathā—

bhāle mayā te mṛgnābhināsau
yaḥ patra-bhaṅgo'sti viracyamānaḥ |
sa bindu-rūpeṇa patac-chramāmbu-
lipto harer vaktram alaṅkarotu ||111||

hṛdayodghāṭa-pāṭavam, yathā—

tathyaṁ vadādyā na hi saṅkuca paṅkajābhaṁ
dvandvaṁ dṛṣor iha kiśori nimīlayantī |
kā rajyate sakhi vivoḍhari gokule'smin
kṣuṇṇā na vīthir iyam ekikayā tvayaiva ||112||

yathā vā—

vayas te sāmṛājyaṁ sakhi vitanute puṣpa-dhanuṣo
jihite saundaryaṁ tribhuvana-dṛg-āsecanakatām |
na dāsye'py aucityaṁ vahati pariṇetā pariṇatas
tvam ekā hrī-dagdhe bata vimuṣitāsi vraja-kule ||113||

chidra-saṁvṛtir, yathā vidagdha-mādhava (6.1)—
mudā kṣiptaiḥ parvottarala-hṛdayābhir yuvatibhiḥ
payah-pūyaiḥ pītīkṛtam atiharidrā-drava-mayaiḥ |
dukūlaṁ dor-mūlopari paridadhānām priya-sakhīm
katham rādhām ārye kuṭilita-dṛgantam kalayasi ||114||

paty-ādeḥ parivañcanā, yathā—
śyāmāṅgaḥ paṭur eṣa karmaṇi baṭur gargasya śiṣyo mayā
rādhām arcayitum prage dina-karam sadmany ayaṁ prāpitaḥ |
tenābhīra payas tvam āgamaya gām dugdhvā pataṅga-priyām
piṅgākṣim aruṇām aham tu karavāṇy ebhiḥ sarojaiḥ srajam ||115||

śikṣā, yathā—
tvam īraya samīraṇam vara-saroja-vallī-dalair
vidhehi sakhi mantharam caraṇa-padma-saṁvāhanam |
mukhe ghaṭaya vītikām avadalayya karpuriṇīm
harer iti navāṅganā praṇayinī-padam vindati ||116||

yathā vā—
kurvīthāḥ param ādaram priya-suhṛd-varge sadā preyasah
kāmarā tasya rahasya-saṁvṛti-vidhau nirbandham aṅgikuru |
mā cetas tad asammate sakhi nijābhīṣṭe'pi kṛtye kṛthāḥ
prāpsyaty evam anargalo'pi sa haris tūrṇam tavādhīnatām ||117||

atha kāle saṅgamanam, yathā—
vāsariya-viraha-klama-biddhām
locanotpala-valad-bhramarālim |
rādhikā-kumudinīm vidhuneyam
saṁyunakti lalitottara-sandhyā ||118||

atha vyajanādinā sevā, yathā—
cāmarī-kṛta-latā-camarikā
kuñja-dhāmnī lalitā lulitāṅgīm |
svidyad ākṛtim abijayad enām
petuṣīm aghaharorasi rādhām ||119||

atha tayor dvayor upālambhaḥ | tatra harer upālambho, yathā—

saumya-mūrtir upanīya nirbharam
śāradārka iva rāgam agrataḥ |
tvaṁ bhajan sapadi tīvratām kutaḥ
pūtanārdana dunoṣi me sakhīm ||120||

sakhyā upālambho, yathā—
vipakṣe dākṣiṇyaṁ praṇayasi param keli-kutuke
mukundenārabdhe kalayasi pṛthum vepathu-bharam |
mudhāvābhyasyantī sahacari sadā maṇḍana-kalām
kuto maugdhyena tvaṁ samayam anaibhijñe gamayasi ||121||

atha sandeśa-preṣaṇam, yathā **hamsadūte** (75)—
tvayā goṣṭham goṣṭhītilaka kila cedvismṛtamidam
na tūrṇam dhūmornāpatirapi vidhatte yadi kṛpām |
aharvṛndam vṛndāvanakusumapālīparimalair
darālokaṁ śokāspadamiva katham neṣyati sakhī ||122||

atha nāyikā-prāṇa-saṁrakṣā-prayatno, yathā—
tvām āyāntam kathayasi mṛṣā kurvati divyam ugram
mūrcchārambhe tava maṇimayīm darśayaty āśu mūrtim |
vanye veṇau dhvanti marutā karṇa-rodham vidhatte
rakṣaty asyāḥ katham api tanum mādhavī yādavendra ||123||

iti sakhī-kriyā-prakaraṇam |

athāsām aparāḥ ko'pi viśeṣaḥ punar ucyate |
asamam ca samam ceti sneham sakhyam svapakṣagāḥ |
kṛṣṇe yūthādhipāyām ca vahantyo dvividhā matāḥ ||124||

atha asama-snehāḥ—
adhikam priya-sakhyās tu harau tasyām tatas tathā |
vahantyaḥ sneham asama-snehās tu dvividhā matāḥ ||125||

tatra harau snehādhikāḥ—
aham harer iti svānte gūḍhānabhimatiṁ gatāḥ |
anyatra kvāpy anāsaktyā sveṣṭām yūthesvarīm śritāḥ ||126||
manāg evādhikam sneham vahantyas tatra mādhave |

tad dūtyādi-ratās cemā harau snehādhikā matāḥ ||127||

yathā—

na me cetasy anyad-vacasi punar anyam katham api
sthavīyān mānas te sakhi mayi sukham prathayati |
raves tāpeneva kṣaṇam udayatā yena janito
bakārer vaktrendu-cchavi-śavalimā mām glapayati ||128||

yathā vā—

sura-kulam akhilaraṁ praṇamya mūrdhnā
pravaram amum varam arthaye varāṅgi |
muhur abhimata-sevayā yathāham
subala-sakham sukhayāmi rādhikām ca ||129||

yāḥ pūrvam sakhya ity uktās tās tu snehādhikā harau ||130||

atha priya-sakhyām snehādhikāḥ—

tadiyatābhimāninyo yāḥ sneham sarvadāśritāḥ |
sakhyām alpādhikam kṛṣṇāt sakhi-snehādhikās tu tāḥ ||131||

yathā—

viramatu tava vṛnde dūtya-cāturya-caryā
sahacari vinivṛtya brūhi goṣṭhendra-sūnum |
viśama-viśadhareyam śarvarī prāvṛṣeṇyā
katham iha giri-kuñje bhīrur eṣā praheyā ||132||

yathā vā—

vayam idam anubhūya śikṣayāma
kuru cature saha rādhayaiva sakhyam |
priya-sahacari yatra bādham anta-
rbhavati hari-praṇaya-pramoda-lakṣmīḥ ||133||

yāḥ pūrvam prāṇa-sakhyāś ca nitya-sakhyāś ca kīrtitāḥ |
sakhi-snehādhikā jñeyās tā evātra manīṣibhiḥ ||134||

atha sama-snehāḥ—

kṛṣṇe sva-priya-sakhyām ca vahantyaḥ kam api sphuṭam |

sneham anyūnatādhikyam sama-snehās tu bhūriśaḥ ||135||

yathā—

vinā kṛṣṇam rādhā vyathayati samantān mama mano
vinā rādhām kṛṣṇo 'py ahaha sakhi mām viklavayati |
janiḥ sā me mā bhūt kṣaṇam api na yatra kṣaṇaduhau
yugenākṣṇor lihyām yugapad anayor vaktra-śaśinau ||136||

tulya-pramāṇakam prema vayantyo'pi dvayor imāḥ |
rādhāyā vayam ity uccair abhimānam upāśritāḥ |
parama-preṣṭha-sakhyas ca priya-sakhyas ca tā matāḥ ||137||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
sakhī-bheda-prakaraṇam
||8||

(9)

atha hari-vallabhā-prakaraṇam

āsām caturvidho bhedaḥ sarvāsām vraja-subhruvām |
syāt sva-pakṣaḥ suhṛt-pakṣas taṭasthaḥ pratipakṣakaḥ ||1||
suhṛt-pakṣa-taṭasthau tu prāsaṅgikatyoditau |
dvau sva-pakṣa-vipakṣākhyau bhedāv eva rasa-pradau ||2||
proktas tatra svapakṣasya viśeṣaḥ pūrvam eva hi |
suhṛt-pakṣādi-bhedānām dig eva kila darśyate ||3||

tatra suhṛt-pakṣaḥ—

suhṛt-pakṣo bhaved iṣṭa-sādhako'niṣṭa-bādhakaḥ ||4||

tatra iṣṭa-sādhakatvam, yathā—

adyākarmaṇya mad-giram parijanair ebhiḥ samam śyāmale
rādhāyās tvayi sauhṛdam sakhi jagac citteṣu citriyate |
ullāsād bhavad ākhyayā yad anīsam tasyāṅgarāgas tayā
sāndraś candraka-śekharasya samaye candrānvitaḥ preṣyate ||5||

aniṣṭa-bādhakatvaṃ, yathā—
gīrbhir mūḍha-janasya khaṇḍitam atibhāṇḍīra-mūle mudhā
kim gantāsmi tavodite balavatī śyāme pratītir mama |
nirvyājam baṭa-rāja-rodhasi vadhū-veśa-kriyodbhāsinī
kamsāriḥ subalena goṣṭha-nagarī-vaihāsikaḥ krīḍati ||6||

atha taṭasthaḥ—
yo vipakṣa-suhṛt-pakṣaḥ sa taṭastha ihocyate ||7||

yathā—
khedam na vyasane tanoṣi vahase nollāsam asyāḥ śubhe
doṣāṇām prakatīkrtau na hi dhiyaṃ dhatse guṇānām api |
avyākṣipta-mano-gatiḥ suvadane dveṣeṇa rāgeṇa ca
tvam śyāme muni-vṛttir atra satataṃ candrāvalau dṛśyase ||8||

atha vipakṣaḥ—
mitho-dveṣī vipakṣaḥ syād iṣṭahāniṣṭha-kāraḥ ||9||

tatra iṣṭahanṛtvaṃ, yathā—
rādhe tvat-padavī-niveśita-dṛśam kuñje harim jānati
padmā tatra nināya hanta kuṭilā candrāvalīm chadmanā |
ity ākarṇya mukunda sā subalataḥ stabdhā tathādya sthitā
dṛṣṭvā nila-paṭim tanau jaṭilayā prātar yathā tarjitā ||10||

atha aniṣṭha-kāritvaṃ, yathā—
kutaḥ padme putri kṣiti-dhara-taṭād amba jaṭile
vadhūr dṛṣṭvā kva nu ravi-niketasya purataḥ |
ciram nāyāty eṣā katham iva niruddhātra hariṇā
tavādhvānam paśyaty ahaha bhavati dhāvatu ruṣā ||11||

chadmersyā-cāpalāsūyā-matsarāmarṣa-garvitam |
vyaktim yāty ukṭi-ceṣṭābhiḥ pratipakṣa-sakhīṣv idam ||12||

tatra chadma, yathā—
śrutvā kīcakam adri-mūrdhni paśavaḥ śyāmam ca dṛṣṭvāmbudam
dhāvantv adhiyaḥ katham tvam api dhig dhīrādhikam dhāvasi |

ity uccair anṛtottareṇa taralām prayāyya padmām asau
prāptā paśya gṛham karoti lalitā rādhā-prayāṇe tvarām ||13||

atha **īrṣyā**, yathā—
udghaṭayya kuṭilam kaca-pakṣam
devi darśayasi kim vana-mālām |
nīla-yaṣṭivad amuṁ mad-alinde
lokayāli vana-mālinam eva ||14||

yathā vā—
nirbandha-pravaṇena kamsa-ripuṇā prāg arpyamāṇo'pi yaḥ
prāyam doṣam avekṣya nāyaka-maṇau na svīkṛto'bhūn mayā |
hāraḥ samprati so'yam eva viṣamo lubdhe kva labdhas tvayā
drāgiṣṭho'py uraga-kṣatānguli-nibho duṣṭaḥ sakhi tyajyatām ||15||

atha **cāpalam**—
nātmānam vyathaya vṛthā nikuñja-madhye
khadyoti dutim iha kurvatī sarāgam |
kṛṣṇābhre girivara-saṅgate'nurūpā
somābhā vilāsitum atra vidyud eva ||16||

atha **āsūyā**—
yad bhāṇḍīre tava saharāṇi tāṇḍavam sā vyatānīt
padme śaivyā samajani na tat kasya vismāpanāya |
sā cet tanvī prakṛti-laḍahā śikṣitā cābhaviṣya-
nmanye sarvaṁ jagad api tataḥ prekṣayāmohayisyat ||17||

atha **matsaraḥ**—
alam cakre rādhā-hṛdayam uru-hāreṇa hariṇā
srajā dhūrteneyam tava tu kavara-śrīr avarayā |
mano dvandvātītam munivad avikalpaṁ ca dadhatī
tathāpi tvaṁ mugdhe na vipina-vinodād viramasi ||18||

atha **amarsaḥ**—
sphuṭadbhir iva korakair alaghubhiś ca guñjā-phalia-
rmayādyā viracayya yan-murahrāya viśrāṇitam |
tvayātra pakhi rādhikāśravasi vikṣya tat-kuṇḍalam

manah svam udaghāṭi yat tad atilāghavāyaiva naḥ ||19||

atha garvitam—
ahaṅkāro'bhimānaś ca darpa uddhasitam tathā |
mada auddhatyam ity eṣa garvaḥ ṣoḍhā nigadyate ||20||

atra ahaṅkāraḥ—
ahaṅkāraḥ parākṣepaḥ svapakṣa-guṇa-varṇanāt ||21||

yathā—
ākāṣe ruci-lavam indra-nīla-śobhe
somābhā janayati tāvad-asphuṭa-śrīḥ |
netrāṇām timira-harā vareṇya-dīptiḥ
sā yāvan na hi vṛṣabhānujābhyudeti ||22||

abhimānaḥ—
abhimāno nija-premotkarṣākhyānam tu bhaṅgitaḥ ||23||

tatra kṛṣṇe svapakṣa-premākhyānam, yathā—
tvam dhīra-dhīḥ phaṇi-hrade hari-jhampa-gāthām
niṣkampam eva yad iyaṁ gaditum pravṛttā |
tatrānuṣaṅgikatayāpy udite kadambe
vakṣaḥ pinaṣṭi rudatī taralā sakhī me ||24||

svapakṣe kṛṣṇa-premākhyānam, yathā—
dhanyāsi kṛṣṇa-kara-kalpita-patra-vallī
ramālikā viharase mada-mantharāṅgī |
hā vañcitāsmi kalite lalitā-mukhendau
jādyam sa yāty akhila-śilpa-dhurandharo'pi ||25||

darpaḥ—
garvam ācakṣate darpaṁ vihārotkarṣa-sūcakam ||26||

yathā—
vidmaḥ puṇyavatī-śikhāmaṇim iha tvām eva harmye yayā
nīyante śaradindu-dhāma-dhavalāḥ svāpotsavena kṣapāḥ |
ko'yam naḥ phalati sma karma-vitapī vṛndāṭavī-kandare

śyāmaḥ ko`pi karī karoti hṛdayonmādena nidrā-kṣayam ||27||

uddhasitam—

upahāso vipakṣasya sākṣād uddhasitaṁ bhavet ||28||

yathā—

nocair niḥśvasiḥi prasīda parame muñca grahaṁ durlabhe
mlāniṁ te sakhi vikṣya hanta kṛpayā mac-cittam uttāmyati |
baddhaḥ paśya vibhaṅgure`tra lalitā-vāg-vāgurāḍambare
jānīte na kila svam eva sarale śyāmaḥ kuraṅgī-patiḥ ||29||

madah—

sevādy-utkarṣakṛd garvo mada ity abhidhīyate ||30||

yathā—

jagati lalite dhanyā yūyaṁ sugandhibhir adbhutai-
raviraviratim yābhiḥ puṣpair amibhir upāsyate |
bata vidhi-vaśāj jātaṁ vanya-sraji vyasanam tathā
dalam api na naḥ kātyāyanyai yathā pariśiṣyate ||31||

auddhatyam—

sapaṣṭam svotkrṣṭatākhyānam auddhatyam iti kīrtiyate ||32||

yathā—

kas tāvad vraja-maṇḍale sa valate gāndharvikā spardhatām
sārdham hanta janena yena jagatī-jaṅghāla-kīrti-dhvajā |
kulyāyāḥ kṛpaṇāvaliṣu kṛpayā kāmam dravac-cetaso
yasyāḥ preraṇayā kṣaṇam bhavati vaḥ padme niṣevyo hariḥ ||33||

kim ca—

śliṣṭoktiś ca kvacit tāsām nindā-garbhopajāyate ||34||

yathā—

govindāhita-maṇḍanā vidhuratāvāpti-prasaṅgojjhitā
dakṣānalpa-kalā vayo-ghana-ruciṁ tanvā muhus tanvatī |
sarvānuttama-sādhu-tāpada-kṛtir bhavye bhavatyāḥ sakhī
nāsau bhāgya-bharāt kadāpi viratim prāpnoti saudāminī ||35||

yathā vā—
samasta-jana-locanotsava-vinoda-niṣpādinī
vilakṣaṇa-gati-kriyā-vicalitāṅga-hāra-sthitiḥ |
nirasya haritālaṅgam ruci-taraṅgam ātmorjitaiḥ
sakhī naṭati te rasa-skhalitam atra khelāvati ||36||

yās tu yūthābhināthāḥ syuḥ sāksān nersyanti tāḥ sphuṭam |
vipakṣāya sva-gāmbhīrya-maryādādi-guṇodayāt ||37||

yathā—
vipakṣa-ramaṇī-sakhīm piṣunitorugarvacchaṭām
vilokya kila maṅgalā virala-hāsa-phenojjvalam |
tatāna tam anākulam vinaya-nirjharam yena sā
nije tarasi majjitā sapadi lajjitā vivyathe ||38||

vipakṣa-yūtha-nāthāyāḥ purataḥ prakṛtaṁ na hi |
jalpanti laghavaḥ sersyaṁ prāyaśaḥ prakharā api ||39||

yathā—
diṣṭyā dustarato mad-ukti-nigaḍān muktāsi mugdhe kṣaṇā-
dabhyarṇe vṛṣabhānujā vijayate yad bhānujāyās taṭe |
nātathyam prathayāmi devy api girām vāg-dyūta-keliṣu me
nirdhūta-pratibhodgamā bhagavatī lajjārṇave majjati ||40||

hari-priya-jane bhāvā dveṣādyā nocitā iti |
ye vyāharanti te jñeyā apūrva-rasikāḥ kṣitau ||41||

yathā vā—
sammohanasya kandarpa-vṛndebhyo'py agha-vidviṣaḥ |
mūrto narma-priya-sakhaḥ śṛṅgāro vartate vraje ||42||
kṣipen mitho vijātiya-bhāvayor eṣa pakṣayoḥ |
īrṣyādīn svaparivārān yoge sva-preṣṭha-tuṣṭaye |
ataeva hi viśleṣe snehas tāsām prakāśate ||43||

yathā **lalita-mādhava** (3.39)—
sāndraiḥ sundari vṛndaśo hari-pariṣvaṅgair idam maṅgalam

dr̥ṣṭam te hata-rādhayāṅgam anayā diṣṭyādya candrāvali |
drāg enām nihitena kaṅtham abhitaḥ śīrṇena kaṁsa-dviṣaḥ
kaṁottamsa-sugandhinā nija-bhuja-dvandvena sandhukṣaya ||44||

yūtheśāyāḥ sva-pakṣādi-bheda-hetur athocyate |
bhāvasya sarvathaivātra sājātye syāt sapakṣatā ||45||
manāg etasya vaijātye suhṛt-pakṣatvam īritam |
sājātyasya tathālpatve sati jñeyā tatasthatā |
sarvathā khalu vaijātye niścītā pratipakṣatā ||46||
mitho-bhāvasya vaijātye na bhāvo rocate mithaḥ |
arocakatayaivāyam akṣāntim janayet parām ||47||

yathā—
yā madhyastha-padena saṅkulatarā śuddhā prakṛtyā jaḍā
vaidagdhi-nalinī-nimīlana-paṭur doṣāntarollāsini |
āśāyāḥ sphuraṇam harer janayitum yuktātra candrāvali
sāpi syād iti locayan sakhi janaḥ kaḥ soḍhum iṣṭe kṣitau ||48||

ṣoḍaśyās tvam uḍor vimuñca sahasā nāmāpi vāmāśaye
tasyā durvinayair muner api manaḥ śāntātmanaḥ kupyati |
dhig goṣṭhendra-sute samasta-guṇinām maulau vrajābhyarcite
pādānte patite'pi naiva kurute bhrū-kṣepam apy atra yā ||49||
yatra syān nija-bhāvasya prāyas tulya-pramānatā |
pakṣaḥ sa eva maitrāya vidveśāya ca yujyate ||50||
nāmso'py anyatra rādhāyāḥ premādi-guṇa-sampadām |
rasenaiva vipakṣādau mithaḥ sāmyam ivārpyate ||51||
bhāvasyātyantikādhikye sājātyam sarvathā dvayoḥ |
tathā tulya-pramānatvam evam prāyaḥ sudurghaṭam ||52||
syāc ced ghūṅākṣra-nyāyāt suhṛttaiveha sammatā |
rasa-svabhāvād atrāpi vaipakṣyam iti kecana ||53||

iti śrī-śrī-ujjala-nīlamanau
hari-vallabhā-prakaraṇam
||9||

--o)0(o--

atha uddīpana-vibhāva-prakaraṇam

atha vibhāveṣūddīpanāḥ—
uddīpana-vibhāvā hares tadīya-priyāṇām ca |
kathitā guṇa-nāma-carita-maṇḍana-sambandhinas taṭasthās ca ||1||

tatra guṇāḥ—
guṇās tridhā mānasā syur vācīkāḥ kāyīkāś tathā ||2||

tatra mānasāḥ—
guṇāḥ kṛtajñatā-kṣānti-karuṇādyās tu mānasāḥ ||3||

yathā—
vaśam alpikayāpi sevayāmum
vihite'py āgasi duḥsahe smitāsyam |
para-duḥkha-lave'pi kātaram me
harim udvikṣya manas tanoti tṛṣṇām ||4||

atha vācīkāḥ—
vācīkāś tu guṇāḥ proktāḥ karṇānandakatādayaḥ ||5||

yathā—
karṇāpahāri-varṇām
aśruta-cara-mādhurībhir abhyastām |
āli rasālām mādhava-
vācam nācamya tṛpyāmi ||6||

atha kāyīkāḥ—
te vayo rūpa-lāvaṇye saundaryam abhirūpatā |
mādhuryam mārḍavādyās ca kāyīkāḥ kathitā guṇāḥ ||7||

tatra vayaḥ—
vayaś caturvidham tv atra kathitam madhure rase |
vayaḥ-sandhis tathā navyam vyaktam pūrṇam iti kramāt ||8||

vayo-mukhā guṇāḥ pūrva-muktāḥ keśava-saṁśrayāḥ |
tena te'tra pravakṣyante prāyaśas tat-priyānugāḥ ||9||

tatra vayah-sandhiḥ—
bālya-yauvanayoḥ sandhir vayah-sandhir itīryate ||10||

sa kṛṣṇasya, yathā—
yāntī śyāmalatām vimucya kapiśa-cchāyām smara-kṣmāpate-
radyājñālipi-varṇa-paṅkti-padaṅgim āpnoti romāvalī |
vāñchaty ucchalitam manāg abhinavām tāruṇya-nīra-cchaṭām
labdhvā kiñcid adhīram akṣi-śaphara-dvandvaṁ ca kaṁsadviśaḥ ||11||

tan-mādhuryam—
daśārdha-śara-lubdhakam calam avekṣya laksyecchayā
viśantam iha sāmpratam bhavad-rūpāṅga-śṛṅgopari |
sadāśru-nikarokṣitā vraja-mahendra vṛndāvane
kuraṅga-nayanāvalī dara-pariplavatvaṁ gatā ||12||

tat-priyāṅgām, yathā—
vādyam kiñkiṇim āharaty upacayam jñātvā nitambo guṇī
svasya dhvaṁsam avetya vaṣṭi balibhir yogam hrasan-madhyamam |
vakṣaḥ sādhu-phala-dvayam vicinute rājopahāra-kṣamam
rādhāyās tanu-rājyam añcati nave kṣauṇī-patau yauvane ||13||

tan-mādhuryam—
āśāste patitum kaṭākṣa-madhupo mandam dṛg-indivare
kiñcid vṛṇa-visāṅkuram mṛgayate ceto-marālārbhakaḥ |
narmālāpa-madhu-cchaṭādyā vadanāmbhoje tavodiyate
śaṅke sundari mādhavotsava-karīm kāñcid daśam añcasi ||14||

atha navyam—
darodbhinna-stanam kiñcic-calākṣam manthara-smitam |
manāg abhisphurad-bhāvam navyam yauvanam ucyate ||15||

yathā—
uraḥ stokocchūnam vacanam udayad-vakrīma-lavam
davodghūrṇā dṛṣṭīr jaghana-taṭam iśad ghanataram |

manāḡ vyaktā romāvalir apacitaṃ kiñcid udaraṃ
hareḡ sevaucityaṃ tava suvadane vindati vayaḡ ||16||

tan-mādhuryam—

vāraṃ vāraṃ vicarasi harer adya viśrāma-vedyā-
mudbhrāntāsi sphurati pavane tad vapur gandha-bhāji |
bāle netre vikirasi muhur naicikīnāṃ padavyāṃ
bhāvāgnis te sphuṭam iha mano-dhāmni dhūmāyito'sti ||17||

atha vyaktam—

vakṣaḡ pravyakta-vakṣojaṃ madhyaṃ ca suvali-trayam |
ujjvalāni tathāḡgāni vyakte sphurati yauvane ||18||

yathā—

rathāḡga-mithunaṃ navam prakatayaty uroja-dyuti-
rvyanakti yugalaṃ dr̥ṣoḡ śaphara-vṛttim indrāvali |
bibharti ca bali-trayam tava taraḡga-bhaḡgodgamaṃ
tvam atra sarasīkṛtā taruṇima-śriyā rājasi ||19||

tan-mādhuryam—

bhrājante varadanti-mauktika-gaṇā yasyollikhadbhir nakhaiḡ
kṣiptāḡ puṣkara-mālayāvṛta-rucaḡ kuṇjeṣu kuṇjeśv amī |
śauṭiryābdhir uroja-paṇjara-taṭe saṃveśayantyā katham
sa śrīmān hariṇekṣaṇe harir abhūn netreṇa baddhas tvayā ||20||

atha pūrṇam—

nitambo vipulo madhyaṃ kṛśam aḡgaṃ vara-dyuti |
pīnau kucāv uru-yugmaṃ rambhābham pūrṇa-yauvane ||21||

yathā—

dr̥ṣor dvandvaṃ vakrāṃ harati śapharollāsa-laharī-
makhaṇḍaṃ tuṇḍa-śrīr vidhu-madhurimāṇaṃ damayati |
kucau kumbha-bhrāntiṃ muhur avikalāṃ kandalayata-
stavāpūrvaṃ lilāvati vayasi pūrṇe vapur abhūt ||22||

tan-mādhuryam—

na vitrastā kā te pratiyuvatir āsīn mukha-rucā

dadhāra staimityam praṇaya-ghana-vṛṣṭyā tava na kā |
vraje śiṣyā kābhūn na hi tava kalāyām iti hare-
rnikuñja-svārāje tvam asi rasike paṭṭa-mahiṣi ||23||

tāruṇyasya navatve'pi kāsāñcid vraja-subhruvām |
śobhā-pūrti-viśeṣeṇa pūrṇateva prakāśate ||24||

atha rūpam—

aṅgāny abhūṣitāny eva kenacid bhūṣaṇādinā |
yena bhūṣitavad bhāti tad rūpam iti kathyate ||25||

yathā **dāna-keli-kaumudyām** (22)—

trapate vilokya padmā
lalite rādhām vināpy alaṅkāraṁ |
tad alaṁ maṇimaya-maṇḍana-
maṇḍala-racanā-prayāsena ||26||

yathā vā **vidagdha-mādhava** (7.48)—

nītaṁ te punar uktatām bhramarakaiḥ kastūrikā-patrakam
netrābhyām viphalikṛtaṁ kuvalaya-dvandvaṁ ca karṇāpitam |
hāraś ca smita-kānti-bhaṅgibhir alaṁ piṣṭānupesikṛtaḥ
kiṁ rādhe tava maṇḍanena nitarām aṅgair asi dyotitā ||27||

atha lāvanyam—

muktāphaleṣu chāyāyās taralatvam ivāntarā |
pratibhāti yad aṅgeṣu lāvanyam tad ihocyate ||28||

yathā—

jaḡad-amala-rucir vicinitya rādhe
vyadhita vidhis tava nūnam aṅgakāni |
maṇimaya-mukuraṁ kuraṅga-netre
kiraṇa-gaṇena viḍambayanti yāni ||29||

yathā vā—

śṛṇu sakhi tava karṇe varṇayāmy atra nīcai-
rviracaya mukha-candraṁ mā vṛthārād vivarṇam |
iyam urasi murārer asti nānyā mrgākṣi

marakata-mukurābhe biimbitāsi tvam eva ||30||

atha saundaryam—

aṅga-pratyāṅgakānām yaḥ sanniveśo yathocitam |
susliṣṭa-sandhi-bandhaḥ syāt tat saundaryam itīryate ||31||

yathā—

akhaṇḍendos tulyam mukham uru-kuca-dyotitam uro
bhujau srastāv amse kara-parimitam madhyam abhitaḥ |
parisphārā śroṇī krama-laghima-bhāg ūru-yugalaṁ
tavāpūrvam rādhe kim api kamanīyam vapur abhūt ||32||

atha abhirūpatā—

yadātmīya-guṇotkarṣair vastv anyan nikāṭa-sthitam |
sārūpyam nayati prājñair ābhirūpyam tad ucyate ||33||

yathā—

magnā śubhre daśana-kiraṇe sphāṭikīva sphurantī
lagnā śoṇe kara-sarasije padmāragīva gauri |
gaṇḍopānte kuvalaya-rucā vandra-nīlīva jātā
sūte ratna-traya-dhiyam asau paśya kṛṣṇasya vaṁśī ||34||

yathā vā--

vakṣoje tava campaka-cchavim avaṣṭambhoru-kumbhopame
rādhe kokanada-śriyaḥ karatale sindūrataḥ sundare |
drāg indindira-bandhureṣu cikureṣv indīvaraābhām vahan
nakaḥ kairava-korako vitanute puṣpa-trayī-vibhramam ||35||

atha mādhyam—

rūpam kim apy anirvācyam tanor mādhyam ucyate ||36||

yathā—

kim api hṛdayam abhra-śyāmalaṁ dhāma rundhe
dṛśam ahaha viluṅṭhaty āṅgikī kāpi mudrā |
caṭulayati kula-strī-dharma-caryām bakāreḥ
sumukhi nava-vivartaḥ ko'py asau mādhyamam ||37||

atha mardavam--
mārdavam komalasyāpi saṁsparśāsahatocyate |
uttamam madhyamam proktaṁ kaniṣṭham ceti tat tridhā ||38||

tatra uttamam—
abhinava-nava-mālikām ayaṁ sā
śayana-varaṁ niśi rādhikādhiśīṣye |
na kusuma-paṭalam darāpi jaglau
tad-anubhavāt tanur eva sa-vraṇāsīt ||39||

madhyamam, yathā—
citram dhaniṣṭhe tanu-vāsaso'pi
cīnasya pīna-stani saṅgamena |
lipteva te lohita-candanena
mūrtir bindunā sakhi lohitāsīt ||40||

kaniṣṭham, yathā **rasa-sudhākare** (1.186f)—
āmodam āmodanam ādadhānam
nilīna-nīlālaka-cañcarīkam |
kṣaṇena padmā-mukha-padmam āsīt
tviṣā raveḥ komalayāpi tāmram ||41||

atha nāma, yathā—
taṭa-bhuvi ravi-putryāḥ paśya gaurāṅgi raṅgī
sphurati sakhi kuraṅgī-maṇḍale kṛṣṇasārah |
iti bhavad-abhidhānam śṛṇvatī sā mad-uktau
sutanur atanu-ghūrṇā-pūra-pūrṇā babhūva ||42||

atha caritam—
anubhāvās ca līlā cety ucyate caritam dvidhā |
agre'nubhāvā vaktavyā līleyam kathyate'dhunā ||43||
līlā syāc cāru-vikrīḍā tāṇḍavam veṇu-vādanam |
godohaḥ parvatoddhāro gohūtir gamanādikā ||44||

atha cāru-vikrīḍā—
rāsa-kandūka-khelādyā cāru-krīḍātra kīrtitā ||45||

tatra rāsaḥ—
taṁ vilāsavati rāsa-maṇḍale
puṇḍarīka-nayanam surāṅganāḥ |
prekṣya sambhṛta-vihāra-vibhramam
babhramur madana-sambhramormibhiḥ ||46||

kandūka-kṛidā—
aruṇa-ruci-mudasya kṣepiṇīm kuñcitāgrām
sarabhasam abhidhāvan vibhramad-dīrgha-veṇiḥ |
viracayati mukundaḥ kandukāndola-nṛtya-
dvipula-nayana-bhaṅgī-vibhramaḥ kautukam naḥ ||47||

tāṇḍavam—
pracala-pracalāka-kuṇḍalo'yam
sva-suhṛn-maṇḍala-carcarī-parītaḥ |
harir adya naṭan pataṅga-putrī-
taṭa-raṅge mama raṅgam ātanoti ||48||

veṇu-vādanam, yathā **lalita-mādhava** (4.27)—
jaṅghādhas-taṭa-saṅgi-dakṣiṇa-padam kiñcid vibhugna-trikam-
sāci-stambhita-kandharam sakhi tiraḥ-saṅcāri-netrāñcalam |
vaṁśīm kuṭmalite dadhānam adhare lolāṅgulī-saṅgatām
riṅgad-bhrū-bhramaram varāṅgi paramānandaṁ puraḥ svīkuru ||49||

go-doho, yathā **padyāvalyām** (262)—
aṅguṣṭhāgrima-yantritāṅgulir asau pādārtha-nīruddha-bhū-
rārdrikṛtya payodharāñcalam alam sadyaḥ payo-bindubhiḥ |
nyag-jānu-dvaya-madhya-yantrita-gaḥṭī-vaktrāntarāla-skhala-
ddhārādhvāna-manoharam sakhi payo gām dogdhi dāmodaraḥ ||50||

parvatoddhāraḥ—
udyamya kandukita-manda-rasodarādrim
savyam karam kaṭim anu sthagayann asavyam |
smerānanaś cala-dṛg-añcala-cañcarīka-
ścittāmbujam mama hariś caṭulīcakāra ||51||

gohūtiḥ—

piṣaṅgi maṇika-stani praṇata-śṛṅgi piṅgekṣaṇe
mṛdaṅga-mukhi dhūmale śabali haṁsi vaṁśī-priye |
iti sva-surabhī-kulaṁ muhur udirṇa-hihī-dhvani-
rvidūra-gatam āhvayan harati hanta cittam hariḥ ||52||

gamanam—

anupama-madamandāndoli-dor-argala-śrīḥ
sura-gaja-guru-garva-stambhi-gambhīra-keliḥ |
sahacari dara-cañcac-cāru-cūḍā-rucir mām
madayati gati-mudrā-mādhurī mādhavasya ||53||

atha maṇḍanam—

caturdhā maṇḍanam vāso-bhūṣā-mālyānulepanaiḥ ||54||

atha vastram, yathā—

ambaram racita-dhairya-saṁvaram
ramyam ambara-maṇi-prabhōjvalam |
subhru kim na hi kaṭīra-maṇḍale
puṇḍarīka-nayanasya paśyasi ||55||

yathā vā—

amala-kamala-rāga-rāgam etat tava
jayati sphuṭam adbhutam dukūlam |
mama hṛdi nija-rāgam atra rādhe
dadhad api yad dviguṇam babhūva raktam ||56||

bhūṣā, yathā—

praharatu hariṇā kadamba-puṣpam
priya-sakhi śekharitam yad aṅgajāstram |
bata katham amunāvataṁsito'sau
mama hṛdi bidhyati nīlakaṇṭha-pakṣaḥ ||57||

yathā vā—

hāreṇa tāra-dyutinā kapolaḥ
preṅkholinā kuṇḍalayor yugena |
uttuṅga-bhāsā kanakāṅgadena
mām lāliteyam lalitā dhinoti ||58||

mālyānulepane, yathā **rasa-sudhākare** (1.86)—
āloklair anumīyate madhukaraiḥ keśeṣu mālya-grahaḥ
kāntiḥ kāpi kapolayoḥ prathayate tāmbūlam antargatam |
aṅgānām anubhūyate parimalair ālepana-prakriyā
veṣaḥ ko'pi vidagdha eṣa sudrśaḥ sūte sukham cakṣuṣoḥ ||59||

yathā vā—
anaṅga-rāgāya babhūva sadya-
stavāṅga-rāgo'pi kim aṅganāsu |
uddāma-bhāvāya tathā kim āsīd
dāmāpi dāmodara tāvakīnam ||60||

atha sambandhinaḥ—
lagnāḥ sannihitās ceti dvidhā sambandhino matāḥ ||61||

tatra lagnāḥ—
vaṁśī-śṛṅgī-ravau gītaṁ saurabhyam bhūṣaṇa-kvaṇaḥ |
padānkādyā vipaṅcyādi-nikvāṇāḥ śilpa-kauśalam |
ity ādayo'tra kathitā lagnāḥ sambandhino budhaiḥ ||62||

tatra vaṁśī-ravo, **dānakeli-kaumudyām** (32)—
veṅor eṣa kala-svanas taru-latā-vyājīrmbhaṇe dohadam
sandhyā-garja-bharaḥ pika-dvija-kuhu-svādhyāya-pārāyaṇe |
ābhīrendu-mukhī-smarānala-śikhotseke salilānilo
rādhā-dhairya-dharādharendra-damane dambhohliḥ unmīlati ||63||

yathā vā **rasa-sudhākare** (1.100) [**padyāvalyām** (246)]—
mādhavo madhura-mādhavī-latā-
maṇḍape paṭu-ṛaṭan-madhuvrate |
saṁjagau śravaṇa-cāru gopikā-
māna-mīna-vaḍīṣena veṅunā ||64||

kṛṣṇa-vaktrendu-niṣṭhyūtaṁ muralī-ninadāmṛtam |
uddīpanānām sarveṣām madhye pravaram īryate ||65||

śṛṅgī-ravaḥ—

kamśārāteḥ pibatu muralī tasya sad-vaiśa-janmā
sā vaktrendum sphuṭam akuṭilā pañcamodgāra-gurvī |
āsvādyāmum tvam api viśamā bhaṅgurāṅgāra-kālī
tuṅgam śṛṅgi dhvanasi yad idam tat tu duḥkhākaroti ||66||

atha gītam—

mānānalam me śamayan samiddham
gānāmṛtam varṣati kṛṣṇa-meghaḥ |
mā krudhya vātyāsi sakhi prasīda
dūre nayāmum nija-vibhrameṇa ||67||

saurabham—

milati parimalormiḥ kasya roma-śriyāsau
mama tanu-latikāyām kurvati kuḍmalāni |
sakhi veditam ihāgre mādhaveḥ prādurāsīd
bhuvī surabhitayā yaḥ khyātim aṅgīkaroti ||68||

yathā vā—

madayati hṛdayam kim apy akāṇḍe
mama yad idam nava-saurabham varīyaḥ |
tad iha kusuma-saṅgrahāya rādhā
śikhari-taṭe śikhara-dvijā viveśa ||69||

bhūṣaṇa-kvaṇaḥ—

kalahamśa-nādam iha haṁsa-gāminī
niśamayya haṁsa-duhitus taṭāntare |
tava nūpura-dhvani-dhiyā pariplavā
kalasīm na veda śirasaś cyutām api ||70||

yathā vā **lalita-mādhve** (1.51)—

madhurima-laharībhiḥ stambhayaty ambare yā
smara-mada-sarasānām sārāsānām rutāni |
iyam udayati rādhā-kiṅkinī-jhaṅkṛtir me
hṛdi pariṇamayantī vikriyāḍambarāni ||71||

padānkādyāḥ, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (13)—
pada-tatibhir alam kṛtojjvaleyam

dhvaja-kuliśāṅkuśa-pañkajāṅkitābhiḥ |
nakhara-luṭhita-kuṭmalāvanālī
kim api dhinoti dhunoti cāntaram me ||72||

vipañcī-nikvāno, yathā **lalita-mādhava** (1.36)—
smara-keli-nāṭya-nāndīm
śabda-brahma-śriyaṁ muhur duhatī |
vahati mudam mama mahatī-
miha mahitā śyāmalā-mahatī ||73||

śilpa-kauśalam, yathā—
vara-kusuma-niveśa-prakriyā-sauṣṭhavana
prakatita-hari-śilpā paṭṭa-sūtrojjvala-śrīḥ |
hṛdi vinihita-kampā nirmimīte srag eṣā
niśita-śara-parīta-smāra-tuṅṅir aśaṅkām ||74||

atha sannihitāḥ—
nirmālyādyāḥ sannihitā barha-guṅjādri-dhātavaḥ |
naicikīnām samudayo lagudī-veṇu-śṛṅgīkāḥ ||75||
tat-preṣṭha-drṣṭir godhūlir vṛndāraṇyaṁ tad-āsritāḥ |
govardhano ravisutā tathā rāsa-sthalādayaḥ ||76||

tatra nirmālyādyāḥ, yathā **vidagdha-mādhavādu** (2.42)—
aṅgotūrṇa-vilepanam sakhi samākṛṣṭi-kriyāyām maṇi-
rmanthro hanta muhur vaśīkṛti-vidhau nāmāsya vaṁśī-pateḥ |
nirmālyā-srag iyaṁ mahauśadhir iha svāntasya sammohane
nāsām kas tiṣṇām gṛṇāti paramācintyām prabhāvāvalīm ||77||

yathā vā **lalita-mādhava** (6.26)—
dukūle'smin kārtasvara-mahasi vistārīta-drṣo
vapuḥ kim te phullair vahati tulanām nīpa-kusumaiḥ |
truṭantībhiḥ kim vā sphaṭika-maṇi-mālābhir upamām
labhante'mī kṣāmodari nayanayos toya-prṣataḥ ||78||

atha barha-guṅje, yathā **vidagdha-mādhava** (2.16)—
agre vikṣya śikhaṇḍa-khaṇḍam acirād utkampam ālambate
guṅjānām ca vilokanān muhur asau sāsram parikrośati |

no jāne janayann apūrva-naṭana-krīḍā-camatkāritām
bālāyāḥ kila citta-bhūmim aviśat ko 'yam navīna-grahaḥ ||79||

adri-dhātur, yathā—
ābhīra-vṛndādhipa-nandanasya
kaevarālaṅkaraṇojjvala-śrīḥ |
kṣiptendra-gopāmsur apāmsulo'yam
tanoti rāgam mama dhātu-rāgaḥ ||80||

naicikī-samudayo, yathā—
sandhyā-dyote vilasati gatāḥ prekṣya goṣṭha-prakoṣṭhe
hambārabhonmukharita-mukhī-naicikīs tvad-vihīnāḥ |
antaś-cintā-culukita-matir yādavendrādya mandā
kaṣṭam candrāvalir iha katham prāṇa-bandham karotu ||81||

laguḍī, yathā—
viṣṭabhya yām bhuvi puraḥ śikharārpitena
vinyasta-cāru-cibukena kara-dvayena |
dīvyan harir giri-taṭe mudam ādadhān naḥ
sā hanta yaṣṭir adhunā hṛdayam pināṣṭi ||82||

veṇur, yathā—
hṛdi nyastā vaṁsī tad-adhara-sudhā-bhāg iti mayā
durantam viśleṣa-jvara-garalam asyāḥ śamayitum |
vitene sā tūrṇam śata-guṇam idam yādava-pate
virakto yatreśas tam iha na hi vā kaḥ praharati ||83||

śṛṅgikā, yathā—
valitam vilocanāgre, śavalam dhūribhir idam balāvaraja |
balavat kuvalaya-nayanās tava gavalam kavalayaty adya ||84||

tat-preṣṭha-drṣṭir, yathā—
sakhi mṛgamada-lekhayā viśākhā-
hṛdi makarīr api rādhikā likhantī |
subalam avakalayya ghūrṇitāgre
pulkavatī vana-mālinam lilekha ||85||

yathā vā **lalita-mādhava** (6.43)—
nikhila-suhṛdām arthārambhe vilambita-cetasā
masṛṇita-śikho yaḥ prāptodbhūd manāg iva mārḍavam |
sa khalu lalitāsāndrasrehaprasaṅga-ghanībhavan
punar api balād indhe rādhā-viyoga-mayaḥ śikhi ||86||

godhūlir, yathā **uddhava-sandeśe** (37)—
ā-pratyūṣād api sumanasām vīcibhir grathyamānā
dhatte nāsau sakhi katham aho vaijayantī samāptim |
dhinvan gopī-nayana-śikhinaḥ vyoma-kakṣām jagāhe
so'yaṁ mugdhe niviḍa-dhavalō dhūli-cakrāmbuvāhaḥ ||87||

vṛndāraṇyam, yathā tatraiva (83)—
āsā-pāsaiḥ sakhi nava-navaiḥ kurvatī prāṇa-bandham
jātyā bhīruḥ kati punar ahaṁ vāsarāṇi kṣayisyē |
ete vṛndāvana-vitapinaḥ smārayantaḥ vilāsān
utphullās tān mama kila balān marma nirmūlayanti ||88||

tad-āsritāḥ—
tad-āsrityāḥ khagā bhṛṅgā mṛgāḥ kuñjā latās tathā |
tulasī karṇikāras ca kadambādyās ca kīrtitāḥ ||89||

tatra khagāḥ, yathā **lalita-mādhava** (10.16)—
kas tān paśyan bhavad-upahrta-snigdha-piñchāvataṁsān
kaṁsārāte na khalu śikhinaḥ khidyate goṣṭhavāsī |
unmīlantaṁ nava-jaladharaṁ nīlam adyāpi matvā
ye tvām antar-mudita-matayas tanvate tāṇḍavāni ||90||

bhṛṅgāḥ, yathā—
vṛndāvane śravasi ye ninadam vipaṅcī-
niṣṭhyuta-paṅcama-manoharam āharantaḥ |
te śaṭpadāḥ kuliśa-ghaṭṭana-ghoram etaṁ
daive virodhini bhavanti na ke vipakṣāḥ ||91||

mṛgāḥ, yathā tatraiva—
hari hari bhavatībhiḥ svāntahārī hariṇyo
harir iha kim apāṅgātithya-saṅgī vyadhāyi |

yad anuraṇita-vaiṣī-kākalībhir mukhebhyaḥ
sukha-tṛṇa-kavalā vaḥ sāmīlīdhāḥ skhalanti ||92||

kuñjāḥ, yathā **uddhava-sandēse** (125)—
labdhāndolaḥ praṇaya-rabhasād eṣa tāmrauṣṭhi namraḥ
pramlāyantīm kim api bhavatīm yācate nanda-sūnuḥ |
premoddāma-pramada-padavī sākṣiṇī śaila-kakṣe
draṣṭavyā te katham api na sā mādhavī kuñja-vīthī ||93||

latādir, yathā **padyāvalyām** (295)—
tulasi vilasasi tvam malli jātāsi phullā
sthala-kamalini bhṛṅge saṅgatāngī vibhāsi |
kathayata bata sakhyaḥ kṣipram asmāsu kasmin
vasati kapaṭa-kandaḥ kandare nanda-sūnuḥ ||94||

karṇikāro, yathā **lalita-mādhave** (7.15)—
rāsāt tirohita-tanuḥ sakhi yasya puṣpaiś
cūḍām cakāra cikure mama piñcha-cūḍaḥ |
kūle kalinda-duhitur dhṛta-kandalo'yaṁ
mām dandahīti sa muhur nava-karṇikāraḥ ||95||

kadambo, yathā—
sakhi ropito dvipatraḥ
śatapatrākṣeṇa yo vraja-dvāri |
so'yaṁ kadamba-ḍimbhaḥ
phullo vallava-vadhūs tudati ||96||

govardhano, yathā **lalita-mādhave** (3.42)—
govardhana tvam iha gokula-saṅgi-bhūmau
tuṅgaiḥ śirobhir abhipadya nabho vibhāsi |
tenāvalokya haritaḥ parito vadāśu
kutrādya vallava-maṇiḥ khalu khelatīti ||97||

ravi-sutā, yathā **padyāvalyām** (368)—
mathurā-pathika murārer
upageyaṁ dvāri vallavī-vacanam |
punar api yamunā-salile

kāliya-garalānalo jvalati ||98||

rāsa-sthalī, yathā—

goṣṭhād apy avalokya māna-śikharocchrāya-śriyā dūrataḥ
sadyaḥ khedini citta-catvara-taṭe vaṁśī-vatenārpitā |
kurvāṇā hṛta-vṛttim indriya-gaṇam sā yādavendrāya te
kaṣṭam rāsa-vihāra-bhur viharati prāṇaiḥ kuraṅgī-dṛśām ||99||

atha taṭasthāḥ—

taṭasthās candrikā-megha-vidyuto mādhas tathā |
śarat-pūrṇa-sudhāmsus ca gandhavāha-khagādayaḥ ||100||

tatra candrikā, yathā **rasa-sudhākare** (1.87)—

durāsade candrikayā sakhī-gaṇai-
rlatāli-kuñje lalitā nigūhitā |
cakora-cañcu-cyuta-kaumudī-kaṇam
kuto'pi dṛṣṭvā bhajati sma mūrchanām ||101||

megho, yathā **rasa-sudhākare** (?)—

vāsaḥ pītam kutukini kutaḥ kutra barham madāndhe
kaṁsārīr vā kva nu sakhi mudhā sambhramān mā prayāhi |
paśyottuṅge kṣaṇa-ruci-ghaṭāliṅgitā śaila-śṛṅge
navyaḥ śakraṁ dadhad udayate kārmucaṁ vār-mug eṣaḥ ||102||

vidyut, yathā **rasa-sudhākare** (1.98)—

varṣāsu tāsu kṣaṇa-ruk-prakāśā-
dgopāṅganā mādhasvam ālilinga |
vidyuc ca sā vīkṣya tad-aṅga-śobhām
hrīṇeva tūrṇam jaladam jagāhe ||103||

vasanto, yathā—

ṛtu-hatakaḥ sakhi bhuvane
kim avatatīrṣur babhūvādya |
mandādaram alivṛndam
vṛndāvana-kunda-saṅgame yad abhūt ||104||

śarat, yathā—

kalahamsojjvala-jalpā
prakaṭita-vṛndāvanoru-mādhuryā |
dhṛtim apahartum sakhi me
dūtīva hareḥ śaran militā ||105||

pūrṇa-sudhāmśur, yathā—
rākā-sudhāmśur abhavan na tamāmsi hartum
vṛndātavi-jaṭharagāny adhunāpi śaktaḥ |
rākā-sudhāmśu-mukhi tāni tavonnatāni
hṛt-kandarāstara-carāṇi katham jahāra ||106||

gandhavāho, yathā **śrī-gīta-govinde** (7.39)—
mano-bhavānandana-candanānila
prasīda re dakṣiṇa muñca vāmatām |
kṣaṇam jagat-prāṇa nidāya mādham
puro mama prāṇa-haro bhaviṣyasi ||107||

khagāḥ, yathā—
mānena sārddham paśupāla-subhruvām
marāla-mālā calitā ghanāgame |
kadamba-kuñje vijihīrsayā samam
samāgatā nāgari cātakāvalī ||108||

ādi-śabdāt sakhī-sneha ātmany uddīpano varah ||109||

yathā—
harim avekṣya puro gurto bhiyā
muhur abhūn mukulan-nava-vibhramā |
lalitayā vivṛte nija-sauhrde
cala-dṛg-añcalam ādhita rādhikā ||110||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
uddīpana-vibhāva-bheda-prakaraṇam
||10||

--o)0(o--

atha anubhāva-prakaraṇam

anubhāvās tv alaṅkārās tathavodbhāsvarābhidhāḥ |
vācikāś ceti vidvadbhis tridhāmī parikīrtitāḥ ||1||

tatra alaṅkārāḥ—

yauvane sattvajās tāsām alaṅkārās tu vimśatiḥ |
udayanty adbhutāḥ kānte sarvathābhiniveśataḥ ||2||
bhāvo hāvaś ca helā ca proktās tatra trayo'ṅgajāḥ ||3||
śobhā kāntiś ca dīptiś ca mādhyamā ca pragalbhātā |
audāryam dhairyam ity ete saptaiva syur ayatnajāḥ ||4||
lilā vilāso vicchittir vibhramāḥ kilakiñcitam |
moṭṭāyitam kuṭṭamitam bibboko lalitam tathā |
vikṛtam ceti vijñeyā daśa tāsām svabhāvajāḥ ||5||

tatra bhāvaḥ—

prādurbhāvaṃ vrajaty eva raty-ākhye bhāva ujjvale |
nirvikārātmake citte bhāvaḥ prathama-vikriyā ||6||

tathā hy uktam (rasa-sudhākare 1.192)—
cittasyāvikṛtiḥ sattvam vikṛteḥ kāraṇe sati |
tatrādyā vikriyā bhāvo bījasyādi-vikāravat ||7||

yathā—

pitur goṣṭhe sphīte kusumini purā khāṇḍava-vane
na te dṛṣṭvā saṅkrandanam api manaḥ spandanam agāt |
puro vṛndāraṇye viharati mukunde sakhi mudā
kim āndolād akṣṇaḥ śruti-kumudam indīvaram abhūt ||8||

atha hāvaḥ—

grīvārecaka-samyukto bhrū-netrādi-vikāśa-kṛt |
bhāvād iṣat-prakāśo yaḥ sa hāva iti kathyate ||9||

yathā—

sāci-stambhita-kañchi kuḍmalavatīm netrālir abhyeti te

ghūrṇan karna-latām manāg vikasitā bhrū-vallarī nṛtyati |
atra prādurabhūt taṭe sumanasām ullāsakas tvat-puro
gaurāṅgi prathamam vana-priaya-bandhuḥ sphuṭam mādhaveḥ ||10||

atha helā—

hāva eva bhaved dhelā vyakta-śṛṅgāra-sūcakaḥ ||11||

yathā—

śrute veṇau vakṣaḥ sphurtia-kucam ādhmātam api te
tiro-vikṣiptākṣam pulakita-kapolam ca vadanam |
skhalat-kāñci svedārgalita-sicayam cāpi jaghanam
pramādam mā kārṣiḥ sakhi carati savye gurujanaḥ ||12||

atha ayatnajāḥ | tatra śobhā—

sā śobhā rūpa-bhogādyair yat syād aṅga-vibhūṣaṇam ||13||

yathā—

dhṛtvā raktāṅguli-kīśalayair nīpa-śākhām viśākhā
niṣkrāmantī vratati-bhavanāt prātar udghūrṇitākṣī |
veṇīm aṁsopari viluṭhatīm ardham uktām vahantī
lagnā svānte mama na hi bahiḥ seyam adyāpy ayāsīt ||14||

atha kāntiḥ--

śobhaiva kāntir ākhyātā manmathāpyāyanojjvalā ||15||

yathā—

prakṛti-madhura-mūrtir bādham atrāpy udañca-
ttaruṇima-nava-lakṣmī-lekhayāliṅgitāṅgī |
vara-madana-vihārair adya tatrāpy udārā
madayati hṛdayam me rundhatī rādhikeyam ||16||

atha dīptiḥ--

**kāntir eva vayo-bhoga-deśa-kāla-guṇādibhiḥ ||
uddīpitātivistāram prāptā ced dīptir ucyate ||17||**

yathā—

niṁilan-netra-śrīr acaṭula-paṭirācala-maru-

nnipīta-svedāmbus truṭad-amala-hārojvala-kucā |
nikuñje kṣiptāṅgī śaśi-kiraṇa-kirmīrita-taṭe
kiśorī sā tene hari-manasi rādhā manasijam ||18||

atha mādhyam—
mādhyam nāma ceṣṭānām sarvāvasthāsu cārutā ||19||

yathā—
asavyam kamsārer bhujā-śirasi dhṛtvā pulakinam
nija-śroṇyām savyam karam anṛju-viškambhita-padā |
dadhānā mūrdhānam laghutara-tiraḥ-sraṁsinam iyam
babhau rāsottirṇā muhur alasa-mūrtiḥ śaśimukhī ||20||

atha pragalbhatā—
niḥśaṅkatvam prayogeṣu budhair uktā pragalbhatā ||21||

yathā **vidagdha-mādhava** (7.40)—
prātikūlyam iva yad vivṛṇvatī
rādhikā rada-nakhārpaṇoddhūrā |
keli-karmaṇi gatā pravṛṇatām
tena tuṣṭim atulām harir yayau ||22||

atha audāryam—
audāryam vinayam prāhuḥ sarvāvasthāgatam budhāḥ ||23||

yathā **vidagdha-mādhava** (4.13) —
nyaviśata nayanānte kāpi sārālya-niṣṭhā
vacasi ca vinayena stotra-bhaṅgī nyavātsīt |
ajani ca mayi bhūyān sambhramas tena tasyā
vyavṛṇuta hr̥di manyum suṣṭhu dākṣiṇyam eva ||24||

yathā vā—
kṛtajño'pi premojjvala-matir api sphāra-vinayo'-
pyabhijñānām cuḍāmaṇir api kṛpānīradhir api |
yad antaḥ-svaccho'pi smarati na harir gokulabhuvam
mamaivedam janmāntara-durita-duṣṭa-druma-phalam ||25||

atha dhairyam—

sthirā cittonnatir yā tu tad dhairyam iti kīrtyate ||26||

yathā **lalita-mādhava** (7.7)—

audāsīnya-dhurā-parīta-hṛdayaḥ kāṭhinyam ālambatām
kāmaṁ śyāmala-sundaro mayi sakhi svairī sahasraṁ samāḥ |
kintu bhrānti-bharād api kṣaṇam idaṁ tatra priyebhyaḥ priye
ceto janmani janmani praṇayitād āsyam na me hāsyati ||27||

atha svabhāvajāḥ | tatra līlā-

priyānukaraṇam līlā ramyair veśa-kriyādibhiḥ ||28||

yathā **viṣṇu-purāṇe** (5.13.27)—

duṣṭa-kāliya tiṣṭhādya kṛṣṇo'ham iti cāparā |
bāhum āsphoṭya kṛṣṇasya līlā-sarvasvam ādade ||29||

yathā vā **chando-mañjaryām**—

mṛgamada-kṛta-carcā pīta-kauseya-vāsā
rucira-sikhi-sikhaṇḍā baddha-dhammilla-pāsā |
anṛju-nihitam anse vaṁsam utkvāṇayantī
kṛta-madhuripu-veśā mālinī pātu rādhā ||30||

atha vilāsaḥ—

gati-sthānāsanādīnām mukha-netrādi-karmaṇām |
tātkālikam tu vaiśiṣṭyam vilāsaḥ priya-saṅgajam ||31||

yathā—

ruṇatsi purataḥ sphuraty aghahare katham nāsikā-
śikhagrathita-mauktikonnamanakaitvena smitam |
nirāsthad aciram sudhā-kiraṇa-kaumudī-mādhurīm
manāḡ api tavodgatā madhura-danti danta-dyutiḥ ||32||

yathā vā—

adhyāsīnam amuṁ kadamba-nikaṭe krīḍā-kuṭīra-sthalī-
mābhīrendra-kumāram atra rabhasād ālokayantyāḥ puraḥ |
digdhā dugdha-samudra-mugdha-laharī-lāvanya-nisyandibhiḥ

kālindī tava dṛk-taraṅgita-bharais tanvaṅgi gaṅgāyate ||33||

atha vicchittiḥ—

ākālpa-kalpanālpāpi vicchittiḥ kānti-poṣa-kṛt ||34||

yathā—

mākanda-patreṇa mukunda-cetaḥ
pramodinī māruta-kampitena |
raktena karṇābharaṇīkṛtena
rādhā-mukhāmbhoruham ullalāsa ||35||

yathā vā hari-vamśe—

ekenāmala-patreṇa kaṇṭha-sūtrāvalambinā |
rarāja barhi-patreṇa manda-māruta-kampinā ||36||

sakhī-yatnād iva dhṛtir maṇḍanānām priyāgasi |
serṣyāvajñā vara-strībhīr vicchittir iti kecana ||37||

yathā—

mudrām gādhatarām vidhāya nihite dūrīkuruṣvāṅgade
granthīm nyasya kaṭhoram arpita-matiḥ kaṇṭhān maṇīm bhraṇśaya |
mugdhe kṛṣṇa-bhujāṅga-dṛṣṭi-kalayā durvārayā dūṣite
ratnālaṅkaraṇe maṇḍe api manas tṛṣṇām na puṣṇāti me ||38||

atha vibhramah—

vallabha-prāpti-velāyām madanāveśa-sambhramāt |
vibhramo hāra-mālyādi-bhūṣā-sthāna-viparyayaḥ ||39||

yathā vidagdha-mādhave (4.21)—

dhammillopari nila-ratna-racito hāras tvayāropito
vinyastaḥ kuca-kumbhayoḥ kurvalaya-śreṇī-kṛto garbhakaḥ |
aṅge carcitam añjanam vinihitā kastūrikā netrayoḥ
kaṁsārer abhisāra-sambhrama-bharān manye jagad vismṛtam ||40||

yathā vā, śrī-daśame (10.29.7)—

limpantyaḥ pramṛjantyo'nyā añjantyaḥ kās ca locane |
vyatyasta-vastrābharaṇāḥ kāsicit kṛṣṇāntikam yayuḥ ||41||

adhīnasyāpi sevāyām kāntasyānabhinandanam |
vibhramo vāmatodrekāt syād ity ākhyāti kaścana ||42||

yathā—
tvaṁ govinda mayāsi kiṁ nu kavari-bandhārtham abhyarthitaḥ
kleśenālam abaddha eva cikura-stomo mudam dogdhi me |
vaktrasyāpi na mājjanam kuru ghanam gharmāsu me rocate
naivottamsaya mālatī mama śiraḥ khedam bhareṇāpsyati ||43||

atha kilakiñcitam—
garvābhilāṣa-rudita-smitāsūyā-bhaya-kruddham |
saṅkari-karaṇam harṣād ucyate kila-kiñcitam ||44||

yathā—
mayā jātollāsam priya-sahacarī locana-pathe
balān nyaste rādhā-kuca-mukulayoḥ pāṇi-kamale |
udañcad-bhrū-bhedam sapulakam avaṣṭambhi valitam
smrāmy antas tasyāḥ smita-rudita-kānta-dyuti mukham ||45||

yathā vā **dāna-keli-kaumudyām** (1)—
antaḥ-smeratayojjalā jala-kaṇa-vyākīrṇa-pakṣmāṅkurā
kiñcit pāṭalitāñcalā rasikatotsiktā puraḥ kuñcatī |
ruddhāyāḥ pathi mādhavena madhura-vyābhugna-tārottara
rādhāyāḥ kilakiñcita-stavakinī dṛṣṭiḥ śriyam vaḥ kriyāt ||46||

atha moṭṭāyitam—
kānta-smaraṇa-vārtādau hṛdi tad-bhāva-bhāvataḥ |
prākṛtyam abhilāṣasya moṭṭāyitam udīryate ||47||

yathā—
na brūte klama-bījam ālibhir alam pṛṣṭāpi pālī yadā
cāturyeṇa tad-agratas tava kathā tābhis tadā prastutā |
tām pītāmbara jṛmbhamāṇa-vadanāmbhojā kṣaṇam śṛṇvatī
bimboṣṭhī pulakari viḍambitavatī phullām kadamba-śriyam ||48||

atha kuṭṭamitam—

stanādhārādi-grahaṇe hr̥t-pṛītāv api sambhramāt |
bahiḥ krodho vyathitavat proktaṁ kuṭṭamitam budhaiḥ ||49||

yathā—
karauddhatyam hanta sthagaya kavārī me vighaṭate
dukūlam ca nyañcāty aghahara tavāstām vihasitam |
kim ārabdhaḥ kartum tam anavasare nirdaya madāt
patāmy eṣā pade vitara śayitum me kṣaṇam api ||50||

yathā vā—
na bhrū-latām kuṭilaya kṣipa naiva hastam
vaktraṁ ca kaṇṭakita-gaṇḍam idam na rundhi |
pṛiṇātu sundari tavādhara-bandhu-jīve
pītvā madhuni madhure madhusūdno'sau ||51||

atha bibbokaḥ—
bibboko māna-garvābhyām syād abhīṣṭe'py anādarāḥ ||52||

tatra garveṇa, yathā—
priyokti-lakṣeṇa vipakṣa-sannidhau
svikāritām paśya śikhaṇḍa-maulinā |
śyāmātivāmā hṛdayaṅgamām api
srajam darāghrāya nirāsa helayā ||53||

yathā vā—
sphuraty agre tiṣṭhan sakhi tava mukha-ksipta-nayanaḥ
pratīkṣām kṛtvāyam bhavad-avasaryāgha-damanaḥ |
dṛśocair gāmbhīrya-grathita-guru-helā-gahanayā
hasantīva kṣīve tvam iha vanamālām racayasi ||54||

mānena, yathā—
hariṇā sakhi cātu-maṇḍalīm
kriyamāṇām avamānya manyutaḥ |
na vṛthādyā suśikṣitām api
svayam adhyāpaya gauri śārikām ||55||

atha lalitam—

vinyāsa-bhaṅgi-raṅgānām bhrū-vilāsa-manoharāḥ |
sukumārā bhaved yatra lalitām tad-udīritam ||56||

yathā—
subhrū-bhaṅgam ananaṅga-bāṇa-jananīr ālokayantī latāḥ
sollāsam pada-paṅkaje diśi diśi preṅkholayanty ujjvalā |
gandhākṛṣṭa-dhiyaḥ kareṇa mṛdunā vyādhunvatī ṣaṭ-padān
rādhā nandati kuṅja-kandara-taṭe vṛndāvana-śrīr iva ||57||

atha vikṛtam—
hrī-mānersyādibhir yatra nocyate sva-vivakṣitam |
vyajyate ceṣṭayaivedam vikṛtam tad vidur budhāḥ ||58||

tatra hriyā, yathā—
niśamayya mukunda manmukhā-
dbhavad-abhyarthitam atra sundarī |
na girābhinanda kintu sā
pulakenaiva kapola-śobhinā ||59||

yathā vā—
na para-puruse dṛṣṭi-ksepo varākṣi tavocita-
stvam asi kulajā sādhvī vaktram prasīda vivartaya |
iti pathi mayā narmaṇy ukte harer nava-vīkṣaṇe
sadayam udayat-kārpaṇyam mām avaikṣata rādhikā ||60||

mānena, yathā—
mayāsaktavati prasādana-vidhau vismṛtya candra-graham
tad-vijñapti-samutsukāpi vijahau maunam na sā mānini |
kintu śyāmala-ratna-samputa-dalenāvṛtya kiñcin mukham
satyā smārayati sma vismṛtam asau mām auparāgīm śriyam ||61||

īrsyayā, yathā—
vitara taskari me muralīm hṛtā-
miti mad-uddhara-jalpa-vivṛttayā |
bhrū-kuṭi-bhaṅguram arka-sutā-taṭe
sapadi rādhikayāham udīkṣitaḥ ||62||

alaṅkāraṁ nigaditā viṁśatir gātra-citta-jāḥ |
amī yathocitaṁ jñeyā mādhave'pi maṇiṣibhiḥ ||63||
kaiścid anye'py alaṅkāraḥ proktā nātra mayoditāḥ |
muner asammatatvena kintu dvitayam ucyate |
maugdhyam ca cakitaṁ ceti kiñcin mādhurya-poṣaṇāt ||64||

tatra maugdhyam—
jñāstasyāpy ajñavat pṛcchā priyāgre maugdhyam īritam ||65||

yathā **muktā-carite**—
kās tā latāḥ kva vā santi kena vā kila ropitāḥ |
nātha mat-kaṅkaṇa-nyastaṁ yāsām muktāphalaṁ phalam ||66||

cakitaṁ—
priyāgre cakitaṁ bhīter asthāne'pi bhayaṁ mahat ||67||

yathā—
rakṣa rakṣa muhur eṣa bhīṣaṇo
dhāvati śravaṇa-campakaṁ mama |
ity udīrya madhupād viśaṅkitā
sasvaje hariṇa-locanā harim ||68||

ity alaṅkāra-vivṛtiḥ

atha udbhāsvarāḥ

udbhāsante svadhānīti proktā udbhāsvarā budhaiḥ ||69||
nīvy-uttariya-dhammilla-sraṁsanam gātra-moṭanam |
jṛmbhā ghrāṇasya phullatvam niśvāsādyās ca te matāḥ ||70||

tatra nīvi-sraṁsanam, yathā **vidagdha-mādhave**(7.41)—
nairañjanyam upeyatuh parigalan-modāśruṇi locane
svedoddhūta-vilepanam kila kuca-dvandvam jahau rāgitām |
yogautsukyam agād uraḥ sphurad iti preksyodayam saṅginām
rādhe nīvir iyam tava ślatha-guṇā śaṅke mumukṣām dadhe ||71||

uttariya-sraṁsanam, yathā—

tava hr̥di mama rāgāt ko'pi rāgo gariṣṭhaḥ
sphurati tad apasṛtya vyaktam etaṁ karomi |
iti khalu hr̥dayāt te rādhike rodhakāri
cyutam iva purato me mañju māñjiṣṭha-vāsaḥ ||72||

dhammilla-sraṁsanam, yathā—
sphurati mura-dviṣi purato
durātmanām api vimuktide gauri |
nādbhutam idaṁ yadiyuh
saṁyaminas te kacā muktim ||73||

gātra-moṭanam, yathā—
vrajāṅgane vallava-puṅgavasya
puraḥ kuraṅgī-nayanā salīlam |
apy aṅga-bhaṅgam kila kurvatīya-
manaṅga-bhaṅgam tarasā vyatānīt ||74||

jṛmbhā, yathā—
puṣpair avetya viśikhair bhavatīm asādhyām
sādhvīm adhītya madanaḥ kila jṛmbhaṅstrām |
candrāvali prasabham eva vaśīcakāra
yad goṣṭha-sīmani muhuḥ sakhi jṛmbhase'dya ||75||

ghrāṇa-phullatvam, yathā—
racita-śikhara-śobhārambham ambhoruhākṣī
śvasita-pavana-dolāndolinā mauktikena |
puṭa-yugam atiphullam bibhratī nāsikāyām
mama manasi vilagnā darśanād eva rādhā ||76||

yadyapy ete viśeṣāḥ syur moṭāyita-vilāsayoḥ |
śobhā-viśeṣa-poṣitvāt tathāpi pṛthag īritāḥ ||77||

atha vācīkāḥ—
ālāpaś ca vilāpaś ca saṁlāpaś ca pralāpakāḥ |
anulāpo'palāpaś ca sandeśāś cātideśakāḥ ||78||
apadeśopadeśau ca nirdeśo vyapadeśakāḥ |
kīrtitā vacanārambhā dvādaśāmī maṅṣibhiḥ ||79||

tatra ālāpaḥ—
cātu-priyoktir ālāpaḥ ||80||

yathā śrī-daśame(10.29.40)—
kā sry aṅga te kala-padāyata-mūrcchitena
sammohitā 'ryapadavīm na calet trilokyām |
trailokya-saubhagam idaṁ ca nirīkṣya rūpaṁ
yad go-dvija-druma-mṛgān pulakāny abibhrat ||81||

yathā vā vidagdha-mādhava (5.31)—
kaṭhorā bhava mṛdvī vā prāṇās tvam asi rādhike |
asti nānyā cakorasya candralekhām vinā gatiḥ ||82||

atha vilāpaḥ—
vilāpo duḥkhajaṁ vacaḥ ||83||

yathā śrī-daśame (10.47.47)—
paraṁ saukhyaṁ hi nairāśyaṁ svairiṇy apy āha piṅgalā |
taj jānatīnām naḥ kṛṣṇe tathāpy āśā duratyayā ||84||

samlāpaḥ |
ukti-pratyuktimad-vākyam samlāpa iti kīrtiyate ||85||

yathā padyāvalyām (269)—
uttiṣṭhārāt tarau me taruṇi mama taroḥ śaktir ārohaṇe kā
sākṣād ākhyāmi mugdhe taraṇim iha raver ākhyayā kā ratir me |
vārteyaṁ nau-prasaṅge katham api bhavitā nāvayoḥ saṅgamārthā
vārtāpīti smitāsyam jīta-girim ajitam rādhayārādhayāmi ||86||

pralāpaḥ |
vyarthālāpaḥ pralāpaḥ syāt ||87||

yathā—
karoti nādam muralī rali rali
vrajāṅganā-hṛn-mathanam thanam thanam |
tato vidūnā bhajate jate jate

hare bhavantam lalitā litā litā ||88||

anulāpaḥ—

anulāpo muhur vacaḥ ||89||

yathā—

kṛṣṇaḥ kṛṣṇo nahi nahi tāpiñcho'yam
veṇur veṇur nahi nahi bhṛṅgodghoṣaḥ |
guñjā guñjā nahi nahi bandhūkālī
netre netre nahi nahi padma-dvandvam ||90||

apalāpaḥ |

apalāpas tu pūrvoktasyānyathā yojanam bhavet ||91||

yathā—

phullojjvala-vana-mālam kāmāyate kā na mādhamam pramadā |
haraye sṛḥyasi rādhe nahi nahi vairiṇi vasantāya ||92||

sandēśaḥ—

sandēśas tu proṣitasya sva-vārtā-preṣanam bhavet ||93||

yathā—

vyāhara mathurānāthe mama sandēśa-prahelikām pāntha |
vikalā kṛtā kuhūbhir labhate candrāvalī kva layam ||94||

atidēśaḥ—

so'tidēśas tad uktāni mad-uktānīti yad vacaḥ ||95||

yathā—

vṛthā vṛthās tvam vicikitsitāni
mā gokulādhīśvara-nandanātra |
gāndharvikāyā giram antarasthām
vīṇeva gītim lalitā vyanakti ||96||

atha apadēśaḥ—

anyārtha-kathanam yat tu so'padēśa itīritah ||97||

yathā—

yat te vikṣatam ujjvalam pṛthu-phala-dvandvam navā dāḍimī
bhṛṅgeṇa vranītam madhūni pibatā tāmraṁ ca puṣpa-dvayam |
ity ākarṇya sakhī-giraṁ guru-janāloke kila śyāmalā
cailena stanayor yugaṁ vyavadadhe danta-cchadau pāṇinā ||98||

upadeśaḥ—

yat tu śikṣārtha-vacanam upadeśaḥ sa ucyate ||99||

yathā **chando-mañjaryām**—

mugdhe yauvana-lakṣmīr vidyud-vibhrama-lolā
trailokyādbhuta-rūpo govindo'tidurāpaḥ |
tad-vṛndāvana-kuñje guñjad-bhṛṅga-sanāthe
śrī-nāthena sametā svacchandaṁ kuru kelim ||100||

nirdeśaḥ—

nirdeśas tu bhavet so'yam aham ity ādi-bhāṣaṇam ||101||

yathā—

seyaṁ me bhaginī rādhā laliteyaṁ ca me sakhī |
viśākheyam ahaṁ kṛṣṇa tisraḥ puṣpārtham āgatāḥ ||102||

vyapadeśaḥ—

vyājenātmābhilāṣoktir vyapadeśa itīryate ||103||

yathā—

vilasan-navaka-stavakā kāmya-vane paśya mālatī milati |
katham iva cumbasi tumbim athavā bhramaro'si kiṁ brūmaḥ ||104||

anubhāvā bhavanty ete rase sarvatra vācikaḥ |

mādhuryādhikya-poṣitvād ihaiva parikīrtitaḥ ||105||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamaṇau anubhāva-prakaraṇam

||11||

--o)0(o--

atha sāttvika-prakaraṇam

tatra stambhaḥ, sa harṣād, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (36)—
abhyukṣya niṣkaṁ patayālunā muhuḥ
svedena niṣkampatayā vyavasthitā |
pañcālikā kuñcita-locanā kathāṁ
pañcālikā-dharmam avāpa rādhikā ||1||

bhayād, yathā—
ghana-stanita-cakreṇa cakiteyaṁ ghana-stanī |
babhūva harim āliṅgya niṣcalāṅgī vrajāṅganā ||2||
-- digdho'yam |

āścaryād, yathā—
tava madhurima-sampadaṁ vilakṣa
trijagad-alakṣya-tulāṁ mukunda rādhā |
kalaya hṛdi balavac-camatkriyāsau
samajani nirnimiṣā ca niṣcalā ca ||3||

viśādād, yathā—
vilambam ambhoruha-locanasya
vilokya sambhāvita-vipralambhā |
saṅketa-gehasya nitāntam aṅke
citrāyitā tatra babhūva citrā ||4||

amarṣād, yathā—
mādhavasya parivartita-gotrāṁ
śyāmalā niśi girāṁ niśamayya |
deva-yoṣid iva nirnimiṣākṣī
chāyayā ca rahitā kṣaṇam ayāsīt ||5||

atha svedaḥ, sa harṣād, yathā **viṣṇu-purāṇe** (5.13.55)—
gopī-kapola-saṁśleṣam abhipatya harer bhujau |
pulakodgama-śasyāya svedāmbu-ghanatām gatau ||6||

yathā vā—
dhruvam ujjvala-candra-kānta-yaṣṭyā
vidhinā mādhava nirmitāsti rādhā |

yad udañcati tāvakāsyā-candre
dravatām sveda-bhara-cchalād bibharti ||7||

bhayād, yathā—
mā bhūr viśākhe taralā vidūrataḥ
patis tavāsau niviḍā latā-kuṭi |
mahā prayatnena kṛtāḥ kapolayoḥ
svedoda-bindur makarīr vilumpati ||8||

krodhād, yathā—
khinnāpi gotra-skhalanena pālī
śālīna-bhāvaṃ chalato vyatānīt |
tathāpi tasyāḥ paṭam ārdrayantī
svedāmbu-vṛṣṭiḥ kurdham ācacakṣe ||9||

atha romāñcaḥ | sa āścaryād, yathā—
cumbantam ālokya camuru-cakṣuṣām
camūramūṣām yugapan-madhura-dviṣam |
vyomāṅgane tatra surāṅganāvalī-
romāñcitā vistṛta-dṛṣṭir ābabhau ||10||

harṣād, yathā **śrī-daśame** (10.32.8)—
taṃ kācin netrarandhreṇa hṛdikṛtya nimīlya ca |
pulkāṅgulyupaguhyās te yogivānandasamplutā ||11||

yathā vā **śrī-rukmiṇī-svayamvare**—
romāṇi sarvāṅy api bāla-bhāvāt
priya-śriyaṃ draṣṭum ivotsukāni |
tasyās tadā korakitāṅga-yaṣṭer
udgrīvikādānam ivāmbabhuvan ||12||

bhayād, yathā—
parimala-caṭule dvirepha-vṛnde
mukham abhidhāvati kampitāṅga-yaṣṭiḥ |
vipula-pulaka-pālir adya pālī
harim adharīkṛta-hrī-dhūr ālilinga ||13||

atha svara-bhaṅgaḥ, sa viṣādād yathā śrī-gīta-govinde (6.10)—
vipula-pulaka-pāliḥ sphīta-sīt-kāram antar-
janita-jaḍimam-kāku-vyākulaṁ vyāharantī |
tava kitava vidhāyāmanda-kandarpa-cintām
rasa-jala-nidhi-magnā dhyāna-lagnā mrgakṣī ||14||

vismayād, yathā—
guru-sambhrama-stimita-kaṅṭhayā mayā
kara-samjñayāpi bahudhāvabodhitā |
na punas tvam atra hari-veṇu-vādane
pulaḥn vilokitavatī latāsv api ||15||

amarsād, yathā—
preyasyaḥ paramādbhutāḥ kati na me dīvyanti goṣṭhāntare
tāsām nojjvala-narma-bhaṅgibhir api prāpto'smi tuṣṭim tathā |
dvitair adya muhus taraṅgad-adhara-grastārdha-varṇair yathā
rādhāyāḥ sakhi roṣa-gadgada-padair ākṣepa-vāg-bindubhiḥ ||16||

harṣād, yathā śrī-rukmiṇī-svayamvare—
paśyema taṁ bhūya iti bruvāṇām
sakhīm vacobhiḥ kila sā tatarja |
na prīti-karṇe-japatām gatāni
vidāmbabhūva smara-vaikṛtāni ||17||

bhīter, yathā—
prathama-saṅgama-narmaṇi sādvasa-
skhalitayāpi girā sakhi rādhikā |
nava-sudhā-hradinīm madirekṣaṇā
śruti-taṭe mama kāñcid avivahat ||18||

atha vepathuḥ, sa trāsena, yathā—
keśavo yuvati-veśa-bhāg ayam
bālīśaḥ kila patis tavāgrataḥ |
rādhike tad api mūrtir adya te
kim pravāta-kadalī-tulām dadhe ||19||

amarsaṇa, yathā—

yadi kupitāsi na padme
kiṁ tunur utkampate prasabham |
vicalati kuto nivāte
dīpa-śikhā nirbhara-snigdā ||20||

harṣeṇa, yathā—
vallava-rāja-kumāre
milite purataḥ kim ātta-kampāsi |
tava peśalāsmi pārśve
laliteyaṁ pariharātāṅkam ||21||

atha vaivarṇyam, tad-viṣādād, yathā—
madhurimabharair muktasyālaṁ kalaṅkita-kuṅkumair-
rdvirada-radana-śreṇīm ābhām cirāya vitanvataḥ |
vidhur api tulām āptas tasyā mukhasya bakīripo
vada param ataḥ sāraṅgyākṣyāḥ kim asti viḍambanam ||22||

roṣād, yathā—
vilasati kila vṛndāraṇya-lilā-vihāre
kathaya katham akāṇḍe tāmra-vaktrāsi vṛttā |
prasarad-udaya-rāga-grasta-pūrṇendu-bimbā
kim iva sakhi niśithe śāradī jāyate dyauḥ ||23||

bhīter, yathā—
krīdantyaś taṭa-bhuvi mādhavena sārḍham
tatrārāt patim avalokya viklavāyāḥ |
rādhāyās tanum anu kālīmā tathāsīt
teneyam kim api yathā na paryacāyi ||24||

atha aśru, tatra **harṣād**, yathā **śrī-gīta-govinde** (11.32)—
atikramyāpāṅgam śravaṇa-patha-paryanta-gamana-
prayāsenevākṣṇos taralatara-tāram gamitayoḥ |
idānīm rādhāyāḥ priyatama-samāloka-samaye
papāta svedāmbu-prasara iva harṣāśru-nikaraḥ ||25||

phulla-gaṇḍam saromāñcam bāṣpam ānandajam matam ||26||

roṣād, yathā—
prātar muradviṣam uraḥ-sphurad-anya-nāri-
patrāṅkura-prakara-lakṣmaṇam ikṣamāṇā |
aprocya kiñcid api kuñcita-drṣtir eṣā
roṣāśru-bindu-bharam indumukhī mumoca ||27||

yathā vā **bilvamaṅgale**—
rādhe'parādhena vinaiva kasmād
asmāsu vācaḥ paruṣā ruṣā te |
aho katham te kucayoḥ prathante
hārānukārās taralāśru-dhārāḥ ||28||

śiraḥ-kampi sa-niśvāsam sphurad-oṣṭha-kapolakam |
kaṭākṣa-bhrū-kuṭī-vaktraṁ strīṇām irṣyottha-rodanam ||29||

viśādād, yathā **padyāvalyām** (349)—
malinaṁ nayanāñjanāmbubhir
mukhacandraṁ karabhoru mā kuru |
karuṇāvaruṇālayo haris
tvayi bhūyaḥ karuṇāṁ vidhāsyati ||30||

atha pralayaḥ, sa sukkena, yathā—
jaṅghe sthāvaratām gate parihr̥ta-spandā dvayī netrayoḥ
kaṅṭha kuṅṭhitaa-nisvano vighaṭita-śvāsā ca nāsā-putī |
rādhāyāḥ parama-pramoda-sudhayā dhautam puro mādhave
sākṣātkāram ite mano'pi munivan manye samādhim dadhe ||31||

duḥkhena, yathā **lalita-mādhave** (3.61)—
damśaḥ kaṁsa-nṛpasya vaksasi ruṣā kṛṣṇoragenārpyatām
dūre goṣṭha-tadāga-jīvanam ito yenāpajahre hariḥ |
hā dhik kaḥ śaraṇam bhaven mṛdi luṭhad-gātrīyam antaḥ-klamād
ābhīrī-śapharī-tatiḥ śīthilīta-śvāsormir āmilati ||32||

atha eṣu dhūmāyitāḥ—
surāṅgane sakhi madhurāpur āṅgane
puraḥ purātana-puruṣasya vīkṣayā |
tavākṣiṇī jala-kaṇa-sākṣiṇī kutaḥ

katham punaḥ pulaki ca gaṇḍa-maṇḍalam ||33||

jvalitāḥ—

sakhi stabdhībhāvaṁ bhajati nitarām uru-yugalam
tanu-jālī harṣaṁ yugam api tavākṣṇoḥ sarasatām |
tad-unnītaṁ dhanye rahasi kara-paṅkeruha-talaṁ
prapannas te diṣṭyā nalina-mukhi nīlo nidhir abhūt ||34||

atha dīptāḥ, yathā **vidagdha-mādhava** (1.36)—

kṣauṇim paṅkilayanti paṅkaja-rucor akṣṇoḥ payo-bindavaḥ
śvāsās tāṇḍavayanti pāṇḍu-vadane dūrād urojāṁśukam |
mūrtim danturayanti santatam amī romāñca-puñjās ca te
manye mādhava-mādhurī-śravaṇayor abhyāsam abhyāyayau ||35||

uddīptāḥ—

snātā netraja-nirjhareṇa dadhatī svedāmbu-muktāvalim
romāñcotkara-kañcukena nicitā śrī-khaṇḍa-pāṇḍu-dyutiḥ |
khañjan-mañjula-bhāratī savayasā yuktā sphuratīty asau
sajjā te nava-saṅgamāya lalitā stambhāśritā vartate ||36||

uddīptānām bhidā eva sūddīptāḥ santi kutracit |
sāttvikāḥ paramotkarṣa-kotim atraiva bibhrati ||37||

yathā—

svedair darśia-durdinā vidadhatī bāṣpābubhir nistrṣo
vatsīraṅga-ruhālibhir mukukinī-phullābhir āmūlataḥ |
śrutvā te muralim tathābhavad iyaṁ rādhā yathārādhyate
mugdhair mādhava bhāratī-pratikṛtir bhrāntyādya vidyārthibhiḥ ||38||

iti śrī-śrī-ujjala-nīlamaṇau sāttvika-prakaraṇam

||12||

--o)0(o--

(13)

atha vyabhicāri-prakaraṇam

nirvedādyāstrayastrimśad-bhāvā ye parikīrtitāḥ |
augryalasye vinā te'tra vijñeyā vyabhicāriṇaḥ ||1||
sakhyādiṣu nija-premāpy atra sañcāritām vrajet ||2||
sākṣād-aṅgatyā neṣṭā kintv atra maraṇādayaḥ |
vardhyamānās tu yuktyāmī guṇatām upacinvate ||3||

tatra nirvedaḥ, sa mahārtyā, yathā **vidagdha-mādhava** (2.41)—
yasyotsaṅga-sukhāśrayā śīthilatā gurvī gurubhyas trapā
prāṇebhyo'pi suhṛttamāḥ sakhi tathā yūyaṁ parikleśitāḥ |
dharmāḥ so'pi mahān mayā na gaṇitaḥ sādhvībhir adhyāsito
dhig dhairyam tad-upekṣitāpi yad aham jīvāmi pāpīyasī ||4||

viprayogeṇa, yathā **uddhava-sandeśe** (81)—
na kṣodiyān api sakhi mama premagandho mukunde
krandantīm mām nijaśubhagatākhyāpanāya pratīhi |
khelatvamśivalayinamanālokya tam vaktrabimban
dhvastālabhā yadahamahaha prāṇakīṭam bibharmi ||5||

īrsyayā, yathā—
nātmānam ākṣipa tvaṁ mlāyad-vadanā gabhīra-garimāṇam |
sakhi nāntaram kṣitau kaś candrāvali-tārayor vetti ||6||

atha viśādaḥ | sa iṣṭānavāptito, yathā **vidagdha-mādhava** (2.56)—
pītam navāg amṛtam adya harer aśaṅkam
nyastam mayādyā vadane na dṛg-añcalaṁ ca |
ramye cirād avasare sakhi labdha-mātre
hā durvidhir virurudhe jaratī cchalena ||7||

yathā va **śrī-daśame** (10.21.7)—
akṣaṇvatām phalam idaṁ na param vidāmaḥ
sakhyaḥ paśūn anuviveśatayor vayasyaiḥ |
vaktram vrajeśa-sutayor anuveṇu-juṣṭam
yair vā nipītam anurakta-kaṭākṣa-mokṣam ||8||

prārabdha-kāryāsiddher, yathā **śrī-gīta-govinde** (2.10)—
gaṇayati guṇa-grāmaṁ bhrāmaṁ bhrāmād api nehate
vahati ca paritoṣam doṣam vimuñcati dūrataḥ |

yuvatiṣu valat-tṛṣṇe kṛṣṇe viharati mām vinā
punar api mano vāmaṁ kāmaṁ karoti karomi kim ||9||

vipattito, yathā **lalita-mādhava** (3.26)—
nipitā na svairam śruti-putikayā narma-bhaṇitir
na dṛṣṭā niḥśaṅkam sumukhi mukha-paṅkeruha-rucaḥ |
harer vakṣaḥ-pīṭham na kila ghanam ālingitam abhūd
iti dhyāyam dhyāyam sphuṭati luṭhad antar mama manaḥ ||10||

aparādhād, yathā—
harer vacasi sūnṛte na nihitā śrutir vāmayā
tathā dṛg api nārpitā praṇati-bhāji tasmin puraḥ |
hitoktir api dhik-kṛtā priya-sakhī muhus tena me
jvalaty ahaḥ murmura-jvalana-jāla-ruddham manaḥ ||11||

atha **dainyam** | tad **duḥkhena**, yathā **bilvamaṅgale**—
ayi murali mukunda-smera-vaktrāravinda-
śvasan-rasa-rasajñe tvām namaskṛtya yāce |
madhuram adhara-bimbaṁ prāptavatyām bhavatyām
kathaya rahasi karṇe mad-daśām nanda-sūnoḥ ||12||

yathā vā, **śrī-daśame** (10.29.38)—
tan naḥ prasīda vṛjinārdana te 'nghrimūlam
prāptā visṛjya vasatīs tvadupāsanāśāḥ |
tvat-sundara-smita-nirīkṣaṇa-tīvra-kāma-
taptātmanām puruṣa-bhūṣaṇa dehi dāsyam ||13||

trāsena, yathā—
api kara-dhutibhir mayāpanunno
mukhamayam añcati cañcalo dvirephaḥ |
aghadamana mayi prasīda vande
kuru karuṇām avarundhi duṣṭam enam ||14||

aparādhena, yathā—
āli tathyam aparāddham eva te
duṣṭa-māna-phaṇi-daṣṭayā mayā |
piñcha-maulir adhunānumīyatām

māmakīnam anaveksya dūṣaṇam ||15||

atha glāniḥ, sā śramaṇa, yathā—
vyātyukṣim aghamathanena paṅkajākṣi
kurvāṇā kim api sakhīsu sasmitāsu |
kṣāmāṅgī maṇi-valayaṁ skhalat karāntāt
kāḷindī-payasi rurodha nādyā rādhā ||16||

ādhinā, yathā **hamsadūte** (95)—
pratīkārāmbha-ślatha-matibhir udyat-pariṇater
vimuktāyā vyakta-smara-kadana-bhājaḥ parijanaiḥ |
amuñcantī saṅgaṁ kuvalaya-dṛśaḥ kevalam asau
balād adya prāṇān avati bhavāśā-sahacarī ||17||

ratena, yathā **śrī-gīta-govinde** (12.12)—
mārāṅke rati-keli-saṅkula-raṅārambhe tayā sāhasa-
prāyaṁ kānta-jayāya kimcid upari prārambhi yat-sambhramāt |
niṣpandā jaghana-sthalī śithilitā dor-vallir utkampitaṁ
vakṣo militam akṣi pauraṣa-rasaḥ strīṇām kutaḥ sidhyati ||18||

atha śramaḥ | so'dhvano, yathā **padyāvalyām** (211)—
dvitraiḥ keli-saroruhāṁ tri-caturair dhammilla-mallī-srajaṁ
kaṅṭhān mauktika-mālikāṁ tad anu ca tyaktvā padaiḥ pañcamaiḥ |
kṛṣṇa-prema-vighūrṇitāntaratayā dūrābhisārāturā
tanvaṅgī nirupāyam adhvani param śreṇībharam nindati ||19||

nṛtyād, yathā—
śithila-gati-vilāsās tatra hallīsa-raṅge
hari-bhuja-parighāgra-nyasta-hastāravindāḥ |
śrama-lulita-lalāṭa-śliṣṭa-līlālakāntāḥ
pratipadam anavadyāḥ siṣvidur vedimadhyāḥ ||20||

ratād, yathā—
ahaha bhujayor dvandvaṁ mandaṁ babhūva viśākhike
samajani ghana-svedaṁ cedaṁ yugaṁ tava gaṇḍayoḥ |
dhṛta-madhurima-sphūrṭi-mūrtis tathāpi varānane
pramada-sudhayākrāntaṁ svāntaṁ mama praṇayaty asau ||21||

atha **madaḥ** | sa **madhupānajo**, yathā—
yā hriyā hari-puro mukha-mudrām
bhañktu-madhya-vasasau na kadāpi |
sa papāṭha caṭulam madhu pītvā
śārikeva paśupāla-kiśorī ||22||

atha **garvaḥ** | sa **saubhāgyena**, yathā—
muñcan mitra-kadamba-saṅgam abhajann apy utsukāḥ preyasī-
reṣa dvāri haris tvad-ānana-taṭi-nyastekṣaṇas tiṣṭhati |
yūthibhir makarākṛti smita-mukhī tvaṁ kurvatī kuṇḍalam
gaṇḍodyat-pulakā dṛṣo'pi na kil kṣīve kṣipasy añcalam ||23||

rūpeṇa, yathā—
candrāvalī-vadana-candra-marīci-puñjam
kaḥ stotum apy atipaṭu kṣamate kṣamāyām |
yenādyā piñcha-mukuto'pi niketa-vāṭi-
paryanta-kānana-kuṭira-caraḥ kṛto'yam ||24||

yathā vā **vidagdha-mādhava** (7.27)—
sahacari vṛṣabhānujayā prādurbhāve varatviṣopagate |
candrāvalī-śātany api bhavanti nirdhūta-kāntīni ||25||

guṇena, yathā—
ramayantu tāvad amalai-
rdhvanibhir gopī-kapotikā kṛṣṇam |
iha lalitā-kala-kaṇṭhī
kalam na yāvat prapañcayati ||26||

sarvottamāśrayeṇa, yathā **śrī-viṣṇu-purāṇe** (5.30.51)
jānāmi te patim śatrum jānāmi tradaśeśvaram |
pārijātam tathāpy enam mānuṣi hārayāmi te ||27||

iṣṭa-lābhena, yathā—
namrā na bhavatu vaṁsī mukunda-vaktrendu-mādhurī-rasikā |
tvaṁ durlabha-tad-gandhā laguḍi vṛthā stabdhatām vahasi ||28||

yathā vā śrī-daśame (10.83.29)—
unnīya vaktram uru-kuntala-kuṇḍala-tviḍ-
gaṇḍa-sthalaṁ śīśira-hāsa-kaṭākṣa-mokṣaiḥ |
rājño nirīkṣya paritaḥ śanakair murārer
amse ‘nurakta-hṛdayā nidadhe sva-mālām ||29||

atha śaṅkā, sā cauryeṇa, yathā—
harantī nidrāṇe madhubhidi karāt keli-muralīm
latotsaṅge līnā ghana-tamasi rādhā cakitadhīḥ |
niśi dhvānte sānte śarada-amala-candra-dyutim uṣā-
masau nirmātāraṁ sva-vadana-rucām nindati vidhim ||30||

aparādhād, yathā lalita-mādhave (2.4)—
uttāmyantī viramati tamastoma-sampat-prapañce
nyañcan-mūrdhā sarabhasam asau srasta-veṇīvṛtāmsā |
manda-spandaṁ diśi diśi dṛṣor dvandvam alpaṁ kṣipantī
kuñjād goṣṭham viśati cakitā vaktram āvṛtya pālī ||31||

śaṅkā tu pravara-strīṇām bhīrutvād bhaya-kṛd bhavet ||32||

para-krauryād, yathā vidagdha-mādhave (5.23)—
vyaktīm gate mama rahasya-vinoda-vṛtte
ruṣṭo laghiṣṭha-hṛdayas tarasābhimanyuḥ |
rādhām nirudhya sadane vinigūhante vā
hā hanta lambhayati vā yadu-rājadhānīm ||33||

atha trāsaḥ, sa taditā, yathā—
sphūrjite nabhasi bhīrur udyatām
vidyutām dyutim avekṣya kampitā |
sā harer urasi cañcalekṣaṇā
cañcaleva jalade nyalīyata ||34||

ghora-sattvena, yathā vidagdha-mādhave (5.44)—
karṇottamsita-rakta-paṅkaja-juṣo bhṛṅgīpater jhaṅkriyā
bhrāntenādya dṛgañcalena dadhatī bhṛṅgāvali-vibhramam |
trāsāndolita-dor-latānta-vilasac-cūḍā-jhaṇat-kāriṇī
rādhe vyākulatām gatāpi bhavati modaṁ mamādhyasyati ||35||

ugra-nisvanena, yathā—
tvam asi mama sakheti kimvadantī
mudra cirād bhavatā vyadhāyi tathyā |
mad-urasi rasitair nirasyamānaṁ
yad uditā-vepathur arpitādyā rādhā ||36||

atha āvegaḥ, sa **priya-darśana**jo, yathā **lalita-mādhava** (2.11)—
sahacari nirātaṅkaḥ ko'yaṁ yuvā mudira-dyutir
vraja-bhuvi kutaḥ prāpto mādyan-mataṅgaja-vibhramaḥ |
ahaha caṭulair utsarpadbhir dṛga-aṅcala-taskarair
mama dhṛtir-dhanaṁ cetaḥ-koṣād viluṅṭhayatīha yaḥ ||37||

yathā vā tatraiva (6.40)—
upataru lalitām tām pratyabhikṣāya sadyaḥ
prakṛti-madhura-rūpām vīkṣya rādhākṛtiṁ ca |
maṇim api paricinvan śaṅkha-cūḍāvataṁsam
muhur aham udghūrṇaṁ bhūriṇā sambhramaṇa ||38||

priya-śravaṇajo, yathā **lalita-mādhava** (1.25)—
dhanye kajjala-mukta-vāma-nayanā padme padoḍhāṅgadā
sāraṅgi dhvanad-eka-nūpura-dharā pāli skhalan-mekhalā |
gaṇḍodyat-tilakā lavaṅgi kamale netrārpitālaktakā
mādhāvottaralaṁ tvam atra muralī dūre kalam kūjati ||39||

apriya-darśanajo, yathā tatraiva (3.18)—
kṣaṇaṁ vikrośantī viluṅṭhati śatāṅgasya purataḥ
kṣaṇaṁ bāṣpa-grastām kirati kila dṛṣṭiṁ hari-mukhe |
kṣaṇaṁ rāmasyāgre patati daśanottambhita-tṛṇā
na rādheyāṁ kam vā kṣipati karuṇāmbhodhi-kuhare ||40||

apriya-śravaṇajo, yathā—
vraja-narapater eṣa kṣattā karoti girā prage
nagara-gataye ghoram ghoṣe ghanām sakhi ghoṣaṇām |
śravaṇa-padaṁ ārohantyā yayā kulisograyā
racitam acirād ābhīriṇām kulaṁ muhur ākulam ||41||
—evam anye'py ūhyāḥ |

atha unmādaḥ, sa prauḍhānandād, yathā—
prasīda madirākṣi mām sakhi milantam āliṅgitum
nirundhi mudira-dyutim nava-yuvānam enam puraḥ |
iti bhramarikām api priya-sakhī-bhramād yācate
samīkṣya harim unmada-pramada-viklavā vallavī ||42||

virahād, yathā—
kvāpy āndolita-kuntalā viluṭhati kvāpy āṅgulī-bhaṅgata-
stvaṅgad-bhrūr-daśanair vidaśya daśanān kaṁsam śapaty uddhūrā |
kutrapy adya tamālam uttarala-dhīr ālokya dhāvaty alam
rādhā tvad-viraha-jvareṇa pṛthunā dūnā yadūnām pate ||43||

atja apasmāraḥ, yathā—
aṅga-kṣepa-vidhāyibhir nivīdatottuṅga-pralāpair alam
gādhodvartita-tāra-locana-putaiḥ phena-cchaṭodgāribhiḥ |
kṛṣṇa tvad-virahotthitair mama sakhīm antarvikāromibhi-
rgrastām prekṣya vitarkayanti guravaḥ sampraty apasmāriṇīm ||44||

atha vyādhiḥ, sa yathā **rasa-sudhākare** (2.52)—
śayyā puṣpa-mayī parāga-mayatām aṅgārpaṇād āsnute
tāmyanty antika-tāla-vṛnta-nalinī-patrāṇi gātroṣmaṇā |
nyastam ca stana-maṇḍale malayajam śirṇāntaram lakṣyate
kvāthād āśu bhavanti phenila-mukhā bhūṣā-mṛṇālāṅkurāḥ ||45||

atha mohāḥ, sa harṣād, yathā **vidagdha-mādhave** (2.6)—
daronmīlan nīlotpala-dala-rucas tasya nivīdād
virūḍhānām sadyaḥ kara-sarasija-sparśa-kutukāt |
vahantī kṣobhāṇām nivaham iha nājñāsiṣam idam
kva vāham kā vāham cakara kim aham vā sakhi tadā ||46||

yathā va **śrī-daśame** (10.21.12)—
kṛṣṇam nirīkṣya vanitotsava-rūpa-śīlam
śrutvā ca tat-kvaṇita-veṇu-vicitra-gītam |
devyo vimāna-gatayaḥ smara-nunna-sārā
bhraśyat prasūna-kavarā mumuhur vinīvy ||47||

viśleṣād, yathā **uddhava-sandeśe** (117)—
sā palyaṅke kiśalaya-dalaiḥ kalpīte tatra suptā
guptā nīra-stavakīta-tṛśāṁ cakravālīḥ sakhīnām |
draṣṭavyā te krasīma-kalitākaṅṭhanālopa-kaṅṭha
spandenāntar-vapur anumīta-prāṇa-saṅgā varāṅgī ||48||

viśādād, yathā **śrī-daśame** (10.35.16-17)—
nīja-padābja-dalair dhvaja-vajra-
nīrajāṅkuśa-vicitra-lalāmaiḥ |
vraja-bhuvāḥ śamayan khura-todaṁ
varṣma-dhurya-gatir īḍita-veṇuḥ ||49||

vrajati tena vyaṁ sa-vilāsa-
vikṣaṅr̥pita-manobhava-vegāḥ |
kuja-gatīṁ gamitā na vidāmaḥ
kaśmalena kavaraṁ vasaṁ vā ||50||

atha mṛtīḥ—
mṛter adhyavayāyo'tra varṇyaḥ sāksād iyaṁ na hi ||51||

yathā **uddhava-sandeśe** (69)—
yāvad-vyaktīṁ na kīla bhajate gāndīneyānubandhas
tāvaṁ natvā sumukhi bhavatīṁ kiṁcid abhyarthayīṣye |
puṣpair yasyā muhur akaravaṁ karṇa-pūrān murāreḥ
seyaṁ phullā gr̥ha-parisare mālatī pālānīyā ||52||

atha ālasyam—
sāksād aṅgaṁ na cālasyaṁ bhaṅgyā tena nibadhyate ||53||

yathā—
niravadhi dadhi-pūrṇāṁ gargarīṁ loḍayitvā
sakhi kṛta-tanu-bhaṅgaṁ kurvatī bhūri jṛmbhām |
bhuvam anupatitā te patyur āste savitrī
viracaya tad-aśaṅkaṁ tvaṁ harer mūrdhni cūḍām ||54||

atha jāḍyaṁ, tad-iṣṭa-śrutyā, yathā—
gopure ruvati kṛṣṇa-nūpure

niskramāya dhṛta-sambhramāpy asau |
kīlīteva parimīlitekṣaṇā
sīdati sma sadane manoramā ||55||

aniṣṭa-śrutyā, yathā **lalita-mādhava** (3.10)—
ālī-vyālīka-vacanena muhur vihanto
hantāravinda-vigalad-grathitārdha-mālyā |
hā hanta hanta kim api pratipanna-tandrā
candrāvalī kila daśāntaram āruroha ||56||

iṣṭekṣaṇena, yathā **vidagdha-mādhava** (3.29)—
aho dhanyā gopyaḥ kalita-nava-narmoktibhir alam
vilāsair āmodam dadhati madhurair yā madhubhidaḥ |
dhig astu svam bhāgyam yad iha mama rādhā priya-sakhī
purā tasmin prāpte jaḍima-nividāṅgī viluṭhati ||57||

aniṣṭekṣaṇena, yathā—
rādhā vanānte hariṇā vihāriṇī
prekṣyābhimanyum stimitābharat tathā |
krudyāsya tūrṇam bhajato'pi sannidhim
yathā bhavānī-pratimābhramam dadhe ||58||

virahena, yathā **padyaṅgalyām** (187)
gṛhītam tāmbūlam parijana-vacobhir na sumukhī
smaraty antaḥśūnyā murahara gatāyām api niśi |
tatevāste hastaḥ kalita-phaṇi-vallī-kisalayas
tathavāsyam tasyaḥ kramuka-phala-phālī-paricitam ||59||

atha vrīḍā, sā navīna-saṅgamena, yathā—
vidhumukhi bhaja śayyām vartase kim natāsyā
muhur ayam anuvartī yācate tvām prasīda |
iti caṭubhir analpaiḥ sā mayābharyamānā
vyarucad iha nikuṅja-śrīr iva dvāri rādhā ||60||

akāryeṇa, yathā—
paṭuḥ kim api bhāgya-tattvam asi putri vittārjane
yad etam atulyam balād apajarthā hāram hareḥ |

gabhīram iti śṛṇvatī gurujanād upāmbhanam
maṇi-srag-avalokanān mukham avāñcayan mālati ||61||

stavena, yathā—
saṅkuca na tathya-vacasā
jaganti tava kīrti-kaumudī mārṣṭi |
urasi harer asi rādhe
yad akṣayā kauṅkumī-carcā ||62||

avajñayā, yathā śrī-gīta-govinde (8.10)—
tavedam paśyantyāḥ prasarad-anurāgam bahir iva
priya-pādālakta-cchuritam aruṇa-dyoti hṛdayam |
mamādyā prakhyāta-praṇaya-bhara-bhaṅgena kitava
tvad-ālokaḥ śokād api kim api lajjām janayati ||63||

atha avahitthā, sā jaiḥmyena, yathā śrī-jagannātha-vallabhe—
amuṣyāḥ pronnīlat-kamala-madhu-dhārā iva giro
nīpiya kṣībatvaṁ gata iva calan-maulir adhikam |
udañcat-kāmo'pi sva-hṛdaya-kalā-gopana-paro
hariḥ svairam svairam smita-subhagam ūce katham ayam ||64||

jaiḥmya-lajjābhyām, yathā uddhava-sandēśe (52)—
mā bhūyastvaṁ vada ravisutātīradhūrtasya vārtām
gantavyā me na khalu tarale dūti sīmāpi tasya |
vikhyātāham jagati kaṭhinā yat pidhatte madaṅgam
romāñco.ayam sapadi pavano haimanastatra hetuḥ ||65||

hriyā, yathā vidagdha-mādhave (2.16)—
bhajantyāḥ sa-vrīḍam katham api tadāḍambara-ghaṭām
apahnotuṁ yatnād api navama-dāmoda-madhurā |
adhīrā kālindī-pulina-kalabhendrasya vijayam
sarojākṣyāḥ sāksād vadati hṛdi kuñje tanuvani ||66||

dākṣiṇyena, yathā lalita-mādhave (7.38)—
uddhūtā smita-kaumudī na madhurā vaktrendu-bimbāt tayā
mṛdvīnām na nirākṛtā nija-girām mādhurya-lakṣmīr api |
koṣṇair adya durāvarair nija-mano-gūḍha-vyathā-śamsibhiḥ

śvāsair eva daroddhūta-stana-paṭais tasyā ruṣaḥ kīrtitāḥ ||67||

hrī-bhayābhyām, yathā—

hṛdaye tvadiya-rāgam, mādhava dadhati śamīva sā dahanam |
antarjalitāpi bahiḥ, sarasā sphurati kṣamā-guṇataḥ ||68||

bhayena, yathā—

candrāvalī mandira-maṇḍalāni
patuyḥ prastāc ciram ācarantī |
vaṁśī-ninādena virūḍa-kampā
nininda dhūrtā ghana-garjitāni ||69||

gauravadākṣiṇyābhyām, yathā—

svakara-grathitām avekṣya mālām
viluṭhantīm pratipakṣa-keśa-pakṣe |
malināpy aghamardanādarormi-
sthaḡitā candramukhī babhūva tūṣṇīm ||70||

atha smṛtiḥ | sā sadṛśekṣayā, yathā **hamsadūte** (23)—

tamālasyalokād giri-parisare santi capalāḥ
pulindyō govinda-smaraṇa-rabhasottapta-vapuṣaḥ |
śanais tāsām tāpaṁ kṣaṇam apanayan yāsyati bhavān
avaśyam kālindī-salila-śīśiraiḥ pakṣa-pavanaiḥ ||71||

dyūtābhyāsenā, yathā—

te pīyūṣikīrām girām parimalāḥ sā piṅcha-cūḍojjvalā
tās tāpiṅcha-manoharās tanurucas te kelayaḥ peśalāḥ |
tad-vaktraṁ śarad-indu-nindi nayane te puṅḍarīka-śrīṇī
tasyeti kṣaṇam apy avismarad idaṁ ceto mamāghūrṇate ||72||

atha vitarkaḥ, sa vimarśād yathā **vidagdha-mādhava** (6.29)—

vighūrṇantaḥ pauspaṁ na madhu lihate'mī madhulihāḥ
śuko'yam nādatte kalita-jaḍimā dāḍima-phalam |
vivarṇā parṇāgraṁ carati hariṇīyam na haritaṁ
pathānena svāmī tad-ibha-vara-gāmī dhruvam agāt ||73||

saṁśayād, yathā **lalita-mādhava** (3.40)—

vidüre kaṁsārir mukuṭita-śikhaṇḍāvalir asau
pure gaurāṅgībhiḥ kalita-parirambho vilasati |
na kānto'yaṁ śaṅke surapatidhanur dhāma-madhuras
taḍil-lekhāhārī girim avalalambe jaladharah ||74||

yathā **padyāvalyām** (238)—
āhāre viratiḥ samasta-viṣaya-grāme nivṛttiḥ parā
nāsāgre nayanam yad etad aparam yac caikatānam manaḥ |
maunam cedam idam ca śūnyam akhilaṁ yad viśvam ābhāti te
tad brūyāḥ sakhi yoginī kim asi bhoḥ kim viyoginy api ||75||

yathā vā **vidagdha-mādhave** (3.4)—
akṣnor dvandvam prasaratī darodghūrṇa-tāram murāreḥ
śvāsāḥ kṛptām kila vicakilair mālīkām mlāpayanti |
keyam dhanyā vasati ramaṇī gokule kṣipram etām
nītas tīvrāmayam api yayā kām api dhyāna-niṣṭhām ||76||

aniṣṭāptyā—
bālyasyocchiduratayā yathā yathānge
rādhāyā madhurima-kaumudī didīpe |
padmāyā mukha-kamalam viśīrṇamantaḥ
santāmyad bhramaram idam tathā tathāsīt ||77||

yathā vā—
mā candrāvalī malinā bhava rādhāyāḥ samīkṣya saubhāgyam |
jyotir-vido'pi vidyuh kṛṣṇe kila balavatī tārā ||78||

atha **matiḥ**, yathā **padyāvalyām** (337)—
āśliṣya vā pāda-ratām pinaṣṭu mām
adarśanān marma-hatām karotu vā |
yathā tathā vā vidadhātu lampāṭo
mat-prāṇa-nāthas tu sa eva nāparaḥ ||79||

yathā vā—
bhavāmbuja-bhavādayas tava padāmbujopāsana-
muśanti sura-vanditāḥ kim uta manda-puṇyā nṛpāḥ |
atas tava jagatpate madhurimāmbudher mad-vidho

na dāsyam iha vaṣṭi kaḥ puruṣa-ratna kanyā-janaḥ ||80||

atha dhṛtiḥ | sā duḥkhāhāvena, yathā śrī-daśame (10.32.13)—
tad-darśanāhlāda-vidhūta-hṛd-rujo
manorathāntaṁ śrutayo yathā yayuḥ |
svair uttariyaiḥ kucakuṅkumāṅkitair
aciklpann āsanam ātmabandhave ||81||

uttamāptyā, yathā—
navyā yauvana-mañjarī sthiratarā rūpaṁ ca vismāpanaṁ
sarvābhīra-mrgī-drśām iha guṇa-śreṇī ca lokottarā |
svādhīna puruṣottamaś ca nitarāṁ tyaktānyakāntā-sṛḥo
rādhāyāḥ kim apekṣāṇiyam aparāṁ padme kṣitau vartate ||82||

atha harṣaḥ | so'bhīṣṭekṣaṇena, yathā śrī-daśame (10.32.3)—
taṁ vilokyāgataṁ preṣṭhaṁ prīty-utphulla-drśo 'balāḥ |
uttasthur yug the kārīkās of rasārṇava-sudhākara ||83||

yathā vā lalita-mādhave (1.53)—
sa eṣa kim u gopikā-kumudini-sudhā-dīdhitiḥ
sa eṣa kim u gokula-sphurita-yauvarājyotsavaḥ |
sa eṣa kim u man-manaḥ-pika-vinoda-puṣpākarāḥ
kṛśodari dṛṣor dvaīm amṛta-vīcibhiḥ siñcati ||84||

abhīṣṭa-lābhena, yathā tatraiva (8.11)—
āloke kamaleṣaṇasya sajalāsāre dṛṣau na kṣame
nāśleṣe kila śaktibhāg atipṛthu-stambhā bhujā-vallārī |
vāṇī gadgada-kuṅṭhitottara-vidhau nālaṁ ciropasthite
vṛtitiḥ kāpi babhūva saṅgamanaye vighnaḥ kuraṅgī-drśaḥ ||85||

atha autsukyam | tad-iṣṭekṣā-sṛḥayā, yathā hamsadūte (36)—
asavyaṁ bibhrāṇā padam adhūta-lākṣā-rasam asau
prayātāhaṁ mugdhe virama mama veśaiḥ kim adhunā |
amandād āśaṅke sakhi pura-purandhri-kala-kalād
alindāgre vṛndāvana-kusuma-dhanvā vijayate ||86||

iṣṭāpti-sṛḥayā, yathā śrī-gīta-govinde (6.11)—

aṅgeṣv ābharaṇaṁ karoti bahuśaḥ patre'pi sañcāriṇī
prāptaṁ tvāṁ pariśaṅkate vitanute śayyāṁ ciraṁ dhyāyati |
ity ākalpa-vikalpa-talpa-racanā-saṅkalpa-lilā-śata-
vyāsaktāpi vinā tvayā vara-tanur naiśā niśāṁ neṣyati ||87||

atha augryam |
augryaṁ na sāksād aṅgaṁ syāt tena vṛddhādiṣūcyate ||88||

yathā **vidagdha-mādhava** (4.50)—
navīnāgre naptrī caṭula na hi dharmāt tava bhayaṁ
na me dṛṣṭir madhye-dinam api jaratyāḥ paṭur iyam |
alindāt tvaṁ nandātmaja na yadi re yāsi tarasā
tato'haṁ nirdoṣā pathi kiyati haṁho madhupurī ||89||

atha amarsaḥ | so'dhikṣepād, yathā **śrī-daśame** (10.60.44)—
tasyāḥ syur acyuta nrpā bhavatopadiṣṭāḥ
strīṇāṁ grheṣu khara-go-śva-vidāla-bhr̥tyāḥ |
yat-karṇa-mūlam ari-karṣaṇa nopayāyād
yuṣmat-kathā mṛḍa-viriñca-sabhāsu gītā ||90||

apamānād, yathā **vidagdha-mādhava** (4.39)—
bāle vallava-yauvata-stana-taṭī-dattārdha-netrāditaḥ
kāmaṁ śyāma-śilā-vilāsi-hṛdayāc cetaḥ parāvartaya |
vidmaḥ kiṁ na hi yad vikṛṣya kulajāḥ kelibhir eṣa striyo
dhūrtaḥ saṅkulayan kalaṅka-tatibhir niḥśaṅkam unmuñcati ||91||

atha asūyā | sā saubhāgyena, yāthā **śrī-daśame** (10.30.32)—
imāny adhikamagnāni padāni vahato vadhūm |
gopyaḥ paśyata kṛṣṇasya bhārākrāntasya kāmināḥ ||92||

yāthā vā tatraiva (10.21.9)—
gopyaḥ kim ācarad ayaṁ kuśalaṁ sma veṅur
dāmodarādhara-sudhām api gopikānām |
bhūṅkte svayaṁ yad avaśiṣṭa-rasaṁ hradinyo
hṛṣyat-tvaco 'śru mumucus taravo yathāryāḥ ||93||

yathā vā,

kṛṣṇādhara-madhu-mugdhe pibasi sadeti tvam unmadā mā bhūḥ |
muralī-bhukta-vimukte rajyati bhavatīva kā tatra ||94||

guṇena, yathā—
tvatto'pi mugdhe madhuraṁ sakhī me
vanya-srajaḥ sraṣṭum asau pravīṇā |
nāsyāḥ karau siñcati ced udīrṇā
nirudhya dṛṣṭim praṇayāśru-dhārā ||95||

atha **cāpalyam** | tad **rāgeṇa**, yathā—
phullāsu gokula-taḍāga-bhavāsu kelim
niḥśaṅkam ācara ciraṁ vara-padminīṣu |
mṛdvīm alabdha-kusumām nalinīm tvam enām
mā kṛṣṇa-kuñjara kareṇa parisprṣādyā ||96||

yathā vā, **śrī-gīta-govinde** (1.49)
rāsollāsa-bhareṇa vibhrama-bhṛtām ābhīra-vāma-bhruvām
abhyarṇam parirabhya nirbharam uraḥ premāndhayā rādhayā |
sādhu tvad-vadanam sudhā-mayam iti vyāhṛtya gīta-stuti-
vyājād udbhaṭa-cumbitaḥ smṛta-manohāri hariḥ pātu vaḥ ||97||

dveṣeṇa, yathā—
yātu vakṣasi harer guṇa-saṅga-
projjhitā layam iyam vana-mālā |
yā kadāpy akhila-saukhya-padam naḥ
kaṅṭham asya kuṭilā na jahāti ||98||

atha **nidrā** | sā **klamena**, yathā—
śvāsa-spandana-bandhurodara-talam puṣpāvalī-srastara-
nyañcan-mauktika-hāra-yaṣṭi kalayan nīvīm manāg ākulām |
klāntaḥ keli-bharād uroja-kalasīm ābhīra-vāma-bhruvaḥ
kalyāṇīm upadhāya sāndra-pulakām adrau nidadrau hariḥ ||99||

yathā vā **hamsadūte** (115)—
alinde kālindī-kamala-surabhau kuñja-vasater
vasantīm vāsantī nava-parimalodgāri-cikurām |
tvad-utsaṅge nidrā-sukha-mukulitākṣīm punar imām

kadāham seviṣye kiśalaya-kalāpa-vyajjaninī ||100||

atha **suptir**, yathā—

purah panthānam me tyaja yad amunā yāmi yamunā-
miti vyākṣāṇā cucuka-vicarāt-kaustubha-ruciḥ |
hareḥ savyam rādhā bhujam upadadhaty ambuja-mukhī
darī-kroḍe klāntā nivḍam iha nidrā-bharam agāt ||101||

yathā vā—

ābhīrendra-sutasya gaṇḍa-mukure svāpnībhir ullāsitaṁ
līlābhiḥ pulakaṁ vilokya cakitā niścinvatī jāgaram |
sā veṇor haraṇotsave dhṛta-navotkaṇṭhāpi talpāñcale
visrastaṁ karato'pi mādhyavasasau taṁ hartum eṅekṣaṇā ||102||

prabodhaḥ, yathā—

nidrā-pramoda-haram apy uru-kaṇṭha-nādaṁ
kaṇṭhī-ravasya śitikaṇṭha-patatra-mauliḥ |
tuṣṭāva satvara-vibuddha-pariplavākṣa
rādhā-payodhara-girindra-nipīḍitāṅgam ||103||

sakhyām sva-sneho, yathā—

śaila-mūrdhni hariṇā viharantī
roma-kuḍmala-karmabita-mūrtiḥ |
rādhikā salalitaṁ lalitāyāḥ
paśya mārṣṭi lulitālakam āsyam ||104||

atha **utpattyādi-daśā-catuṣṭayam**, tatra **utpattir**, yathā—

mṛdur iyam iti vādīr mā tvam asyā kuḍuṅge
śāśimukhi tava sakhyāḥ pauraṣaṁ dṛṣṭam asti |
iti bhavad-upakaṇṭhe mad-girā bhugna-dṛṣṭeḥ
sthaṇṇita-vadanāyā rādhikāyāḥ smarāmi ||105||
atrāsūyotpattiḥ |

atha **sandhiḥ** | tatra **sarūpayor**, yathā—

cirābhīṣṭe prekṣe danujadamane vidnati dṛṣoḥ
padaṁ patyau cārdha-sphuṭa-vacasi rakta-tviṣi ruṣā |
iyam nisṇandāṅgī nimiṣa-kalanonmukta-nayanā

babhūvāvaṣṭambha-pratikṛtir ivābmhoja-vadanā ||106||
atreṣṭāniṣṭeksāṇa-kṛtaylor jādyayoḥ sandhiḥ |

atha bhinnayoḥ | tatra ekahetujayor, yathā **lalita-mādhave** (9.39)—
śikhari-bhara-vitarkataḥ prataptam
samaham aharniśam ikṣayā priyasya |
hṛdayam iha samasta-vallavīnām
yugapad apūrva-vidham dvidhā babhūva ||107||
atra viśāda-harṣayoḥ |

bhinna-hetujayor, yathā—
sthavayati nava-rāgam mādhave rādhikāyām
giram atha lalitāyāḥ sāvahelām pratītya |
calatara-caraṇāgreṇālikhantī dharitrīm
vidhṛta-vadana-padmā tatra siṣveda padmā ||108||
atra cintāmarṣayoḥ |

atha śāvalyam, yathā **vidagdha-mādhave** (5.7)—
dhanyās tā hariṇī-dṛśaḥ sa ramate yābhir navīno yuvā
svairam cāpalam ākalayya laltā mām hanta nindīsyati |
govindam parirabdhum indu-vadanam hā cittam utkaṇṭhate
dhig vāmam vidhim astu yena garalam mānābhidham nirmame ||109||
atra cāpala-śankautsukyāmarṣāṇām
śāvalyam |

atha śāntiḥ, yathā—
ālī-yukti-kuṭhārikā-ṣaṭimābhir yo na prapede chidām
dūtī-jalpita-nirjhareṇa ca ciram yaḥ kvāpi noccālitaḥ |
vaṁś-nāda-marul-lavena kamalācetas taṭī-veṣṭano
mānākhyāḥ prabalonnatis tarur ayam na kṣipram unmullyate ||110||
atrerṣyākhyā-bhāvasya śāntiḥ |

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
vyabhicāri-prakaraṇam
||13||

--o)0(o--

(14)

Many of the kārīkās in this chapter are lifted pretty much wholesale from Rasārṇava-sudhākara. I don't have the text with me, so I have not been able to give the references.

atha sthāyi-bhāva-prakaraṇam

sthāyi-bhāvō'tra śṛṅgāre kathyate madhurā ratih ||1||

sā, yathā **govinda-vilāse**—
kālāhi-vaktra-vilasad-rasanāgrajāgrad-
gopī-dṛg-añcala-camatkṛti-biddha-marmā |
śarmādiśatv aruṇa-ghūrṇita-locanāntaḥ-
sañcāra-cūrṇita-satī-hṛdayo mukundaḥ ||2||

yathā vā **dāna-keli-kaumudyām** (30)—
govardhana-girim upetya kaṭākṣa-bāṇān
karṇa-sphuran-mañizilopari saṅksuvānā |
kā bhrū-dhanur-dhuvana-sūcita-luñcaneyam
vyagrīkaroty ahaha mām api sambhrameṇa ||3||

abhiyogād viṣayataḥ sambandhād abhimānataḥ |
sā tadīya-viśeṣebhya upamātaḥ svabhāvataḥ |
ratir āvirbhaved eṣām uttamatvaṁ yathottaram ||4||

tatra abhiyogaḥ—
abhiyogo bhaved bhāva-vyaktiḥ svena pareṇa ca ||5||

tatra svenābhiyogād, yathā—
mad-adhara-viluṭhad-vilocanāntam
mṛdula-latā-nava-pallavam daśantam |
sakhi harim avalokya bhānujāyā-

staṭa-vipine sphuṭad-antarāsmi jātā ||6||

yathā vā—
kuvalaya-vipināny asau sṛjantī
diśi diśi locana-cāpalāc calākṣī |
harati taraṇijā-taṭe puraḥ kā
subala balān mama citta-cañcarīkam ||7||

pareṇābhiyogād, yathā—
tvadīyam āpīya gatāvalambā
samvāda-mādhvikam atīva sādhvī |
āghūrṇamānā vraja-rāja-sūno
nīvīm skhalantīm na vidāñcakāra ||8||

atha viṣayāḥ—
śabda-sparśādayaḥ pañca viṣayāḥ kila viśrutāḥ ||9||

tatra śabdād, yathā **vidagdha-mādhve** (1.34)—
nādaḥ kadamba-viṭapāntarato visarpan
ko nāma karṇa-padavīm aviśan na jāne |
hā hā kulīna-gr̥hiṇī-gaṇa-garhaṇīyām
yenādyā kām api daśām sakhi lambhitāsi ||10||

yathā vā, tatraiva (2.2)—
ekasya śrutam eva lumpati matīm kṛṣṇeti nāmākṣaram
sāndronmāda-paramparām apanayaty anyasya vaṁśī-kalaḥ |
eṣa snigdha-gḥana-dyutir manasi me lagnā sakṛd-vīkṣaṇāt
kaṣṭam dhik puruṣa-traye ratir abhūn manye mṛtiḥ śreyasī ||11||

sparśād, yathā—
vrajam muṣṭi-grāhye tamasi nigiraty aṅgam iha me
sakhi sparśam daivād yad-avadhi param kasyacid agāt |
gr̥hītā jāgaryā tad-avadhi sadaivāṅgaja-gaṇaiḥ
sa-śaṅkair yā paśya kṣaṇam api na sādyaṅpy uparatā ||12||

rūpād, yathā **hamsadūte** (77)—
kṛtākṛṣṭi-kṛdām kim api tava rūpam mama sakhi

sakṛd dr̥ṣṭvā dūrād ahita-hita-bodhojjhita-matiḥ |
hatā seyaṁ premānalam anu viśantī sarabhasaṁ
pataṅgīvātmānaṁ murahara muhur dāhitavati ||13||

rasād, yathā—
pulakayati yad aṅgaṁ sevate gātra-bhaṅgaṁ
vahati hṛdi taraṅgaṁ sadya evādyā mugdhā |
tad aghadamana-vaktrodgīrṇa-tāmbūlam alpaṁ
sphuṭam aviditam āsye nyastam asyās tvayāli ||14||

gandhād, yathā—
vibhrājante kva sakhi sukhinaḥ śākhino mohanās te
yeṣāṁ puṣpair iyam anupamā vaijayantī kṛtāsti |
paśyākṛṣṭa-bhramara-paṭalā yāta-yāmāpi kāmāṁ
yā bhūyobhir mama parimalaiḥ stambhayaty adya cetaḥ ||15||

lokottara-padārthānām prabhāvaḥ ko'py anargalaḥ |
ratim tad-viṣayaṁ cāsau bhāsayet tūrṇam ekadā ||16||

atha sambandhaḥ—
sambandhaḥ kula-rūpādi-sāmagrī-gauravaṁ bhavet ||17||

tato yathā—
vīryaṁ kandukitādir-rūpam akhila-kṣmā-maṇḍalī-maṇḍanaṁ
janmābhīra-purandarasya bhavane pāre-parārdham guṇāḥ |
līlā kvāpi jagac-camatkṛti-karīty etasya lokottarā
vṛttir veṇu-dharasya durmukhi dhṛtim kasyāḥ kṣaṇaṁ rakṣati ||18||

atha abhimānaḥ—
santu ramyāṇi bhūrīṇi prārthyaṁ syād idam eva me |
iti yo nirṇayo dhīrair abhimānaḥ sa ucyate ||19||

tato yathā—
sphurantu bahavaḥ kṣitau madhurimormi-dhaureyakā
vidagdha-maṇayo guṇāvali-patim-varābhir vṛtāḥ |
na yasya śikhi-candraṁ śirasi naiva veṇur mukhe
na dhātu-vacanā tanau sakhi trṇāya manye na tam ||20||

atha tadiya-viśeṣāḥ—
tadiyānām viśeṣāḥ syuḥ pada-goṣṭha-priyādayaḥ ||21||

tatra padāni—
padāny atra padānkāḥ syuḥ ||22||

tato yathā—
sphurati sakhi rathāṅgāmbhoja-dambholi-bhājām
tata-bhuvi viśadeyaṁ kasya paṅktiḥ padānām |
hṛdayam aghṛṇa-ghūrṇāghrātam udghāṭayantī
mama tanu-latikāyām kuḍmalaṁ yā tanoti ||23||

atha goṣṭham—
goṣṭham vṛndāvanāśritam ||24||

tato, yathā—
madayati hṛdayaṁ sakhi vrajo'yaṁ
madhurimabhiḥ kvacid apy adṛṣṭa-pūrvaiḥ |
iha viharati ko'pi nāgarendara-
stribhuvana-maṇḍala-mūrtir ity avehi ||25||

atha priyajanaḥ—
prauḍha-bhāvānubiddho yas tasya priya-jano'tra saḥ ||26||

tato, yathā—
gurubhir niṣiddhā tām ahaṁ yāvad akṣṇoḥ
padam anayamanantaśreyasām sadma rādhām |
tṛṣṭitam iva mano me prekṣate tanvi tāvad
diśi diśi viharantīm śyāmalām śālabhañjīm ||27||

atha upamā—
yathā kathañcid apy asya sādṛśyam upamoditā ||28||

tato, yathā—
navāmbudhara-mādhurī sphurati mūrtir urvī-tale
kṛśodari dṛṣor iyāt pathi kim īdṛśo vā yuvā |

puraḥ sumukhi gopateḥ sadai sanniviṣṭasya me
pitur vitanute naṭo yam anukṛtya nṛtya-kramam ||29||

yathā vā—
sphuraty eṣa preyān iva nava-ghanas tasya subhage
śikhaṇḍinām śreṇīm tulayati surendrāyudham idam |
asau vāso lakṣmīr iva viharate vidyud iti sā
niśamyodasrākṣī tvayi nihita-buddhir nivasati ||30||

atha svabhāvaḥ—
bhair hetv-anapekṣī tu svabhāvo'rthaḥ prakīrtitaḥ |
nisargaś ca svarūpaṁ cety eṣo'pi bhavati dvidhā ||31||

atra nisargaḥ—
nisargaḥ sudṛḍhābhyāsa-janyaḥ saṁskara ucyate |
tad-udbhodhasya hetuḥ syād guṇa-rūpa-śrutir manāk ||32||

tato, yathā—
sa tarjatu batāgrajam tyajatu mām suhrn-maṇḍalaḥ
pitā kila vilajjatām ghana-dṛg-ambur ambāstu me |
manaḥ sakhi samīhate śruta-guṇa-śriyam sarvathā
tam eva yadu-puṅgavam na tu kadāpi caidyam nṛpam ||33||

yathā vā—
asundaraḥ sundara-śekhara vā
guṇair vihīno guṇinām varo vā |
dveṣī mayi syāt karuṇāmbudhir vā
śyāmaḥ sa evādyā gatir mamāyam ||34||

atha svarūpaṁ—
ajanyas tu svataḥsiddhaḥ svarūpaṁ bhāva iṣyate |
etat tu kṛṣṇa-lalanobhaya-niṣṭhatayā tridhā ||35||

atha kṛṣṇa-niṣṭham—
kṛṣṇa-niṣṭham svarūpaṁ syād adaityaiḥ sugamaṁ janaiḥ ||36||

tato, yathā—

iyam vyaktir gopī na bhavati puraḥ kintu kutukī
harir nārīveśo yad akhila-sura-strīr dhuvati naḥ |
jagan-netra-śreṇī-timira-haraṇāyāmbara-maṇim
vinā kasyānyasya priyasakhi bhaved aupayikatā ||37||

atha lalanā-niṣṭham—

svarūpaṁ lalanā-niṣṭhaṁ svayam udbuddhatāṁ vrajet |
adr̥ṣṭe'py aśrute'py ucchaiḥ kṛṣṇe kuryād drutaṁ ratim ||38||

tato, yathā—

jihīte yaḥ kakṣāṁ kvacid alam adr̥ṣṭāśruta-cara-
trilokyām astīti kṣaṇam api na sambhāvana-mayīm |
ghana-śyāmaṁ pītāmbaram ahaha saṅkalpayad amuṁ
janam kañcid goṣṭhe sakhi mama vṛthā dīryati manaḥ ||39||

atha ubhaya-niṣṭham—

tat syād ubhaya-niṣṭhaṁ yat svarūpaṁ kṛṣṇa-subhruvoḥ ||40||

tato, yathā **lalita-mādhava** (2.12)—

sahacari harir eṣa brahma-veśam prapannaḥ
kim ayam itarathā me vidravaty antarātmā |
śāśadhara-maṇi-vedī sveda-dhārām prasūte
na kila kumuda-bandhoḥ kaumudīm antareṇa ||41||

proktā atrābhiyogādyā vilāsādhikya-hetave |

ratiḥ svabhāvajaiva syāt prāyo gokula-subhruvām ||42||

sādhāraṇī nigaditā samañjasāsau samarthā ca |

kubjādiṣu mahiṣiṣu ca gokula-deviṣṇḍ ca kramataḥ ||43||

maṇivac-cintāmaṇivat-kaustubha-maṇivat tridhābhimatā |

nātisulabheyam abhitaḥ sudurlabhā syād ananya-labhyā ca ||44||

tatra sādhāraṇī—

nātisāndrā hareḥ prāyaḥ sāksād darśana-sambhavā |

sambhogeccā-nidāneyaṁ ratiḥ sādhāraṇī matā ||45||

yathā **śrī-daśame** (10.48.9)---

sahoṣyatām iha preṣṭha dināni katicin mayā |

ramasva notsahe tyaktuṃ saṅgam te'mburuhekṣaṇa ||46||

asāndratvād rater asyāḥ sambhogecchā vibhidiate |
etasyā hrāsato hrāsas tad-dhetutvād rater api ||47||

atha samañjasā—
patnī-bhāvābhimānātmā guṇādi-śravaṇādijā |
kvacid bhedita-sambhoga-trṣṇā sāndrā samañjasā ||48||

yathā tatraiva (10.52.38)—
kā tvā mukunda mahatī kula-śīla-rūpa-
vidyā-vayo-draviṇa-dhāmabhir ātma-tulyam |
dhīrā patim kulavatī na vṛṇīta kanyā
kāle nṛ-simha nara-loka-mano-'bhirāmam ||49||

samañjasātaḥ sambhoga-sprḥāyā bhinnatā yadā |
tadā tad-utthitair bhāvair vaśyatā duṣkarā hariḥ ||50||

tathā hi tatraiva (10.61.4)—
smāyāvaloka-lava-darśita-bhāva-hāri-
bhrū-maṇḍala-prahita-saurata-mantra-śauṇḍaiḥ |
patnyas tu ṣoḍaśa-sahasram anaṅga-bāṇair
yasyendriyaṃ vimathituṃ karaṇair na śekuḥ ||51||

atha samarthā—
kaṁcid viśeṣam āyantyā sambhogecchā yayābhitaḥ |
ratyā tādātmyam āpannā sā samartheti bhāṇyate ||52||
sva-svarūpāt tadyād vā jātā yat-kiṁcid-anvayāt |
samarthā sarva-vismāri-gandhā sāndratamā matā ||53||

prekṣyāśeṣe jagati madhurām svām vadhūm śaṅkayā te
tasyāḥ pārśve gurubhir abhitas tvat-prasaṅgo nyavāri |
śrutvā dūre tad api bhavataḥ sā tulā-koṭi-nādam
hā kṛṣṇety aśruta-caram api vyāharanty unmadāsīt ||54||

sarvādbhuta-vilāsormi-camatkāra-kara-śriyaḥ |
sambhogecchā-viśeṣo'syā rater jātu na bhidyate |

ity asyām kṛṣṇa-saukhyārtham eva kevalam udyamaḥ ||55||
pūrvasyām sva-sukhāyāpi kadācit tatra sambhavet ||56||
iyam eva ratiḥ prauḍhā mahābhāva-daśām vrajet |
yā mṛgyā syād vimuktānām bhaktānām ca varīyasām ||57||

yathā śrī-daśame (10.47.58)----
etāḥ param tanu-bhṛto bhuvi gopa-vadhvo
govinda eva nikhilātmani rūḍha-bhāvāḥ |
vāñchanti yad bhava-bhiyo munayo vyaṁ ca
kiṁ brahma-janmabhir ananta-kathārasasya ||58||

syād dṛḍheyam ratiḥ premā prodyan snehaḥ kramād ayam |
syān mānaḥ praṇayo rāgo'nurāgo bhāva ity api ||59||
bījam ikṣuḥ sa ca rasaḥ sa guḍaḥ khaṇḍa eva saḥ |
sa śarkarā sitā sā ca sā yathā syāt sitopalā ||60||
ataḥ prema-vilāsāḥ syur bhāvāḥ snehādayas tu ṣaṭ |
prāyo vyavahiryante'mī prema-śabdena sūribhiḥ ||61||
yasyā yādṛśa-jātiyaḥ kṛṣṇe premābhyañcati |
tasyām tādṛśa-jātiyaḥ sa kṛṣṇasyāpy uḍiyate ||62||

tatra premā—
sarvathā dhvaṁsa-rahitam saty api dhvaṁsa-kāraṇe |
yad-bhāva-bandhanam yūnoḥ sa premā parikīrtitaḥ ||63||

yathā—
śape tubhyaṁ dharmā-sthiti-manyu-sarantya sakhi mayā
viśuddhām ugrābhir muhur api nirasto bhañitibhiḥ |
sa mugdhe śyāmātmā tyajati na hi me vartma bata mām
jagārāpad-ghorā viracayatū śāstim grha-patiḥ ||64||

yathā vā—
rādhāyāḥ sakhi sad-guṇair anudinam rūpānurāgādibhiḥ
sāndrām labdhavator api vyasanitām vyākṣipta-kāntāntaraiḥ |
prāpa kvāpi parasparopari yayor na mlānatām yas tayo-
stam candrāvali-candrakābharaṇayoḥ ko vetti bhāva-kramam ||65||

sa tridhā kathyate prauḍha-madhya-manda-prabhedataḥ ||66||

tatra prauḍhaḥ—
vilambādibhir ajñāta-citta-vṛttau priye jane |
itara-kleśa-kārī yaḥ sa premā prauḍha ucyate ||67||

yathā—
gatvā brūhi nikuñja-sadmani sakhe khinnām mama preyasīm
mā kālātyayam ākalayya kamale mayy apratītim kṛthāḥ |
duṣṭam dānavam atra gokula-śiraḥ-śūlam cikitsann aham
drāg eṣa praṇayena pallava-mayīm labdho'smi śayyām tava ||68||

atha madhyaḥ—
itarānubhavāpekṣām sahate yaḥ sa madhyamaḥ ||69||

yathā—
sarvārambha-manoharām sapadi me candrāvalīm vindato
raṅgaḥ śārada-śarvarī-samucitaḥ paryāptim evāyayau |
tām kandarpa-camū-camatkṛti-kara-kriḍormi-kirmīritām
rādhām hanta tathāpi cittam adhunā sāksān mamāpekṣate ||70||

atha mandaḥ—
sadā paricitavādeḥ karoty atyantikāt tu yaḥ |
naivopekṣām na cāpekṣām sa premā manda ucyate ||71||

yathā—
anumīya rūḍhamānām ānaya bhāmām sakhīm aśoka-latām |
bhavati premavatīnām manāg upekṣāpi doṣāya ||72||

athavā—
prauḍhaḥ premā sa yatra syād viśleṣasyāsahiṣṇutā ||73||

yathā **uddhava-sandeśe** (50)—
nirmāya tvam vitara phalakam hāri kaṁsārimūrtyā
vāram vāram diśasi yadi mām mānanirvāhanāya |
yat paśyantī bhavanakuhare ruddhakarṇāntarāham
sāhamkārā priyasakhi sukham yāpayiṣyāmi yāmam ||74||

kṛcchrāt sahiṣṇutā yatra sa tu madhyama ucyate ||75||

yathā--

avitatham asau kiṁ drāghīyān gamiṣyati vāsaraḥ
sumukhi sa niśārambhaḥ kiṁvā sameṣyati maṅgalaḥ |
smita-mukha-śaśī go-dhūlibhiḥ karambita-kuntalaḥ
kṣapayati dṛṣām ārtim yatra vrajeśvara-nandanāḥ ||76||

sa mandaḥ kathito yatra bhavet kutrāpi vismṛtiḥ ||77||

yathā—

pratipakṣa-janerṣyayā na me
smṛtir āsīd vana-mālya-gumphane |
sakhi kiṁ karavai gavām puro
ghana-hambādhanir eṣa jṛmbhate ||78||

atha snehaḥ—

āruhya paramām kāṣṭhām premā cid-dīpa-dīpanāḥ |
hṛdayam drāvayann eṣa sneha ity abhidhīyate |
atrodite bhavej jātu na tṛptir darśanādiṣu ||79||

yathā **krama-dīpikāyām** (3.27)—

tad atimadhura-rūpa-kamra-śobhā-
mṛta-rasa-pāna-vidhāna-lālasābhyām |
praṇaya-salila-pūra-vāhinīnām
alasa-vilola-vilocanāmbujābhyām ||80||

yathā vā—

vyotsnaśīdhum harimukha-vidhor apy analpaṁ pibantau
nāntas tṛptim tava katham api prāpnuto dṛk-cakorau |
āghūrṇantau mada-kalatayā suṣṭhu mugdhau yad etau
bhūyo bhūyas tam iha vamato bāṣpa-pūra-cchalena ||81||

aṅga-saṅge viloke ca śravaṇādaḥ ca sa kramāt |
kaniṣṭho madhyamaḥ śreṣṭhas trividho'yaṁ manodravaḥ ||82||

tatra aṅga-saṅge, yathā—

asi ghana-rasa-rūpas tvam pāli lāvaṇya-sāra-maya-mūrṭiḥ |
mādhava bhavad-āśleṣe bhavitā nāsyāḥ katham dravatā ||83||

viloke, yathā—

asyās tvad-vadane saroja-suhṛdi vyaktim purastād gate
nāścaryam dravatām avindata mano-haiyaṅgavīnam yadi |
kintv āścaryam idam mukunda milite śyāmā-mukhendau bhava-
ccetaś candra-maṅir dravan jalatayā bhūyo babhūvācalaḥ ||84||

śravaṇe, yathā—

śruti-parisara-kakṣām yāti nāmnas tavārdhe
muradamana dṛgambhodārayā dhauta-gātrī |
madana-mada-madhūli-mugdha-medhā-samṛddhiḥ
skhalati kuvalayākṣī jṛmbhate stambhate ca ||85||

ādi-śabdena smarāṇe, yathā—

kṛṣṇa-vartmani kṛtābhiniveśo
sāmprataḥ tvam asi kampita-gātrī |
sneha-pūra-paripāka-mayam te
kim bhaviṣyati mano na vilīnam ||86||

sa ghṛtam madhu cetyuktaṁ sneho dvedhā svarūpataḥ ||87||

tatra ghṛta-snehaḥ—

ātyantikādaramayaḥ sneho ghṛtam itīryate ||88||
bhāvāntarānvitao gacchan svādodrekaṁ na tu svayam |
ghanibhaven nisargāti-śītalān mitha ādarāt |
gādhādaramayas tena snehaḥ syād ghṛtavad ghṛtam ||89||

yathā—

abhutthāya vidūrato madhubhṛdā yāśliṣyate sādaram
yā snehena vaśīkaroti guruṇā pāvitrīya-pūrṇena tam |
kṣipram yāti sitopaleva vilayam tat-keli-vṛṣṭyā ca yā
yuktā hanta kayopamātum api sā candrāvalī me sakhī ||90||

yathā vā—

nijam agharipuṇāmse nyastam ākrṣya savyam

bhujam iha nidadhānā dakṣam asroksitākṣī |
pada-yugam api baṅkaṁ śaṅkayā vikṣipantī
pratiyuvati-vayasyām smerayāmāsa gaurī ||91||

ādaro gauravotthaḥ syād ity anyonyāśrita-dvayam |
ratyādao sad api snehe suvyaktatvād ihocyate ||92||
maḍiyatātīśaya-bhāk priye sneho bhaven madhu |
svayam prakāta-mādhuryo nānā-rasa-samāhṛtiḥ ||93||
mattatoṣma-dharaḥ sneho madhu-sāmyān madhūcyate ||94||

yathā—
rādhā snehamayena hanta racitā mādhurya-sāreṇa sā
saudhīva pratimā ghanāpy uru-guṇair bhāvoṣmaṇā vidrutā |
yan-nāmany api dhāmani śravaṇayor yāti prasaṅgena me
sāndrānandamayī bhavaty anupamā sadyo jagad-vismṛti ||95||

atha mānaḥ—
snehas tūtkṛṣṭatāvāptyā mādhuryam mānayan navam |
yo dhārayaty adākṣiṇyam sa māna iti kīrtyate ||96||

yathā—
sravad-asra-bhare kṛte dṛśau me
tava godhūlibhir eva gopa-vīra |
adhunā vadanānilaiḥ kim ebhi-
rvirameti bhrūkuṭim babhāra subhrūḥ ||97||

udātto lalitaś ceti māno'yaṁ dvidvidho mataḥ ||98||

tatra udāttaḥ—
udāttaḥ syād ghr̥ta-sneho dhārayan gahana-kramam |
dākṣiṇya-bhāga-dākṣiṇyam vāmya-gandham ca kutracit ||99||

tatra dākṣiṇyodātto, yathā—
rādheti skhilābhidhe mayi haṭhād biddhāntarāpy ārtibhir
mad-vailakṣya-śamāya sā dviguṇayanty āsyāravinde smitam |
jalpe ca mradimānubiddham adhikam mādhuryam ātanvatī
citrāṇiva cakāra mat-priya-suhṛd-vṛnāni candrāvalī ||100||

atha vāmya-gandhodātto, yathā śrī-viṣṇu-purāṇe (5.13.45)
kācid bhrū-bhaṅguraṁ kṛtvā lalāṭa-phalakaṁ harim |
vilokya netra-bhṛṅgābhyāṁ papau tan-mukha-pankajam ||101||

yathā vā—
akṣa-saṁsadi jitāpi mrgākṣī
mādhavena parirambha-panena |
bhugna-dṛṣṭir iha vipratipannām
taṁ karaṇe rurudhe pariripsum ||102||

atha lalitaḥ—
madhu-snehas tu kauṭilyaṁ svātantrya-hṛdayaṅgamam |
bibhṛan-narma-viśeṣaṁ ca lalito'yam udīryate ||103||

tatra kauṭilya-lalito, yathā śrī-daśame (10.32.6)—
ekā bhrū-kuṭim ābaddhya prema-saṁrambha-vihvalā |
ghnativaikṣat sandaṣṭa-daśana-cchadā ||104||

yathā vā—
adatta me vartmani manmathonmadā
svayaṁgrahāśleṣam asau sakhī tava |
ity uktavantam kuṭilībhavan mukhī
kṛṣṇaṁ vataṁsena jaghāna maṅgalā ||105||

yathā vā—
citraṁ cira-sparśa-sukhāya cucuke
kurvantam akṣipram iyaṁ calekṣaṇā |
svinnāṅgulīkaṁ pulakāñcita-śriyā
savyena cikṣepa kucena keśavam ||106||

atha narma-lalito, yathā dāna-keli-kaumudyām (90)—
mithyā jalpatu te katham nu rasanā sādhvī-sahasrasya yā
bimboṣṭhāmṛta-sevanād agharipo puṇyā prayatnād abhūt |
kasmād eva balmt-karotu ca karaḥ soḍhuṁ kṣamaḥ subhruvām
raktaḥ suṣṭhu na nivi-bandham api yaḥ kā vānya-bandhe kathā ||107||

atha praṇayaḥ—

māno dadhāno viśrambhaṁ praṇayaḥ procyate budhaiḥ ||108||

yathā—

kucopānte spr̥ṣṭā mura-vijayinā tad-bhuja-śira-
stiro-nyasta-grīvā bhruvam anrju-dṛṣṭir vibhujatī |
paṭenāsya mlānikṛta-puraṭa-bhāsā pulakinī
pramodāsrair dhautam nija-mukham iyam mārṣṭi sumukhī ||109||

svarūpaṁ praṇayasyāsya viśrambhaḥ kathito budhaiḥ |
viśrambho'pi dvidhā maitraṁ sakhyam ceti nigadyate ||110||

tatra maitraṁ—

bhāvajñaiḥ procyate maitraṁ viśrambho vinayānvitah ||111||

yathā [śrī-daśame](#) (10.32.4)–

[kācit karāmbujam śaurer jagrhe'ñjalinām mudā |](#)
[kācid dadhāra tad-bāhum amse candana-rūṣitam ||112||](#)

yathā vā—

na hi saṅkuca paṅkajekṣaṇaḥ
pādayos te nidadhātu nūpurau |
anayor dhvanibhir vilajjatām
kalahamsīva vipakṣa-kāminī ||113||

atha sakhyam—

visrambhaṁ sādhvasonmuktaḥ sakhyam sva-vaśatā-mayah ||114||

yathā—

sarabhasam adhikaṅṭham arpitābhyām
danuja-ripor nija-bāhu-vallarībhyām |
niṭilam avanamayya tasya karṇe
sakhi kathitam kim iva tvayā rahasyam ||115||

yathā vā [śrī-viṣṇu-purāṇe](#) (5.30.34)–

[yadi te tad-vacaḥ satyam satyātyartham priyeti me |](#)
[mad-geha-niṣkuṭārthāya tadāyam nīyatām taruḥ ||116||](#)

yathā vā—
vinyasya vakṣoruha-koraka-dvayīm
vakṣaḥ-sthale kamsa-harasya hāriṇīm |
patrāṅkuram kuṅkuma-bindu-nālike
likhaty asau candra-mukhī sakhī mama ||117||

yathā vā **śrī-daśame** (10.30.38)—
tato gatvā vanoddeśe dr̥ptā keśavam abravīt |
na pārāye'ham calitum naya mām yatra te manaḥ ||118||

janitvā praṇayaḥ snehāt kutracin mānatām vrajet |
snehān mānaḥ kvacid bhūtvā praṇayatvam athāśnute ||119||
kārya-kāraṇatānyon'nyam ataḥ praṇaya-mānayoḥ |
ity atra pṛthag evāsau viśrambhodāhṛtiḥ kṛtā ||120||
udātta-lalitābhyām tu maitrya-sakhye susaṅgate |
dve sumaitrya-susakhyākhye yathā-saṅkhyam udīrite ||121||

tatra sumaitryam—
ālīpuraḥ kathayitum rajanī-rahasyam
tatrodyate madhuripau mṛdulā bhramad-bhrūḥ |
utkṣipyā tan mukha-putāvaraṇāya hastam
nyañcan-mukhī samavariṣṭa punar varākṣi ||122||

yathā vā—
kṣipte varṇaka-bhājane taraṇijā-pure pariḥāsataḥ
kṛṣṇena bhruvam āracayya kuṭilām ālokayantī tiraḥ |
tārā vakṣasi citram ardha-likhitam śrī-vatsa-vibhrājite
kāśmīreṇa ghana-śriyā nija-kucākṛṣṭena pūrṇam vyadhāt ||123||

atha susakhyam—
dyūte sakṛt pāna-vidhau paṇi-kṛte
jitvā dviroṣṭham pibati svam acyute |
babandha kaṇthe kuṭīli-kṛteksaṇā
tam vāmayā dorlatayāsya vallavī ||124||

yathā vā—

āviṣkurvati visphuran navanakhollekham sva-vakṣas-taṭam
kṛṣṇe pīta-dukūla-saṅkalanayā smitvā sakhīnām puraḥ |
abhraśyāmam uro rurodha valita-bhrūr ānanam dhunvatī
romāncodgama-kañcukena kucayor dvandvena gāndharvikā ||125||

atha rāgaḥ—
duḥkham apy adhikam citte sukhatvenaiva rajyate |
yatas tu praṇayotkarṣāt sa rāga iti kīrtyate ||126||

yathā—
tīvrārka-dyuti-dīpitair asilatādhārākarālāsribhi-
rmārtaṇḍopala-maṇḍalaiḥ sthapuṭite'py adres taṭe tasthuṣī |
paśyanti paśupendra-nandanam asāv indīvarair āstrte
talpe nyasta-padāmbujeva muditā na spandate rādhikā ||127||

yathā vā **padyāvalyām** (179)—
tārābhisāraka caturtha-nisā-śāsānka
kāmbū-rāsi-parivardhana deva tubhyam |
argho namo bhavatu me saha tena yūnā
mithyāpavāda-vacasāpy abhimāna-siddhiḥ ||128||

nīlimā raktimā ceti rāgo'yaṁ dvividho mataḥ ||129||

tatra nīlimā—
nīli-śyāmābhavo rāgo nīlimā kathyate budhaiḥ ||130||

tatra nīli-rāgaḥ—
vyaya-sambhāvanā-hīno bahir nātiprakāśavān |
sva-lagna-bhāvāvaraṇo nīli-rāgaḥ satām mataḥ |
yathāvalokyate caiṣa candrāvali-mukundayoḥ ||131||

yathā—
prasanna-viśadāśayā vividha-mudrayā nirmitam
pratāraṇam api tvayā guṇatayā sadā gṛhṇatī |
tathā vyavajahāra sā vraja-kulendra candrāvalī
sakhībhir api tarkitā tvayi yathā taṭasthety asau ||132||

atha śyāmā-rāgaḥ—
bhīrutaṣadhi-sekādir ādyāt kiñcit prakāśa-bhāk |
yaś cireṇaiva sādhyāḥ syāt sa śyāmā-rāga ucyate ||133||

yathā—
purā kuñje mañjuny avatamasa-yukte'pi cakitā
murārer yā pārśve na taruṇi divāpy antaram agāt |
tamālaiḥ saivādyā dviguṇita-tamisre'pi muditā
tamisrārdhe māniny ahaha bhavatī taṁ mṛgayate ||134||

atha raktimā—
rāgaḥ kusumbha-mañjiṣṭhā-sambhavo raktimā mataḥ ||135||

tatra kusumbha-rāgaḥ—
kusumbha-rāgaḥ sa jñeyo yaś citte sajjati drutam |
anya-rāga-cchavi-vyañjī śobhate ca yathocitam ||136||

yathā—
tvayy eva śravaṇāvadhi priya-sakhī yā kṛṣṇa-baddhāntarā
yā dṛṣṭe bhujage'pi tāvaka-bhujā-sāmyāt pramodonmadā |
prekṣya tvām purato'dya kām api daśām prātāsti seyam tathā
na jñāyeta yathā kim eṣa balavān rāgo virāgo'thavā ||137||

sadādhāra-viśeṣeṣu kausumbho'pi sthiro bhavet |
iti kṛṣṇa-praṇayiṣu mlānir asya na yujyate ||138||

atha mañjiṣṭha-rāgaḥ—
ahāryo'nanya-sāpekṣo yaḥ kāntyā varddhate sadā |
bhaven māñjiṣṭha-rāgo'sau rādhā-mādhavayor yathā ||139||

yathā—
dhatte drāg anupādhi janma vidhinā kenāpi nākampate
sūte'ty āhita-saṅcayair api rasam te cen mitho vartmane |
ṛddhiṁ sañcinute camatkṛti-karoddāma-pramodottarām
rādhā-mādhavayor ayam nirupamaḥ premānubandhotsavaḥ ||140||

yathā vā **vidagdha-mādhave** (3.17)—

mayā te nirbandhān murajayini rāgaḥ parihṛtya
mayi snigdhe kintu prathaya paramāśis tatim imām |
mukhāmododgāragrahilamatir adyaiva hi yataḥ
pradoṣārambhe syām vimāla-vana-mālā-madhu-karī ||141||

pūrva-pūrvas tu yo bhāvaḥ somābhādu sa rājate |
tathā bhīṣma-sutādu ca śrī-harer mahiṣī-gaṇe ||142||
ya uttarottaro dviyo rādhikādu sa dīvyati |
tathā śrī-satyabhāmāyām lakṣmaṇāyām api kvacit ||143||
ittham bhedena bhāvānām sarva-gokula-subhruvām |
ātma-pakṣa-vipakṣādi-bhedāḥ pūrvam udīritāḥ ||144||
yā bhāvāntara-sambandhāj jāyante vividhā bhidāḥ |
aparā api bhāvānām jñeyās tāḥ prajñayā budhaiḥ ||145||

atha anurāgaḥ—

sadānubhūtam api yaḥ kuryān nava-navam priyam |
rāgo bhavan nava-navāḥ so'nurāga itīryate ||146||

yathā **dāna-keli-kaumudyām** (28)—

prapannaḥ panthānam harir asakṛd asman-nayanayor
apūrvo'yaṁ pūrvam kvacid api na dṛṣṭo madhurimā |
pratīke'py ekasya sphurati muhur aṅgasya sakhi yā
śriyas tasyāḥ pātuṁ lavam api samarthā na dṛg iyam ||147||

yathā vā—

ko'yaṁ kṛṣṇa iti vyudasyati dhṛti yas tanvi karṇam viśan
rāgāndhe kim idam sadaiva bhavatī tasyorasi krīḍati |
hāsyam mā kuru mohite tvam adhunā nyastāsyā haste mayā
satyam satyam asau drgaṅganam agād adyaivā vidyun-nibhaḥ ||148||

paraspara-vaśībhāvaḥ prema-vaicittyakam tathā |
aprāṇiny api janmāptau lālasā-bhara unnataḥ |
vipralambhe'sya visphūrtir ity ādyāḥ syur iha kriyāḥ ||149||

atra paraspara-vaśībhāvo, yathā—

samārambham pārasparika-vijayāya prathan nato-
rapūrvā keyam vām aghadamana samrambha-lahari |

mano-hastī bandhas tava yad anayā rāga-nigaḍai-
stvaayāpy asyāḥ premotsava-nava-guṇaiś citta-hariṇaḥ ||150||

prema-vaicittya-samjñas tu vipralambhaḥ sa kathyate ||151||

aprāṇiny api janma-lālasā-bharo, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (17)—
tapasyāmah kṣāmodari varayitum venuṣu janur
vareṇyam manyethāḥ sakhi tad akhilānām sujanuṣām |
tapah-stomenocair yad iyam urarñkr̥tya murali
murārāter bimbādhara-madhurimānam rasayati ||152||

atha vipralambhe visphūrtir, yathā—
brūyās tvaṁ mathurādhvanīna mathurānātham tam ity uccakaiḥ
sandeśam vraja-sundarī kam api te kācin mayā prāhiṇot |
tatra kṣmāpati-pattane yadi gataḥ svacchanda gacchādhunā
kim kliṣṭām api visphuran diśi diśi kliśnāsi hā me sakhīm ||153||

atha bhāvaḥ—
anurāgaḥ svasamvedya-daśām prāpya prakāśitaḥ |
yāvad-āśraya-vṛttīś ced bhāva ity abhidhīyate ||154||

yathā—
rādhāyā bhavataś ca citta-jatunī svedair vilāpya kramāt
yuñjann adri-nikuñja-kuñjara-pate nirdhūta-bheda-bhramam |
citrāya svayam anvarañjayad iha brahmāṇḍa-harmyodare
bhūyobhir nava-rāga-hiṅgula-bharaiḥ śṛṅgāra-kāruḥ kṛtī ||155||

mukunda-mahiṣī-vṛndair apy asāv atidurlabhaḥ |
vraja-devy eka-samvedyo mahābhāvākhyayocyate ||156||
varāmṛta-svarūpa-śrīḥ svaṁ svarūpaṁ mano nayet ||157||
sa rūḍhaś cādhirūḍhaś cety ucyate dvidvidho budhaiḥ ||158||

tatra rūḍhaḥ—
uddīptā sāttvikā yatra sa rūḍha iti bhāṇyate ||159||

nimeśasahasanna-janatā-hṛd-viloḍanam |
kalpa-kṣaṇatvaṁ khinnatvaṁ tat-saukhye'py ārti-śaṅkayā ||161||

mohādy-abhāve'py ātmādi-sarva-vismaraṇam sadā |
kṣaṇasya kalpaetyādyā yatra yoga-viyogayoḥ ||162||

tatra nimeṣāsahatā, yathā śrī-daśame (10.82.38)—
gopyaś ca kṛṣṇam upalabhya cirād abhīṣtam
yat-prekṣaṇe dṛśiṣu pakṣma-kṛtam śapanti |
dṛgbhir hṛdī-kṛtam alaṁ parirabhya sarvās
tad-bhāvam āpur api nitya-yujām durāpam ||163||

āsanna-janatā-hṛd-vilodaṇam, yathā—
sakhyaḥ prokṣya kurūn guru-kṣiti-bhṛtām āghūrṇayantī śiraḥ
svasthā viślathayanty aśeṣa-ramaṇīr āplāvya sarvaṁ janam |
gopīnām anurāga-sindhu-laharī satyāntaraṁ vikramai-
rākramya stimitām vyadhād api parām vaikunṭha-kaṇṭha-śriyam ||164||

kalpa-kṣaṇatvam, yathā—
śaraj-jyotsnī rāse vidhir ajani-rūpāpi nimiṣā-
datikṣudrā tāsām yad ajani na tad vismaya-padam |
sukhotsekārambhe nimiṣa-lava-kalpām iva daśām
mahā-kalpākalpāpy ahaha labhate kāla-kalanā ||165||

tat-saukhye'py ārti-śaṅkayā khinnatvam, yathā śrī-daśame (10.31.19)—
yat te sujāta-caraṇāmbu-ruhaṁ staneṣu;
bhītāḥ śanaīḥ priya dadhīmahi karkaṣeṣu
tenātavīm aṭasi tad vyathate na kim svit;
kūrpādibhir bhramati dhīr bhavad-āyusām naḥ ||166||

mohādy-abhāve'pi sarva-vismaraṇam, yathā ekādaśe (11.12.12)—
tā nāvidan mayy anuṣaṅga-baddha-
dhiyaḥ svam ātmānam adas tathedam
yathā samādhau munayo'bdhi-toye
nadyaḥ praviṣṭā iva nāma-rūpe ||167||

kṣaṇa-kalpatā, yathā tatraiva (11.12.11)—
tās tāḥ kṣapāḥ preṣṭha-tamena nītā
mayaiva vṛndāvana-gocareṇa |
kṣaṇārdha-vat tāḥ punar aṅga tāsām

hīnā mayā kalpa-samā babhūvuḥ ||168||

ādya-śabdād iha proktā kṛṣṇāvirbhāva-kāritā |
sambhoga-bhede vispaṣṭam sā purastāt pravakṣyate ||169||

atha adhirūḍhaḥ—
rūḍhoktebhyo'nubhāvebhyaḥ kām apy āptā viśiṣṭatām |
yatrānubhāvā dṛśyante so'dhirūḍho nigadyate ||170||

yathā śiva-vākyam—
lokātītam ajāṇḍa-koṭigam api traikālikam yat sukham
duḥkham ceti pṛthag yadi sphuṭam ubhe te gacchataḥ kuṭatām |
naivābhāsa-tulām śive tad api tat kuṭa-dvayam rādhikā-
premodyat-sukha-duḥkha-sindhu-bhavayor vindeta bindvor api ||171||

modano mādanaś cāsāv adhirūḍho dvidhocyate ||172||

tatra modanaḥ—
modanaḥ sa dvayor yatra sātṭvikodḍipta-sauṣṭhavam ||173||

yathā lalita-mādhava (8.9)—
ātanvan kala-kaṇṭha-nādam atulam stambha-śriyojjrmbhito
bhūyiṣṭhocchalad-aṅkuraḥ phalitavān svedāmbu-muktā-phalaiḥ |
udyad-bāṣpa-maranda-bhāga-vicalo'py utkampavān vibhramai
rādhā-mādhavayor virājati cirād ullāsa-kalpa-drumaḥ ||174||

harer yatra sa-kāntasya vikṣobha-bhara-kāritā |
premoru-sampad-vikhyāta-kāntātiśayitādayaḥ ||175||
rādhikā-yūtha evāsau modano na tu sarvataḥ |
yaḥ śrīmān hlādinī-śakteḥ suvilāsaḥ priyo varaḥ ||176||

tatra sakāntasya hareḥ kṣobha-bhara-kāritā, yathā—
hanta stambha-karambitā bhuvi kuror bhadrā sarasvaty abhū-
dbāṣpaṁ bhāskarajā mumoca tarasā satyābhraman narmadā |
bheje bhīṣma-sutā ca varṇa-vikṛtiṁ gāmbhīrya-bhāg apy asau
kṛṣṇodanvati rādhikādbhuta-nadī-premormibhiḥ samvṛte ||177||

premoru-sampadvatī-vṛndātīśayitvaṁ, yathā—
advaitād girijām harārdha-vapuṣaṁ sakhyāt priyoraḥ-sthitām
lakṣmīm acyuta-citta-bhr̥ṅga-nalinīm satyām ca saubhāgyataḥ |
mādhuryān madhureśa-jīvita-sakhīm candrāvalīm ca kṣipan
paśyāruddha hariṁ prasārya laharīm rādhānurāgāmbudhiḥ ||178||

modano'yam praviśleṣa-dasāyām mohano bhavet |
yasmin viraha-vaivaśyāt sūddiptā eva sāttvikāḥ ||179||

yathā—
udyad-vepathu-vādyamāna-daśanā kaṇṭha-sthalāntar luṭha-
jjalpā gokula-maṇḍalam vidadhatī bāspair nadī-māṭṛkam |
rādhā kaṇṭakitena kaṇṭaki-phalam gātreṇa dhik-kurvati
citram tad-ghana-rāga-rāśibhir api śvetī-kṛtā vartate ||180||

atrānubhāvā govinda kāntā-śliṣṭe'pi mūrchanā |
asahya-duḥkha-svikārād api tat-sukha-kāmatā ||181||
brahmāṇḍa-kṣobha-kāritvaṁ tiraścām api rodanam |
sva-bhūtair api tat-saṅga-trṣṇā mṛtyu-pratiśravāt |
divyonmādādayo'py anye vidvadbhir anukīrtitāḥ ||182||
prāyo vṛndāvaneśvāryām mohano'yam udañcati |
samyag-vilakṣaṇam yasya kāryam sañcāri-mohataḥ ||183||

tatra kāntāśliṣṭe'pi harau mūrchā-kāritvaṁ, yathā **padyāvalyām** (371)—
ratna-cchāyā-cchurita-jaladhau mandire dvārakāyā
rukmiṇyāpi prabala-pulakodbhedam āliṅgitasya |
viśvaṁ pāyān masṛṇa-yamunā-tīra-vānīra-kuñje
rādhā-keli-parimala-bhara-dhyāna-mūrchā murāreḥ ||184||

asahya-duḥkha-svikārāt tat-sukha-kāmatā—
syān naḥ saukhyaṁ yad api balavad goṣṭham āpte mukunde
yady alpāpi kṣatir udayate tasya māgāt kadāpi |
aprāpte'smin yad api nagarād ārtir ugrā bhaven naḥ
saukhyaṁ tasya sphurati hṛdi cet tatra vāsam karotu ||185||

brahmāṇḍa-kṣobha-kāritvaṁ, yathā—
nāraṁ cukrośa cakram phaṇi-kulam abhavad vyākulaṁ svedam ūhe

vṛndam vṛndārakāṇām pracura-mudam amucann aśru vaikunṭha-bhājah |
rādhāyās citram īśa bhramati diśi diśi prema-niḥśvāsa-dhūme
pūrṇānande'py uṣitvā bahir idam abahiś cārtam āsīd ajāṇḍam ||186||

yathā vā—
aurva-stomāt kaṭur api katham durbalenorasā me
tāpaḥ prauḍho hari-virahajaḥ sahyate tan na jāne |
niṣkrāntā ced bhavati hṛdayād yasya dhūma-cchaṭāpi
brahmāṇḍānām sakhi kulam api jvālayā jājvalīti ||187||

tiraścām api rodanam, yathā **padyāvalyām** (373)—
yāte dvāravatī-puram muraripau tad-vastra-saṁvyānayā
kāḷindī-taṭa-kuñja-vañjula-latām ālāmbya sotkaṇṭhayā |
udgītam guru-bāṣpa-gadgada-galat-tārasvaram rādhayā
yenāntarjalacāribhir jalacarair apy utkam utkūjitam ||188||

mṛtyu-svikārāt svabhūtair api tat-saṅga-tṛṣṇā, yathā tatraiva (336)—
pañcatvam tanur etu bhūta-nivahāu svāmśe viśantu sphuṭam
dhātāram praṇipatyā hanta śirasā tatrāpi yāce varam |
tad-vāpīṣu payas tadīya-mukure jyotis tadīyāṅgana-
vyomni vyoma tadīya-vartmani dharā tat-tāla-vṛnte'nilaḥ ||189||

atha divyonmādaḥ—
etasya mohanākhyasya gatim kāmāpy upeyuṣaḥ |
bhramābhā kāpi vaicitrī divyonmāda itīryate ||190||
udghūrṇā-citra-jalpādyās tad-bhedā bahavo matāḥ ||191||

tatra udghūrṇā—
syād vilakṣaṇam udghūrṇā nānā-vaivaśya-ceṣṭitam ||192||

yathā—
śayyām kuñja-gr̥he kvacid vitanute sā vāsa-sajjāyitā
nīlābhram dhṛta-khaṇḍitā vyavahṛtiś caṇḍī kvacit tarjati |
āghūrṇatyabhisāra-sambhramavatī dhvānte kvacid dāruṇe
rādhā te virahodbhrama-pramathitā dhatte na kām vā daśam ||193||

mathurā-nagaraṁ kṛṣṇe labdhe **lalita-mādhave** |

udghūrṇeyam ṛtīyānke rādhāyāḥ sphuṭam īritā ||194||

atha citra-jalpaḥ—

preṣṭhasya suhṛdāloke gūḍha-roṣābhijṛmbhitaḥ |
bhūri-bhāva-mayo jalpo yas tivrotkaṅṭhitāntimaḥ ||195||

citra-jalpo daśāṅgo'yam prajalpaḥ parijalpitam |

vijalpojjaḥ samjalpā avajalpo'bhijalpitam |

ājhalpaḥ pratijalpaś ca sujalpaś ceti kīrtitāḥ ||196||

eṣa bhramara-gītākhyo daśame prakatīkṛtaḥ ||197||

asaṅkhyā-bhāva-vaicitrī camatkṛti-sudustaraḥ |

api cec citrajalpo'yam manāk tad api kathyate ||198||

tatra prajalpaḥ—

asūyersyā-mada-yujā yo'vadhīraṇa-mudrayā |

priyasyākausalodgāraḥ prajalpaḥ sa tu kīrtiyate ||199||

yathā (10.47.12)—

madhupa kitava-bandho mā sprśāṅghrīm sapatnyāḥ

kuca-vilulita-mālā-kuṅkuma-śmaśrubhir naḥ |

vahatu madhu-patis tan-māninīnām prasādam

yadu-sadasi viḍambyam yasya dūtas tvam īdṛk ||200||

atha parijalpitam—

prabhor nirdayatā-sāṭhya-cāpalādy-upapādanāt |

sva-vicakṣaṇatā-vyaktir bhaṅgyā syāt parijalpitam ||201||

yathā (10.47.13)—

sakṛd adhara-sudhām svām mohinīm pāyayitvā

sumanasa iva sadyas tatyaje'smān bhavādṛk |

paricarati katham tat-pāda-padman nu padmā

hy api bata hṛta-cetā hy uttamaḥ-śloka-jalpaiḥ ||202||

atha vijalpaḥ—

vyaktayāsūyayā gūḍha-māna-mudrāntarālayā |

aghadviṣi katākṣoktir vijalpo viduṣām mataḥ ||203||

yathā (10.47.14)—

kim iha bahu ṣaḍaṅghre gāyasi tvaṁ yadūnām
adhipatim agrhāṇām agrato naḥ purāṇam |
vijaya-sakha-sakhīnām gīyatām tat-prasaṅgaḥ
kṣapita-kuca-rujas te kalpayantīṣṭam iṣṭāḥ ||204||

atha ujjalpaḥ—
hareḥ kuhakatākhyānam garva-garbhityeṣyayā |
sāsūyaś ca tad-ākṣepo dhīrair ujjalpa īryate ||205||

yathā (10.47.15)—
divi bhuvī ca rasāyām kāḥ striyas tad-durāpāḥ
kapaṭa-rucira-hāsa-bhrū-vijṛmbhasya yāḥ syuḥ |
caraṇa-raja upāste yasya bhūtir vyaṁ kā
api ca kṛpaṇa-pakṣe hy uttamaḥ-śloka-śabdaḥ ||206||

atha saṁjalpaḥ—
solluṅṭhayā gahanayā kayāpy ākṣepa-mudrayā |
tasyākṛtajñātādy-uktiḥ saṁjalpaḥ kathito budhaiḥ ||207||

yathā (10.47.16)—
visṛja śirasi pādam vedmy aham cātu-kārair
anunaya-viduṣas te'bhyetya dautyair mukundāt |
sva-kṛta iha viṣṭāpatya-paty-anya-lokā
vyasṛjad akṛta-cetāḥ kim nu sandheyam asmin ||208||

atha avajalpaḥ—
harau kāṭhinya-kāmitva-dhaurtyād āsaktya-yogyatā |
yatra seṣyaṁ bhiyevoktā so'vajalpaḥ satām mataḥ ||209||

yathā (10.47.17)--
mṛgayur iva kapīndram vivyadhe lubdha-dharmā
striyam akṛta virūpām strī-jitaḥ kāma-yānām |
balim api balim attvāveṣṭayad dhvāṅkṣa-vad yas
tad alam asita-sakhyair dustyajas tat-kathārthaḥ ||210||

atha abhijalpitam—
bhaṅgyā tyāgaucitī tasya khagānām api khedanāt |

yatra sānuśayam proktā tad bhaved abhijalpitam ||211||

yathā (10.47.18)--

yad-anucarita-lilā-karṇa-pīyūṣa-vipruṭ-
sakarḍ-adana-vidhūta-dvandva-dharmā vinaṣṭāḥ |
sapadi gr̥ha-kuṭumbaṁ dīnam utsrjya dīnā
bahava iha vihaṅgā bhikṣu-caryām caranti ||212||

atha ājalpaḥ—

jaiḥmyam tasyārtidatvam ca nirvedād yatra kīrtitam |
bhaṅyānya-sukhadatvam ca sa ājalpa udīritaḥ ||213||

yathā (10.47.19)--

vayam ṛtam iva jihma-vyāhṛtam śraddadhānāḥ
kulika-rutam ivājñāḥ kṛṣṇa-vadhvo hariṇyaḥ
dadṛśur asakarḍ etat tan-nakha-sparśa-tīvra-
smara-ruja upamantrin bhaṅyatām anya-vārtā ||214||

atha pratijalpaḥ—

dustyaja-dvandva-bhāve'smin prāptir nārhetḥ anuddhatam |
dūta-sammānanenoktam yatra sa pratijalpakāḥ ||215||

yathā (10.47.20)--

priya-sakha punar āgāḥ preyasā preṣitaḥ kim
varaya kim anurundhe mānanīyo'si me'ṅga |
nayasi katham ihāsmān dustyaja-dvandva-pārsvam
satatam urasi saumya śrīr vadhūḥ sākam āste ||216||

atha sujalpaḥ—

yatrārjavāt sa-gāmbhīryam sa-dainyam saha-cāpalam |
sotkaṅtham ca hariḥ pṛṣṭaḥ sa sujalpo nigadyate ||217||

yathā (10.47.21)--

api bata madhu-puryām ārya-putro'dhunāste
smarati sa piṭṛ-gehān saumya bandhūnś ca gopān |
kvacid api sa kathām naḥ kiṅkarīṇām gr̥ṇīte
bhujam aguru-sugandham mūrdhny adhāsyat kadā nu ||218||

atha mādanaḥ—
sarva-bhāvodgamollāsī mādano'yaṁ parāt paraḥ |
rājate hlādinī-sāro rādhāyām eva yaḥ sadā ||219||

yathā—
āṣṣṭer akṣayaṣṇuṁ hṛdaya-vidhu-maṇi-drāvaṇaṁ vakrimāṇaṁ
pūrṇatve'py udvahantaṁ nija-ruci-ghaṭayā sādhasaṁ dhvaṁsayantaṁ |
tanvānaṁ śaṁ Pradoṣe dhṛta-nava-navatā-sampadaṁ mādanaṭvā-
dadvaitaṁ naumi rādhā-dānuja-vijayinor adbhutaṁ bhāva-candram ||220||

atrerṣyāyā ayogye'pi prabalerṣyā-vidhāyitā |
sadā-bhoge'pi tad-gandha-mātrādhāra-stavādayaḥ ||221||

atha ayogye'pīrṣyā, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (92)—
viśuddhābhiḥ sārḍhaṁ vraja-hariṇa-netrābhir aniśaṁ
tvam addhā vidveṣaṁ kim iti vanamāle racayasi |
ṭṛṇīkuryaty asmān vapur agharipor āśikham idaṁ
pariṣvajyāpāda mahati hṛdaye yā viharasi ||222||

sadā-bhoge'pi tad-gandha-mātrādhāra-stutir, yathā **śrī-daśame** (10.21.17)—
pūrṇaḥ pulindya urugāyapadābjarāga-
śrīkuṅkumena dayitāstanamaṇḍitena |
taddarśanasmararujas ṭṛṇarūṣitena
limpantya ānanakuceṣu juhus tadādhim ||223||

yathā vā—
duṣkaraṁ katara-dāli mālatī
komaleyam akarot tapaḥ purā |
hanta goṣṭha-pati-nandanopamaṁ
yā tamālam amalopagūhate ||224||

yoga eva bhaved eṣa vicitraḥ ko'pi mādanaḥ |
yad-vilāsā virājante nitya-līlāḥ sahasradhā ||225||
mādanasya gatiḥ suṣṭhu madanasyeva durgamā |
na nirvaktuṁ bhavec chakyā tenāsau munināpy alam ||226||

kiñ ca—

rāgānurāgatām ādau snehaḥ prāpyaiva satvaram |
mānatvañ praṇayatvañ ca kvacit paścāt prapadyate ||227||
ataevātra śāstreṣu śrūyate rādhikādiṣu |
pūrva-rāga-prasaṅge'pi prakṛtañ rāga-lakṣaṇam ||228||
sphuranti vraja-devīṣu parā bhāva-bhidās ca yāḥ |
tās tarkāyogocaratyā na samyag iha varṇitāḥ ||229||
sādhāraṇyām ratāv eva dhūmayitatayā matāḥ |
jvalitās tu rati-premṇor dīptāḥ snehādi-pañcasu |
rūḍhe bhāve tathoddīptāḥ sudīptā mohanādiṣu ||230||
iyam prāyikatā kintu śreṣṭha-madhyādi-bhārataḥ |
deśa-kāla-janādīnām kvāpy eṣām syād viparyayam ||231||
ādyā premāntimām tatrānurāgāntām samañjasā |
ratir bhāvāntimām sīmām samarthaiva prapadyante ||232||
ratir narma-vayasyānām anurāgāntimām sthitim |
teṣv eva subalādīnām bhāvāntām eva gacchati ||233||

iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanau
sthāyi-bhāva-prakaraṇam
||14||

--o)0(o--

(15)

atha śṛṅgāra-bheda-prakaraṇam

sa vipralambhaḥ sambhoga iti dvedhojjvalo mataḥ ||1||

tatra vipralambhaḥ—

yūnor ayuktayor bhāvo yuktayor vā tayor mithaḥ |
abhīṣṭāliṅganādīnām anavāptau prakṛṣyate |
sa vipralambho vijñeyaḥ sambhogonnati-kāraḥ ||2||

tathā cōktam--
na vinā vipralambhena sambhogāḥ puṣṭim aśnute |
kāṣāyite hi vastrāḍau bhūyān evābhivardhate ||3||

pūrvā-rāgas tathā mānaḥ prema-vaicittiyam ity api |
pravāsaś ceti kathito vipralambhaś catur-vidhaḥ ||4||

tatra pūrvā-rāgaḥ—

ratir yā saṅgamāt pūrvam darśana-śravaṇādi-jā |
taylor unmīlati prājñaiḥ pūrvā-rāgaḥ sa ucyate ||5||

tatra darśanāt—
sākṣāt kṛṣṇasya citre ca syāt svapnāḍau ca darśanam ||6||

tatra sākṣāt, yathā **padyāvalyām** (159)—
indīvarodara-sahodara-medura-śrī-r
vāso dravat-kanaka-vṛnda-nibham dadhānaḥ |
āmukta-mauktika-manohara-hāra-vakṣāḥ
ko'yam yuvā jagad-anaṅga-mayam karoti ||7||

citre, yathā **vidagdha-mādhava** (2.23)—
śīśiraya dṛśau dṛṣṭvā divyam kiśoram itīkṣitaḥ
parijalpana-girām viśrambhāt tvam vilāsa-phalāṅkitaḥ |
śiva śiva katham jānīmas tvām avakra-dhiyo vayam
niviḍa-baḍavā-vahni-jvālā-kalāpa-vikāsinam ||8||

svapne, yathā—
svapne dṛṣṭvā saḥacari sarit-kāsarī śyāma-nīrā
tīre tasyāḥ kvaṇita-madhupā mādhavaī-kuñja-śālā |
tasyām kāntam kapiśa-jaghano dhvānta-rāśiḥ śarīrī
citram candrāvalim api sa mām pātum icchann arautsīt ||9||

atha śravaṇam—
vandi-dūtī-sakhī-vaktrād gītādeś ca śrutir bhavet ||10||

tato vandi-vaktrāt, yathā—
paṭhati magadha-rāja-nirjayārtham
sakhi virudāvalim atra vandivarye |
vada katham iva lakṣmaṇe tanute
pulaka-kulena vilakṣaṇā kilāsīt ||11||

dūtī-vaktrāt, yathā—
āviṣkṛte tava mukunda mayā prasaṅge
tārāvalī pulakitāṅga-latā natākṣī |
śuśrūsur apy alaghu-gadgada-ruddha-kaṇṭhī
praṣṭum tavākṣamata sā na kathā-viśeṣam ||12||

sakhī-vaktrāt, yathā—
yāvad unmada-cakora-locanā
man-mukhāt tava kathām upāśṛṇot |
tāvad añcati dinamī dinamī sakhī
kṛṣṇa śārad anadīrya tānavam ||13||

gītāt, yathā—
nayane praṇayann udaśruṇī
mama sadyaḥ sadasi kṣitīśituh |
upaviṇayati pravīṇa-dhīḥ
kam udaśruḥ sakhi vaiṇiko munīḥ ||14||

puroktā ye'bhīyogādyā hetavo rati-janmani |
atra te pūrva-rāge'pi jñeyā dhīrair yathocitam ||15||
api mādharma-rāgasya prāthamye sambhavaty api |
ādau rāge mṛgākṣiṇām prokte syāc cārutādhikā ||16||
atra sañcāriṇo vyādhiḥ śaṅkāsūyā śramah klamaḥ |
nirvedautsukya-dainyāni cintā-nidrā-prabodhanam ||17||
viśādo jaḍatonmado moha-mṛty-ādayaḥ smṛtāḥ |
praudhaḥ samañjasaḥ sādharmaṇas ceti sa tu tridhā ||18||

tatra praudhaḥ—
samarthaa-rati-rūpas tu praudha ity abhidhīyate |
lālasādir iha praudhe maraṇāntā daśā bhavet |
tat-tat-sañcāri-bhāvānām utkaṭatvād anekadhā ||19||

tathāpi prāktanair asya daśāvasthā samāsataḥ |
proktās tad-anurodhena tāsām lakṣaṇam ucyate ||20||
lālasodvega-jāgaryās tānavam jaḍimātra tu |
vaiyagryam vyādhir unmādo moho mṛtyur daśā daśa ||21||
prauḍhatvāt pūrva-rāgasya prauḍhāḥ sarvā daśā api ||22||

tatra lālasaḥ—
abhīṣṭa-lipsayā gādha-gr̥dhnutā lālaso mataḥ |
atrautsukyam capalatā ghūrṇāśvāsādayas tathā ||23||

yathā—
tvam avasitān niṣkrāmantī punaḥ praviśanty asau
jhatiti ghaṭikāmadhye vārāñchataṁ vraja-sīmani |
agaṇita-guru-trāsā śvāsān vimucya vimucya kim
kṣipasi bahuśo nīpāraṇye kiśori dṛṣor dvayam ||24||

yathā vā **vidagdha-mādhava** (3.24)—
dūrād apy anuṣaṅgataḥ śrutim ite tvan-nāma-dheyākṣare
sonmādam madirekṣaṇā viruvatī dhatte muhur vepathum |
āḥ kim vā kathanīyam anyad-asite daivād varāmbhodhare
dṛṣte taṁ parirabdhum utsuka-matiḥ pakṣa-dvayim icchati ||25||

atha udvegaḥ—
udvego manasaḥ kampas tatra niḥśvāsa-cāpale |
stambhaś cintāśru-vaivarṇya-svedādaya udīritāḥ ||26||

yathā **vidagdha-mādhava** (2.2)—
cintā-santatir adya kṛntati sakhi svāntasya kim te dhṛtim
kimvā siñcati tāmram ambaram ati-svedāmbhasām ḍambaraḥ |
kampaś campaka-gauri lumpati vapuḥ-sthairyam katham vā balāt
tathyam brūhi na maṅgalā parijane saṅgopanāṅgikṛtiḥ ||27||

atha jāgaryā—
nidrākṣayas tu jāgaryā stambha-śoṣa-gadādikṛt ||28||

yathā—
śyāmaṁ kañcana kāñcanejvala-paṭam sandarśya nidrā kṣaṇam

mām ājanma sakhī vimucya calitā ruṣṭeva nāvartate |
cintām prohya sakhi prapañcaya matim tasyās tvam āvartane
nānyaḥ svāpnika-taskaropaharaṇe śakto janas tām vinā ||29||

atha tānavam—

tānavam kṛsatā gātre daurbalya-bhramaṇādi-kṛt ||30||

yathā—

cyute valaya-sañcaye prabala-rikatatā-dūṣaṇa-
vyayāya nihitormikāvalir api skhalaty añjasā |
niśamya muralī-kalam sakhi sakṛd viśākke tanu-
stavāsita-caturdaśī-śasikalā kṛsatvam yayau ||31||

kaiścit tu tānava-sthāne vilāpaḥ paripaṭhyate ||32||

yathā—

atrāsīn navanīpa-bhūruha-tate kurvan vihāram hari-
ścakre tāṇḍavam atra mitra-sahitaś caṇḍāmsujā-rodhasi |
paśyantī latikāntare kṣaṇam aham vyagrā nilīya sthitam
sakhyaḥ kim kathayāmi dagdha-vidhinā kṣiptāsmi dāvopari ||33||

atha jaḍimā—

iṣṭāniṣṭā-parijñānam yatra praśneṣv anuttaram |
darśana-śravaṇābhāvo jaḍimā so'bhidhīyate |
atrākāṇḍe'pi huṅkāra-stambha-śvāsa-bhramādayaḥ ||34||

yathā—

akāṇḍe huṅkāram racayasi śṛṇoṣi priya-sakhī-
kulānām nālāpam dṛtir iva muhur niḥśvasiṣi ca |
tataḥ śaṅke paṅkeruha-mukhi yayau vaiṇava-kalā-
madhulī te pāli śruti-caṣakayoḥ prāghūṇikatām ||35||

atha vaiyāgryam—

vaiyāgryam bhāva-gāmbhīrya-vikṣobhāsahatocyate |
tatrāviveka-nirveda-khedāsūyādayo matāḥ ||36||

yathā **vidagdha-mādhava** (2.17)—

pratyāhṛtya munih kṣaṇam viṣayato yasmin mano dhitsate
bālāsau viṣayeṣu dhitsati tataḥ pratyāharantī manaḥ |
yasya sphūrṭi-lavāya hanta hṛdaye yogī sumutkaṅṭhate
mugdheyam kila tasya paśya hṛdayān niṣkrāntim ākāṅkṣati ||37||

atha vyādhiḥ—
abhīṣṭālābhato vyādhiḥ pāṇḍimottāpa-lakṣaṇaḥ |
atra śīta-sprhā-moha-niḥśvāsa-patanādayaḥ ||38||

yathā—
dava-damanatayā niśamya bhadrā
madana-dava-jvalitā dadhe hṛdi tvām |
dviḡṇita-davathu-vyathā-vidagdha
murahara bhasmamayīva pāṇḍurāsīt ||39||

atha unmādaḥ—
sarvāvasthāsu sarvatra tan-manaskatayā sadā |
atasmimś tu tad iti bhrāntir unmāda iti kīrtyate |
atreṣṭa-dveṣa-niḥśvāsa-nimeṣa-virahādayaḥ ||40||

yathā vidagdha-mādhava (2.3)—
vitānvānas tanvā marakata-rucīnām rucivatām
paṭān niṣkrānto'bhūd dhṛta-śikhaṇḍo nava-yuvā |
bhruvam tena kṣiptvā kim api hasatonmādita-mateḥ
śāśī vṛtto vahniḥ param ahaḥ vahnir mama śāśī ||41||

atha mohāḥ—
moho vicittatā prokto naiścalya-patanādi-kṛt ||42||

yathā—
nāsāśvāsa-parāṅmukhī vighaṭite dṛṣṭī snuṣāyāḥ katham
hā dhik kṛṣṇa-tilān mamārpaya kare kuryām apāmārjanam |
ity ārohati karṇayoḥ parisaram kṛṣṇeti karṇa-dvaye
kampenācyuta tatra sūtritavatī tvām eva hetum sakhī ||43||

atha mṛtyuḥ—
tais taiḥ kṛtaiḥ pratikārir yadi na syāt samāgamaḥ |

kandarpa-bāṇa-kadanāt tatra syān maraṇodyamaḥ ||44||
tatra svapriya-vastūnām vayasyāsu samarpaṇam |
bhṛṅga-mandānila-jyotsnā-kadambānubhavādayaḥ ||45||

yathā—
rādhā rodhasi ropitām mukulinīm āliṅgya mal-lilatām
hāraṁ hīramayaṁ samarpya lalitā-haste praśasta-śriyam |
mūrcchām āpnuvatī praviśya madhupair gītām kadambāṭavīm
nāma vyāharatā hareḥ priya-sakhī-vṛndena sandhukṣitā ||46||

yathā vā **vidagdha-mādhava** (2.47)—
akāruṇyaḥ kṛṣṇo yadi mayi tavāgaḥ katham idam
mudhā mā rodīr me kuru param imām uttara-kṛtim |
tamālasya skandhe vinihita-bhuja-vallarir iyaṁ
yathā vṛndāraṇye ciram avicalā tiṣṭhati tanuḥ ||47||

atha samañjasaḥ—
bhavet samañjasa-rati-svarūpo'yaṁ samañjasaḥ ||48||
atrābhilāṣa-cintā-smṛti-guṇa-saṅkīrtanodvegāḥ |
saviḷāpā unmāda-vyādhi-jaḍatā mṛtiś ca tāḥ kramaśaḥ ||49||

tatra abhilāṣaḥ—
vyavasāyo'bhilāṣaḥ syāt priya-saṅgam alipsayā |
svamaṇḍanāntika-prāpti-rāga-prakaṭanādi-kṛt ||50||

yathā—
yad iha sakhi subhadrā-sakhyam ākhyāya dhūrte
vrajasi pitur agārād devekī-mandirāya |
racayasi bata satye maṇḍane ca prayatnam
sphuṭam ajani tad antar vastu gūḍham tavādya ||51||

atha cintā—
abhīṣṭāvāpty-upāyānām dhyānam cintā prakīrtitā |
śayyā-vivṛtti-niḥśvāsa-nirlakṣa-prekṣaṇādi-kṛt ||52||

yathā—
niḥśvāsas te kamala-vadane mlāpayatyoṣṭha-bimbaṁ

śayyāyām ca krasīma-kalitā ceṣṭate deha-yaṣṭiḥ |
dvandvaṃ cākṣnor vikirati ciraṃ rukmiṇi śyāma ambho
na śvo-bhāviny upayama-vidhau śobhate vikriyeyam ||53||

atha smṛtiḥ—
anubhūta-priyādīnām arthānām cintanaṃ smṛtiḥ |
atra kampāṅga-vaivaśya-bāṣpa-niḥśvasitādayaḥ ||54||

yathā—
plutaṃ pureṇāpām nayana-kamala-dvandvaṃ abhito
dhṛtotkampaṃ sātrājiti kuca-rathāṅga-dvayam api |
ślathārambhaṃ caitad bhuja-visala-yugaṃ tat tava mana-
staḍāge'smin kṛṣṇa-dvirada-patir antar viharati ||55||

atha guṇa-kīrtanam—
saundaryādi-guṇa-ślāghā guṇa-kīrtanam ucyate |
atra vepathu-romāñca-kaṇṭha-gadgadikādayaḥ ||56||

yathā—
yāntyas tṛṣṇāpi yuvatayo yeṣu ghūrṇām bhajante
yāny ācamya svayam api bhavān romaharṣaṃ prayāti |
gandhaṃ teṣāṃ tava madhupate rūpa-sampan-madhūnām
dūre vindan mama na hi dhṛtiḥ citta-bhṛṅgas tanoti ||57||

ṣaḍ-udvegādayaḥ pūrvam praudhe tasminn udāhṛtāḥ |
sāmañjasyād rater atra kintu tāḥ syur yathocitam ||58||

atha sādharmaṇaḥ—
sādharmaṇa-rati-prāyaḥ sādharmaṇa itīritaḥ |
atra proktā vilāpāntāḥ ṣaḍ-dasāntās ca komalāḥ ||59||

atha abhilāṣo, yathā **prathama-skandhe** (1.10.30)—
etāḥ param strītvam apāstapeśalam
nirasta-śaucaṃ bata sādhu kurvate |
yāsām grhāt puṣkara-locanaḥ patir
na jātv apaity āhṛtibhir hṛdi spṛṣan ||60||

cintādīnām tathānyāsām ūhyā dhīrair udāhṛtiḥ ||61||
pūrva-rāge prahīyeta kāma-lekha-srag-ādikam |
vayasyādi-kareṇātra kṛṣṇenāsya ca kāntayā ||62||

tatra kāma-lekhaḥ—
sa lekhaḥ kāma-lekhaḥ syāt yaḥ sva-prema-prakāśakaḥ |
yuvatyā yūni yūnā ca yuvatyām samprahīyate ||63||
nirakṣaraḥ sāksaraś ca kāma-lekho dvidhā bhavet ||64||

tatra nirakṣaraḥ—
surakta-pallava-mayaś candrārdhādi-nakhānkabhāk |
varṇa-vinyāsa-rahito bhaved eṣa nirakṣaraḥ ||65||

yathā—
kisalaya-śikhare viśākhikāyā
nakhara-śikhā-likhito'yam ardha-candraḥ |
dadhad iha madanārdha-candra-bhāvaṁ
hṛdi mama hanta katham haṭhād viveśa ||66||

atha sāksaram—
gāthamayī lipir yatra svahastānkaiṣa sāksaraḥ ||67||

yathā jagannātha-vallabhe—
suiram vijjhasi hiam lambha-i maano kkhu dujjasaḥ baliām |
dīsasi saaladisāsum dīsa-i maano ṇa kuttābi ||68||

(suciram bidhyasi hṛdayam labhate madanaḥ khalu duryaśo baliyaḥ |
dṛśyase sakala-dīsasu dṛśyate madano na kutrāpi ||)

bandho'bja-tantunā rāgaḥ kim vā kastūrikā-masī |
pṛthu-puṣpa-dalam patraḥ mudrā-kṛt kuṅkumair iha ||69||

atha mālyārpaṇam—
suśiṣṭām nija-śilpa-kausala-bhara-vyāhāriṇīm adbhutām
goṣṭhādhiśvara-nandanam srajam imām tubhyam sakhi prāhiṇot |
ity ākarṇya giram saroruha-dṛśaḥ svedoda-bindūcchalā-
daṅgebhyaḥ kula-dharma-dhairyam abhitaḥ śaṅke bahir nirayau ||70||

kecit tu—

nayana-prītiḥ prathamam cintā-saṅgas tato'tha saṅkalpaḥ |
nidrā-cchedas tanutā viṣaya-nivṛttis trapānāpa |
unmādo mūrccā mṛtir ity etāḥ smara-daśā daśaiva syuḥ ||71||
ity ācakṣate |

evam krameṇa vijñeyaḥ pūrva-rāgo harer api |
nidarśanāya tatraikam udāharaṇam ucyate ||72||

yathā—

upāraṁsīd vaṁśī-kala-parimalollāsa-rabhasā-
dvisasmāra sphārām vividha-kusumākālpa-racanām |
jahau kṛṣṇas tṛṣṇām saḥacara-camū-cāru-carite
sakhi tvad-bhrū-vyālī-culukita-calac-citta-pavanaḥ ||73||

iti pūrva-rāgaḥ |

atha mānaḥ

dampatyor bhāva ekatra sator apy anuraktayoḥ |
svābhīṣṭāśleṣa-vikṣādi-nirodhī māna ucyate ||74||
sañcāriṇo'tra nirveda-śaṅkāmarṣāḥ sa-cāpalāḥ |
garvāsūyāvahitthās ca glānīś cintādayo'py amī ||75||
ahetor neti nety uker hetor yan māna ucyate |
asya praṇaya eva syān mānasya padam uttamam ||76||

tatra sa-hetuḥ—

hetur īrṣyā-vipakṣāder vaiśiṣṭye preyasā kṛte |
bhāvaḥ praṇaya-mukhyo'yam īrṣā-mānatvam ṛcchati ||77||

tathā cuktam (śṛṅgāra-tilaka 2.53)--

sneham vinā bhayaṁ na syān nerṣyā ca praṇayaṁ vinā |
tasmān māna-prakāro'yam dvayoḥ prema-prakāśakaḥ ||78||

ataeva harivaṁśe (2.66.4, 2.65.50)—

ruṣītām iva tām devīm snehāt saṅkalpayann iva |
bhīta-bhīto'tīśanakair viveśa yadu-nandanah ||79||
rūpa-yauvana-sampannā sva-saubhāgyena garvitā |
abhimānavatī devī śrutvaiversyā-vaśam gatā ||80||iti |

tatrāpi ca susakhyādi hr̥di yasyā virājate |
tasyā vipakṣa-vaiśiṣṭye na syād eva sahiṣṇutā ||81||
ataḥ satyām vinānyāsām susakhyāder abhāvataḥ |
śrute'pi pārijātasya dāne māno na cābhavat ||82||
śrutam cānumitam dṛṣṭam tad-vaiśiṣṭyam tridhā matam ||83||

atha śravaṇam—
śravaṇam tu priya-sakhī-śukādīnām mukhād bhavet ||84||

tatra sakhī-mukhāt, yathā—
śāsimukhi mṛṣā jalpam śrutvā kaṭhora-sakhī-mukhāt
praṇayini harau mā viśrambham kṛthāḥ śithilam vṛthā |
parihara manaḥ-klāntim devi prasīda manorame
tava mukham anālocya preyān vane'dya viśīryati ||85||

yathā vā—
ahaha gahanā keyam vārtā śrutau patitādya me
viditam anṛtam hāsyād brūṣe vimuñca kadarthanām |
sahacari kuto jīvaty asmin jane'pi janārdano
dyutaru kusumam tasyai hā dhik kṛtī vitariṣyati ||86||

śuka-mukhā, yathā—
āste kācid dayita-kalahā krūra-cetāḥ sakhī te
kīro vanyaḥ sphuṭam iha yayā śyāmale pāthito'sti |
atha vyarthe vihaga-lapite suṣṭhu viśrambhamāṇā
mānārambhe na kuru hṛdayam kātaro'smi prasīda ||87||

anumitiḥ—
bhogāṅka-gotra-skhalana-svapnair anumitis tridhā ||88||

atra bhogāṅkaḥ—
bhogāṅko dṛṣyate gātre vipakṣasya priyasya ca ||89||

tatra vipakṣa-gātre bhogānka-darśanam, yathā—
kālindī-taṭa-dhūrta cāṭubhir alaṁ nidrātu candrāvalī
khinnākṣī kṣaṇa-maṅganād apasara kruddhāsti vṛddhā gr̥he |
kiñcid bimbīta-dhātu-patra-makarī-citreṇa tatrādhunā
sarvā te lalitā lalāṭa-phalakenodghāṭitā cātūrī ||90||

priya-gātre bhogānka-darśanam, yathā **vidagdha-mādhava** (4.40)—
muktāntar-nimiṣam māḍiya-padaṅvīm udvīkṣamāṅsya
jāne keśara-reṇubhir nipatitaiḥ śoṅīkr̥te locane |
śītaiḥ kānana-vāyubhir viracito bimbādhare ca vraṇaḥ
saṅkocam tyaja deva daiva-hatayā na tvaṁ mayā dūṣyase ||91||

tatra gotra-skhalanam—
vipakṣa-saṁjñāyāhvānam īrṣyātīśaya-kāraṇam |
āsām tu gotra-skhalanam duḥkhadam maraṇād api ||92||

tena yathā **bilvamaṅgale**—
rādhā-mohana-mandirād upagataś candrāvalīm ūcivān
rādhe kṣemam iheti tasya vacanam śrutvāha candrāvalī |
kaṁsa kṣemam aye vimugdha-hṛdaye kaṁsaḥ kva dṛṣṭas tvayā
rādhā kveti vilajjito nata-mukhaḥ smero hariḥ pātu vaḥ ||93||

yathā vā—
ahaha vilasaty agre candrāvalī vimala-dyutiḥ
kitava kalitā tāra sātra tvayā kva nu ṣoḍaśī |
timira-malinākāra kṣipram vrajāruṇa-maṅḍalā
mama saharī yāvan-manyu-dyutiṁ na vimuñcati ||94||

atha svapnaḥ—
harer vidūṣakasyāpi svapnaḥ svapnāyitam mataḥ ||95||

tatra hareḥ svapnāyitam, yathā—
śape tubhyaṁ rādhe tvam asi hṛdaye tvam mama bahi-
stvam agre tvam pṛṣṭhe tvam iha bhavane tvam girivane |
iti svapne jalpaṁ niśi niśamayantī madhuripo-
rabhūt talpe candrāvalir atha parāvartita-mukhī ||96||

vidūṣakasya, yathā—

avañci caṭupāṭavair aghabhidādyā padmā-sakhī
tatas tvaraya rādhikām kim iti mādhavi dhyāyasi |
niśamya madhumaṅgalād iti giram puraḥ svapnajām
vidūna-vadanā sakhi jvalati paśya candrāvalī ||97||

atha darśanam, yathā—

mithyā mā vada kandare sama sakhīm hitvā tvam ekākinīm
niṣkrāntaḥ pṛthu-sambhrameṇa kim api prakhyāpayan kaitavam |
dūrāt kiñcid añcitenā rasanāśabdena sātaṅkayā
niṣkramyātha tayā śaṭhendra puline dṛṣṭo'si rādhā-sakhaḥ ||98||

yathā vā—

sahacari parigumphyā prātar evārpitāsīd
braja-pati-suta-kaṅthe yā mayotkaṅthayādyā |
api hr̥di lalitāyās tasthuṣī hanta hr̥n me
dahati dahana-dīptiḥ paśya guñjāvalī sā ||99||

atha nirhetuḥ—

akāraṇād dvayor eva kāraṇābhāsatas tathā |
prodyan praṇaya evāyam vrajen nirhetu-mānatām ||100||
ādyam mānam pariṇāmam praṇayasya jagur budhāḥ |
dvitīyam punar asyaiva vilāsa-bhara-vaibhavam |
budhaiḥ praṇayamānākhyam eṣa eva prakīrtitaḥ ||101||

tathā cōktam (sarasvatī-kaṅthābharāṇe 5.48)—

aher iva gatiḥ premṇaḥ svabhāva-kuṭilā bhavet |
ato hetor ahetoś ca yūnor māna udañcati ||102||

avahitthādayo hy atra vijñeyā vyabhicāriṇaḥ ||103||

tatra kṛṣṇasya, yathā—

avyakta-smita-dṛṣṭim arpaya puraḥ svalpo'pi mantur na me
patyur vañcana-pāṭavād vrajapate jyotsnī-niśārdham yayau |
śubhrālaṅkṛtibhir drutaṁ pathi mayā dūram tataḥ prasthite
sāndrā cāndram arundha bimbam acirād ākasmikī kālīkā ||104||

yathā vā—

puṣṣebhyaḥ spr̥hayā vilambitavatīm ālokya mām unmanāḥ
kaṁsāriḥ sakhi lambitānana-śaśī tuṣṇīm nikuñje sthitaḥ |
ātaṅkena mayā tad-aṅghri-nakhare kṣipte prasūnāñjalau
tasyālika-ruṣā bhruvaṁ vibhujato'py āvirbabhūva smitam ||105||

kṛṣṇa-priyāyāḥ, yathā **uddhava-sandeśe** (44)

tiṣṭhan goṣṭhāṅgaṇabhuvi muhurlocanāntam vidhatte
jātotkaṅṭhastava sakhi Harirdehalivedikāyām |
mithyāmānonnatikavalite kim gavākṣārpitākṣī
svāntam hanta glapayasi bahiḥ prīṇaya prāṇanātham ||106||

yathā vā—

aham iha vicinomi tvad-giraiva prasūnam
kathaya katham akāṅḍe caṅḍi vācam yamāsi |
viditam upadhinālam rādhike śādhi kena
priya-sakhi kusumena śrotram uttamsayāmi ||107||

dvayor eva yugapad, yathā—

kuñje tuṣṇīm asi nata-śirāḥ kim cirāt tvam murāre
kim vā śyāme tvam api vimukhī mauna-mudrām tanoṣi |
jñātam jñātam smita-vimuṣite kāpi vāmāsti yogyā
krīḍā-vāde balavati yayā na dvayor eva bhaṅgaḥ ||108||

yathā vā—

kuñja-dvāri niṣṭayos taraṇijā-tīre dvayor eva nau
tatrānyonyam apaśyatoḥ sakhi mudhā nirbandhataḥ klāntayoḥ |
haste drāg atha dāḍimī-phalam abhinyaste mayā nistalam
rādhām udbhidura-smitām parihasan phullāṅgam āliṅgiṣam ||109||

nirhetukaḥ svayam śāmyet svayamgrāha-smitāvidhiḥ ||110||

yathā—

roṣas tavābhūd yadi rādhike'dhika-
stathāstu gaṅḍaḥ katham ucchvasity asau |
sva-narmanettham durapahnava-smitām

priyām acumbat paśupendra-nandanah ||111||

hetur yas tu śamañ yathāyogyam prakalpitaiḥ |
sāma-bheda-kriyā-dāna-naty-upekṣā-rasāntaraiḥ ||112||
mānopaśamanasyāñkā bāṣpa-mokṣa-smitādayaḥ ||113||

tatra sāma—
priya-vākyasya racanam yat tu tat sāma gīyate ||114||

yathā—
jātañ sundari tathaym eva pṛthunā rādhe'parādhena me
kintu svārasiko mamātra śaraṇam snehas tvadīyo balī |
ity ākarṇya giram harer natamukhī bāṣpāmbhasām dhārayā
sānaṅgotsava-raṅga-maṅgala-ghaṭo pūrṇāvākārṣīt kucau ||115||

atha bhedaḥ—
bhedo dvidhā svayam bhaṅgyā sva-māhātmya-prakāśanam |
sakhyādibhir upālambha-prayogaś ceti kīrtiyate ||116||

tatra bhaṅgyā svamāhātmya-prakāśanam, yathā **vidagdha-mādhava** (4.41)—
cañcan-mīna-vilocanāsi kamaṭhotakṛṣṭa-stanī saṅgatā
kroṇena sphuratā tavāyam adharaḥ prahlāda-samvardhanaḥ |
madhyo'sau bali-bandhano mukha-rucā rāmās tvayā nirjitā
labdhā śrī-ghanatādya mānini manasy aṅgikṛtā kalkitā ||117||

athavedam priyoktīvāt sāmōdāharaṇam bhavet |
nāyakasya sva-vacasā bhaṅgyāyam bheda īryate ||118||

yathā—
rūkṣā yan mayi vartase tvam abhitaḥ snigdhe'pi te dūṣaṇam
tatrāste na hi kintu tat kila mamānaucitya-jātam phalam |
yena svastaruṅir upekṣya caramām apy āśrayantīr daśām
premārtam vraja-yauvatañ ca sumukhi tvam kevalam sevyase ||119||

sakhyādibhir upālambha-prayogo, yathā—
kartum sundari śaṅkhacūḍa-mathane nāsminn upekṣocitā
sarveṣām abhaya-pradāna-padavī-baddha-vrate preyasi |

ity ālibhir alakṣitam murabhidā bhadrāvalī bheditā
nāsāgre vara-mauktika-śriyam adhād asrasya sā bindunā ||120||

atha dānam—
vyājena bhūṣaṇādīnām pradānam dānam ucyate ||121||

yathā—
kāmo nāma suhṛn mamāsti bhavatīm ākarṇya mat-preyasīm
hāras tena tavārpito'yam urasi prāpnotu saṅgotsavam |
ity unnamya karaṁ muradviṣi vadaty udbhinna-sāndra-smitā
padmā māna-vinigrahāt praṇayinā tenodbhaṭam cumbitā ||122||

atha natih—
kevalam dainyam ālambya pādapāto natir matā ||123||

yathā—
kṣiti-luṭhita-śikhaṇḍāpīdam ārān mukunde
racayati rati-kānta-stoma-kānte praṇāmam |
nayana-jaladharābhyām kurvati bāṣpa-vṛṣṭim
varatanur iha māna-grīṣma-nāśam śāśamsa ||124||

atha upekṣā—
sāmādu tu parikṣiṇe syād upekṣāvadhīraṇam |
upekṣā kathyate kaiścit tūṣṇīmbhāvatayā sthitiḥ ||125||

tad dvayam, yathā—
sūnur vallabha eṣa vallavapates tatrāpi vīrāgraṇī-
statrāpi smara-maṇḍalī-vijayinā rūpeṇa vibhrājitaḥ |
sakhyaḥ samprati rūkṣatā pṛthur iyaṁ tenātra na śreyase
dūre paśyata yāti niṣṭhura-manāḥ kā yuktir atrocitā ||126||

māne muhur nitibhir apy atidurnivāre
vācaṁyama-vratam ahaṁ tarasāgrahīṣam |
bāṣpaṁ tato vikiratī nijagāda padmā
pauṣpaṁ rajaḥ patitam atra dṛśor mameti ||127||

athavā—

prasādana-vidhiṃ muktvā vākyair anyārtha-sūcakaiḥ |
prasādanam mṛgākṣiṇām upekṣeti smṛtā budhaiḥ ||128||

yathā—
dhammille nava-mālatī paricitā savye ca śabda-grahe
malli sundari dakṣiṇe tu katarat puṣpaṃ tava bhrājate |
āghreyaṃ paricetum ity upahite vyājena nāsā-pute
gaṇḍodyat-pulakā vihasya hariṇā candrāvalī cumbitā ||129||

atha rasāntaram—
ākasmika-bhayādīnām prastutiḥ syād rasāntaram |
yādṛcchikam buddhi-pūrvam iti dvedhā tad ucyate ||130||

tatra yādṛcchikam—
upasthitam akasmād yat tad yādṛcchikam ucyate ||131||

yathā—
api gurubhir upāyair adya sāmādibhir yā
lavam api na mṛgākṣi māna-mudrām abhāṅkṣit |
harim iha parirebhe sā svayaṃgrāham agre
nava-jaladhara-nādair bhīṣitā paśya bhadrā ||132||

yathā vā—
upāyeṣu vyarthonnatiṣu bata sāmādiṣu sakhe
sakhīnām cāturye gatavati ca sadyaḥ śīthilatām |
viśākhāyāḥ kopa-jvara-haraṇa-mantra-pratinidhiṃ
sacītkāram rūkṣa-svanitam akarod ukṣa-danujaḥ ||133||

atha buddhi-pūrvam—
buddhi-pūrvam tu kāntena pratyutpanna-dhiyā kṛtam ||134||

yathā—
pāṇau pañcamukhena duṣṭa-kṛmiṇā daṣṭo'smi roṣād iti
vyājāt kūṇita-locanam vraja-patau vyābhujya vaktram sthite |
sadyaḥ projjhita-roṣa-vṛttir asakṛt kiṃ vṛttam ity ākulā
jalpantī smita-bandhur āsyam amunā gāndharvikā cumbitā ||135||

yathā vā—
nyastam dāma kṛtāgasādya hariṇā dṛṣṭvā puro rādhayā
kṣiptenābhihataḥ sa tena kapaṭi duḥkhīva bhugnānanaḥ |
mīlann eva niśedivān bhuvi tataḥ sadyas tayā vyagrayā
pāñibhyām dhṛta-kandharaḥ sthita-mukho bimboṣṭham asyāḥ papau ||136||

deśa-kāla-balenaiva muralī-śravaṇena ca |
vināpy upāyaṁ māno'sau liyate vraja-subhruvām ||137||

tatra **deśa-balena**, yathā—
alañkīrṇam candrāvalir ali-ghaṭā-jhañkṛti-bharaiḥ
puro vṛndāraṇyaṁ kim api kalayantī kusumitam |
harim ca smerāsyam priyaka-taru-mūle priyam itaḥ
skhalan-mānā sakhyām adīśata satṛṣṇam dṛśam asau ||138||

kāla-balena, yathā—
śaradi madhura-mūrtiḥ paśya kānti-cchaṭābhiḥ
snapayati ravikanyā-tīra-vanyām sudhāmśuḥ |
iti niśi niśamayya vyāhr̥tiṁ dūtīkāyāḥ
smita-rucibhir atānīt tatra rādhā prasādam ||139||

muralī-śabdena, yathā—
yadi roṣam na hi muñcasi
na muñca mama devi nātra nirbandhaḥ |
phutkṛti-vidhūta-mānaḥ
sa bhavatu vijayī harer veṇuḥ ||140||

yathā vā—
mānasyopādhyāyi prasīda sakhi rundhi me śruti-dvandvam |
ayam uccāṭana-mantram siddho veṇur vane paṭhati ||141||

tāratamyam tu mānasya hetoḥ syāt tāratamyataḥ |
syāl laghur madhyamaś cāsau mahiṣṭhaś cety atas tridhā ||142||
susādhyāḥ syāl laghur māno yatna-sādhyasya madhyamaḥ |
duḥsādhyāḥ syād upāyena mahiṣṭhaḥ preyasāpy ayam ||143||
kṛṣṇe roṣoktayas tāsām vāmo durlīla-śekharaḥ |
kitavendro mahā-dhūrtaḥ kaṭhoro nirapatrapaḥ ||144||

atidurlalito gopī-bhujāṅgo rata-hiṇḍakāḥ |
gopikā-dharma-vidhvamsī gopa-sādhvī-vidambakāḥ ||145||
kāmukeśas tamisraughāḥ śyāmātmāmbara-taskarāḥ |
govardhana-taṭāraṇya-bāṭa-pāṭac-carādayāḥ ||146||

iti mānaḥ |

atha prema-vaicittiyam—

priyasya sannikarṣe'pi premonmāda-bhramād bhavet |
yā viśleṣa-dhiyārtis tat prema-vaicittiyam ucyate ||147||

yathā—
ābhīrendra-sute sphuraty api puras tivrānurāgotthayā
viśleṣa-jvara-sampadā vivaśa-dhīr atyantam udghūrṇitā |
kāntam me sakhi darśayeti daśanair udgūrṇa-śasyāṅkurā
rādhā hanta tathā vyaceṣṭate yataḥ kṛṣṇo'py abhūd vismitaḥ ||148||

yathā vā **vidagdha-mādhava** (5.46)—
samajani davād vitrastānām kim āta-ravo gavām
mayi kim abhavad vaiguṇyam vā nirāṅkuśam īkṣitam |
vyaraci nibhrtaṁ kim vāhūtiḥ kayācid abhīṣṭayā
yad iha sahasā mām atyākṣīd vane vanajekṣaṇaḥ ||149||

vilāsam anurāgas tu kutracit kam api vrajam |
pārsve santam api preṣṭham hāritam kurute sphuṭam ||150||
suṣṭhūdāharatā paṭṭa-mahiṣī-gīta-vibhramam |
spaṣṭam muktā-phale caitad vopadevena varṇitam ||151||

iti prema-vaicittiyam

atha pravāsaḥ

pūrva-saṅgatayor yūnor bhaved deśāntarādibhiḥ |
vyavadhānam tu yat prājñaiḥ sa pravāsa itīryate ||152||

taj-janya-vipralambho'yaṃ pravāsatvena kathyate |
harṣa-garva-mada-vrīḍā varjayitvā samīritāḥ ||153||
śrīngāra-yogyāḥ sarve'pi pravāse vyabhicāriṇaḥ |
sa dvidhā buddhi-pūrvāḥ syāt tathiaṅvābuddhi-pūrvakaḥ ||154||
atra buddhi-pūrvāḥ—
dūre kāryānurodhena gamaḥ syād buddhi-pūrvakaḥ |
kāryaṃ kṛṣṇasya kathitaṃ svabhakta-prīṇanādikam ||155||
kiñcid dūre sudūre ca gamanād apy ayaṃ dvidhā ||156||

tatra ādyaḥ—
dṛṣṭim nidhāya surabhī-nikuramba-vīthyāṃ
kṛṣṇeti varṇa-yugalābhyasena rasajñām |
śuśrūṣaṇe murali-nisvanitasya karṇau
cittaṃ mukhe tava nayaty ahar adya rādhā ||157||

atha dvitīyaḥ—
bhāvī bhavaṃś ca bhūtaś ca tirvidhaḥ sa tu kīrtyate ||158||

tatra bhāvī, yathā **uddhava-sandeśe** (67)—
eṣa kṣattā vrajanarapateḥ ājñayā gokule asmin
bāle prāto nagaragataye ghoṣaṇāmātanoti |
duṣṭam bhūyaḥ sphurati ca balādīkṣaṇaṃ dakṣiṇaṃ me
tena svāntaṃ sphuṭati caṭulam hanta bhāvyaṃ na jāne ||159||

bhavan, yathā **lalita-mādhave** (3.7)—
bhānor bimbe tvaritam udaya-prasthataḥ prasthite'sau
yātrānandīm paṭhati muditaḥ syandane gāndineyaḥ |
tāvāt tūrṇaṃ sphuṭa khura-putāiḥ kṣaṇi-prṣṭaṃ khananto
yāvan nāmī hṛdaya bhavato ghoṭakāḥ sphoṭakā syuḥ ||160||

bhūto, yathā **uddhava-sandeśe** (85)—
kāmaṃ dūre saḥacari varīvarti yat kaṃsavairī
na idam lokottaramapi vipaddurdinaṃ me dunoti |
āśākilo hṛdi kila vṛtaḥ prāṇarodhī tu yo me
so'yaṃ pīḍāṃ nivīḍavaḍavāvahnitīvrastanoti ||161||

atra śrī-yadu-simhena preyasīhir amuṣya ca |

preṣaṇaṁ kriyate premṇā sandeśasya parasparam ||162||

yathā **uddhava-sandeśe** (115)—

soḍhavyaṁ te kathamapi balāccaakṣuṣī mudrayitvā
tivrrottāpam hatamanasijoddānavikrāntacakram |
dvitraireva priyasakhi dinaiḥ sevyatām devi śavye
yāsyāmi tvatpraṇayacaṭulabhrūyugāḍambarāṇām ||163||

tathā **padyāvalyām** (376)—

kālindyāḥ pulinaṁ pradoṣa-maruto ramyāḥ śaśaṅkāśavaḥ
santāpam na harantu nāma nitarām kurvanti kasmāt punaḥ |
sandiṣṭam vraja-yoṣitām iti hareḥ saṁśṛṇvato'ntaḥpure
niḥśvāsāḥ prasṛtā jayanti ramaṇī-saubhāgya-garva-cchidaḥ ||164||

atha abuddhi-pūrvāḥ—

pāratnryodbhavo yas tu proktaḥ so'buddhi-pūrvakaḥ |
divyādivyādi-janitaṁ pāratantryam anekadhā ||165||

yathā **lalita-mādhave** (2.27)—

ānītasi mayā manoratha-śata-vyagreṇa nirbandhataḥ
pūrṇam śārada-purṇimā-parimalair vṛndāṭavī-maṇḍalam |
sadyaḥ sundari śaṅkhacūḍa-kapaṭa-prāptodayenādhunā
daivenādya virodhinā katham itas tvam hanta dūrīkṛtā ||166||

cintātra jāgarodvegau tānavam malināṅgatā |
pralāpo vyādhir unmādo moho mṛtyur daśa daśa ||167||

tatra cintā, yathā **hamsadūte** (2)—

yadā yāto gopīhṛdayamadano nandasadanān
mukundo gāndinyāstanayamanuvindan madhupurīm |
tadāmānksīccintāsariti ghanaghūrṇāparicayair
agādhāyām bādhāmayapayasi rādhā virahiṇī ||168||

atha jāgaraḥ, yathā **padyāvalyām** (322)—

yāḥ paśyanti priyam svapne dhanyāstāḥ sakhi yoṣitaḥ |
asmākaṁ tu gate kṛṣṇe gatā nidrāpi vairiṇī ||169||

atha udvegah, yathā **hamsadūte** (104)—
mano me hā kaṣṭam jvalati kimaham hanta karavai
na pārām nāvāram kimapi kalayāmy asya jaladheḥ |
iyam vande mūrdhnā sapadi tamupāyam kathaya mām
parāmṛṣye yasmāddhṛtikanīkayāpe kṣaṇīkayā ||170||

atha tānavam, yathā—
udañcad-vaktrāmbhoruha-vikṛtir antaḥ-kaluṣitā
sadāhārābhāva-glapita-kuca-kokā yadupate |
viśuṣyantī rādhā tava viraha-tāpād anudinaṁ
nidāghe kulyeva kraśima-paripākaṁ prathayati ||171||

atha malināngatā—
hima-visara-viśīrṇāmbhoja-tulyānana-śrīḥ
khara-marud-aparajyad-bandhu-jīvopamauṣṭhī |
aghahara śarad-arkottāpitendīvarākṣī
tava viraha-vipatti-mlāpitāsīd viśākhā ||172||

atha pralāpaḥ, yathā **lalita-mādhave** (3.25)—
kva nanda-kula-candramāḥ kva śikhi-candrakālāṅkṛtiḥ
kva mandra-muralī-ravaḥ kva nu surendra-ñila-dyutiḥ
kva rāsa-rasa-tāṇḍavī kva sakhi jīva-rakṣauśadhir
nidhir mama suhṛttamaḥ kva bata hanta hā dhig-vidhim ||173||

atha vyādhiḥ, yathā tatraiva (3.28)
uttāpī puṭa-pākato 'pi garala-grāmād api kṣobhaṇo
dambholer api duḥsahaḥ kaṭur alam hṛn-magna-śūlyād api
tīvraḥ prauḍha-visūcikāni-cayato 'py uccair mamāyam balī
marmāṇy adya bhinatti gokula-pater viśleṣa-janmā jvaraḥ ||174||

atha unmādaḥ—
bhramati bhavana-garbhe nīrnimittam hasantī
prathayati tava vārtam cetanācetaneṣu |
luṭhati ca bhuvī rādhā kampitāṅgī murāre
viṣama-viraha-khedodgāri-vibhrānta-cittā ||175||

yathā vā—

adyākāṇḍikam aṭṭahāsa-paṭalam nirmāti gharmāmbu-bhāk
cītkāraṁ kurute camatkṛti-parā sotkaṇṭham ākasmikam |
ākrandam vitanoti gharghara-ghanodghoṣam kilātarkitam
rādhā mādharma-viprayoga-rabhasād anyeva tīvrād abhūt ||176||

atha mohah—

nirundhe dainyābdhim harati guru-cintā paribhavam
vilumpaty unmādam sthagayati balād bāṣpa-laharim |
idānīm kamsāre kuvalaya-dṛṣaḥ kevalam idam
vidhatte sācivyaṁ tava viraha-mūrccā-sahacarī ||177||

atha mṛtyuḥ, yathā hamsadūte (96)—

aye rāsakṛīḍārasika mama sakhyām navanavā
purā baddhā yena praṇayalaharī hanta gahanā |
sa cen muktāpekṣastvamapi dhig imām tulaśakalam
yadetasyā nāsānihitamidamadyāpi calati ||178||

pravāsa-vipralambhe'smin daśās tās tā harer api |
atropalakṣaṇāyaikam udāharaṇam īryate ||179||

yathā—

kṛīḍā-ratna-grhe vidambita-payah-phenāvalī-mārdane
talpe necchati kalpa-śākhi-camarī-ramye'pi rājñām sutāḥ |
kintu dvāravatī-patir vraja-giri-droṇī-vilāntaḥ-śilā-
paryaṅkopari rādhikā-rati-kalām dhyāyan muhuḥ klāmyati ||180||

proktānām prema-bhedānām vividhatvād daśā api |
vividhāḥ syur ihety etā bhūma-bhītyā na kīrtitāḥ ||181||
etās tu prema-bhedānām anubhāvatayā daśāḥ |
sādhāraṇyaḥ samastānām prāyaśaḥ sambhavanty api ||182||
kintv atraivādhirūḍhasya mohanatvam apeyuṣaḥ |
asādhāraṇa-rūpās tu tat-prasaṅge puroditāḥ ||183||
vipralambham param kecit karuṇābhidham ucire |
sa pravāsa-viśeṣatvān naivātra pṛthag īritāḥ ||184||

iti vipralambha-bhedāḥ

atha saṁyoga-viyoga-sthitiḥ

harer lilā-viśeṣasya prakāśyānusārataḥ |
varṇitā virahāvasthā goṣṭha-vāma-bhruvām asau ||185||
vṛndāraṇye viharatā sadā rāsādi-vibhramaiḥ |
hariṇā vraja-devīnām viraho'sti na karhicit ||186||

tathā ca [pādme pātāla-khaṇḍe mathurā-māhātmye](#)—
[go-gopa-gopikā-saṅge yatra krīḍati kamsahā](#) ||187||iti |

iti saṁyoga-viyoga-sthitiḥ ||

atha sambhogāḥ

darśanāliṅganādīnām ānukūlyān niṣevayā |
yūnor ullāsam ārohan bhāvaḥ sambhoga ucyate ||188||
maṇiṣibhir ayam mukho gauṇaś ceti dvidhoditaḥ ||189||
tatra mukhyaḥ—
mukhyo jāgrad-avasthāyām sambhogāḥ sa caturvidhaḥ ||190||
tān pūrva-rāgato mānāt pravāsa-dvayataḥ kramāt |
jātān saṁkṣipta-saṅkirṇa-sampanna-rddhimato viduḥ ||191||
tatra saṅkṣiptaḥ—
yuvānau yatra saṁkṣiptān sādvasa-vrīḍitādibhiḥ |
upacārān niṣevete sa saṅkṣipta itīritaḥ ||192||

tatra nāyakena kṛtaḥ, yathā [saptaśatyām](#)—
[līlāhituliaselo rakkha-u vo rāhiātthanapphamse](#) |
[hariṇo paḍhama-samāgama-sajjhasabebellio hattho](#) ||193||
(līlābhitulita-śailo rakṣatu vo rādhikā-stana-sparśe |
hareḥ prathama-samāgama-sādvasa-vevellito hastaḥ ||)

nāyikāyāḥ, yathā—
cumbe paṭāvṛta-mukhī nava-saṅgame'bhū-
dāliṅgane kuṭilitāṅga-latā tadāsīt |
avyakta-vāg ajani keli-kathāsu rādhā

modam tathāpi vidadhe madhusūdanasya ||194||

atha saṅkīrṇaḥ—

yatra saṅkīryamāṇāḥ syur vyalīka-smaraṇādibhiḥ |
upacārāḥ sa saṅkīrṇaḥ kiñcit tapteḥsu-peśalaḥ ||195||

yathā—

sāsūya-jalpita-sudhāni samatsarāṇi
manoparāma-ramaṇīya-drg-iṅgitāni |
kaṁsa-dviṣaḥ sphurad-amanda-mukhāny anaṅga-
vikrīḍitāni saha rādhikayā jayanti ||196||

yathā vā—

vaktraṁ kiñcid avāñcitam vivṛṇute nātiprasādodayam
dṛṣṭir bhugna-taṭā vyanakti śanakair īrṣyāvaśeṣa-cchaṭam |
rādhāyāḥ sakhi sūcayaty aviśadā vāg apy asūyākalām
mānantam bruvatī tathāpi madhurā kṛṣṇam dhinoty ākṛtiḥ ||197||

atha sampannaḥ—

pravāsāt saṅgate kānte bhogaḥ sampanna īritāḥ |
dvidhā syād āgatiḥ prādurbhāvaś ceti sa saṅgamaḥ ||198||

tatra āgatiḥ—

laukika-vyavahāreṇa syād āgamanam āgatiḥ ||199||

yathā **uddhava-sandeśe** (40)—

mā mandākṣam kuru gurujanāddehalīm gehamadhyā-
dehi klāntā divasamakhilam hanta viśeṣato'si |
eṣa smero milati mṛdule vallavīcittahārī
hārī guñjāvalibhiralibhirlīḍhagandho mukundaḥ ||200||

atha prādurbhāvaḥ—

preṣṭhānām prema-samrambha-vihvalānām puro hariḥ |
āvirbhavaty akasmād yat prādurbhāvaḥ sa ucyate ||201||

yathā **śrī-daśame** (10.32.2)—

tāsām āvirabhūc chauriḥ smayamānamukhāmbujaḥ |

pītāmbara-dharaḥ sragvī sāksān manmatha-manmathaḥ ||202||

yathā vā **haṁsadūte** (107)—

ayi svapno dūre viramatu samakṣam śṛṇu haṭhā-
daviśvastā mā bhūriha sakhi manovibhramadhiyā |
vayasyaste govardhanavipinamāsādyā kutukā-
dakāṇḍe yadbhūyaḥ smarakalahapāṇḍityamatanot ||203||

rūḍhākhyā-bhāva-jāto'yaṁ sambhogo vaipralambhikaḥ |
nirbharānanda-purāṇām paramāvadhīr iṣyate ||204||
dviguṇā virahārtiḥ syāt sphuraṇe veṇu-rāgaje |
prādurbhāve bhavaty atra sarvābhīṣṭa-sukhotsavaḥ ||205||

atha samṛddhimān—

durlabhālokayor yūnoḥ pāratantryād viyuktayoḥ |
upabhogātireko yaḥ kīrtyate sa samṛddhimān ||206||

yathā **lalita-mādhava** (7.18)—

dagdham hanta dadhānayā vapur idam yasyāvalokāśayā
soḍhā marma-vipātane paṭur iyam pīḍātivṛṣṭir mayā |
kāliṇḍīya-taṭī-kuṭīra-kuhara-kriḍābhisāra-vratī
so'yaṁ jīvita-bandhur indu-vadane bhūyaḥ samāliṅgitaḥ ||207||

yathā vā (8.10)—

tavātra parimṛgyatā kim api lakṣma sāksād iyam
mayā tvam upasādītā nikhila-loka-lakṣmīr asi |
yathā jagati cañcatā caṇaka-muṣṭi-sampattaye
janena patitā puraḥ kanaka-vṛṣṭir āsādyate ||208||

iti madhura-rasa-paripāka-vivekaḥ |

atha gauṇa-sambhogaḥ

channa-prakāśa-bhedena kaiścid eṣām dvirūpatā |
iṣṭāpy atra na hi proktā nātyullāsakarī yataḥ ||209||

atha gaṇaḥ—

svapne prāpti-viśeṣo'sya harer gaṇa itīryate |
svapno dvidhātra sāmānya-viśeṣatvena kīrtitaḥ ||210||
sāmānyaḥ sa tu yaḥ pūrvam kathito vyabhicāriṣu |
viśeṣaḥ khalu jāgryā nirviśeṣao mahādbhutaḥ ||211||
bhāvautkaṅṭhye-mayo hy eṣa caturdhā pūrvavan mataḥ ||212||

tatra svapne saṅkṣipto, yathā—

vihāraṁ kurvāṇas taraṇi-tanayā-tīra-vipine
navāmbhoda-śreṇī-madhurima-vidāmbi-dyuti-bharaḥ |
vidagdhānām cūdāmaṇir anudinam cumbati mukham
mama svapne ko'pi priya-sakhi balīyān nava-yuvā ||213||

atha svapne saṅkīrṇo, yathā—

sakhi kruddhā mā bhūr laghur api na doṣaḥ sumukhi me
na mānāgni-jvālām aśamayam aham tām asamaye |
sa dhūrtas te svapne rasa-vṛṣṭim mayi tathā
yato vistīrṇāpi svayam iyam ayāsīd upāsamam ||214||

atha svapne sampannaḥ, yathā **hamsadūte** (105)—

prayāto mām hitvā yadi kaṅṭhinacūdāmaṇirasau
paryātu svacchandaṁ mama samayadharmāḥ kila gatiḥ |
idaṁ soḍḍhum kā vā prabhavati yataḥ svapnakapaṭā-
dihāyāto vṛndāvanabhuvī kalān mām ramayati ||215||

atha svāpna-samṛddhimān, yathā **lalita-mādhave** (7.11)—

cirād adya svapne mama vividha-yatnād upagate
prapede govindaḥ sakhi nayanayor akṣaṇabhuvam |
gṛhītvā hā hanta tvaritam atha tasminn api ratham
katham pratyāsannaḥ sa khalu puruṣo rāja-puruṣaḥ ||216||

tulya-svarūpa evāyam prodyan yūnor dvayor api |
ūṣā-niruddhayor yadvat kvacit svapno'py abādhitaḥ ||217||
ataeva hi siddhānām svapne'pi paramādbhute |
prāptāni maṅḍanādīni dṛśyante jāgare'pi ca ||218||
vyatītya turyām api saṁśritānām
tām pañcamīm prema-mayīm avasthām |

na sambhavaty eva hari-priyāṇām
svapno rajo-vṛtti-vijṛmbhito yaḥ ||219||
ity eṣa hari-bhāvasya vilāsaḥ ko'pi peśala |
citra-svapnam ivātanvan kṛṣṇaḥ saṅgamayaty alam ||220||
athaiteṣu nirūpyante tad-viśeṣāḥ supeśalāḥ |
ye'nubhāva-daśām asyāḥ prāpnuvanti rateḥ sphuṭam ||221||
te tu sandarśanam jalpaḥ sparśanam vartma-rodhanam |
rāsa-vṛndāvan-krīḍā-yamunādy-ambu-kelayaḥ ||222||
nau-khelā līlayā cauryam ghaṭṭaḥ kuñjādi-līnatā |
madhu-pānam vadhū-veśa-dhṛtiḥ kapaṭa-suptatā ||223||
dyūta-krīḍā paṭākṛṣṭiś cumbāśleṣau nakhārpaṇam |
bimbādhara-sudhā-pānaḥ samprayogādayo matāḥ ||224||

tatra sandarśanam, yathā **lalita-mādhava** (2.26)
calākṣi-guru-lokataḥ sphurati tāvad antarbhayam
kula-sthitir alam tu me manasi tāvad unmilati |
calan-makara-kuṇḍala-sphurita-phulla-gaṇḍa-sthalam
na yāvad aparokṣatām idam apaiti vaktrāmbujam ||225||

atha jalpaḥ—
jalpaḥ parasparam goṣṭhī vitathoktiś ca kathyate ||226||

atra parasparaḥ goṣṭhī, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (42-43)
dharṣaṇe nakula-strīṇām bhujāṅgeśaḥ kṣamaḥ katham |
yad etā daśanair eṣa daśan nāpnoti maṅgalam ||227||

apraudha-dvija-rāja-rājad-alikā labdhā vibhūtiṁ rucām
navyām ātmani kṛṣṇa-vartma-vilasad-dṛṣṭir viśākhāñcitā |
kandarpasya vidagdhatām vidadhatI netrāñcalasya tviṣā
tvaṁ rādhe śiva-mūrtir ity urasi mām bhogīndram aṅgīkuru ||228||

vitathoktiḥ, yathā tatraiva (44)—
asminn adrau kati na hi mayā hanta hārādi-vittam
hāram hāram hariṇa-nayanā grāhitā jaina-dīkṣām |
yāḥ kākūkti-sthagita-vadanāḥ patra-dānena dīnās
tūrṇam dūrād anujaghire praudha-vallī-sakhībhiḥ ||229||

atha sparśanam, yathā—
na kuru śapatham asya sparśato dūṣitocair
asi bhujā-bhujagena tvam bhujāṅgādhipasya |
tanur anupama-kampā svedam abhyudgirantī
kapatīni paritas te paśya romāñcitāsti ||230||

atha vartma-rodhanam, yathā **vidagdha-mādhava** (6.19)—
parītam śrīgeṇa sphuṭatara-śilā-śyāmala-rucam
valad-vetraṁ vaṁśa-vyatikara-lasan-mekhalam amum |
atikramyottuṅgam dharaṇi-dharam agre katham itas
tvayā gantum śakyā taraṇi-duhitus tīra-saraṇi ||231||

atha rāso, yathā—
harir nava-ghanākṛtiḥ prati-vadhū-dvayam madhyatas
tad-aṁsa-vilasad-bhujo bhramati citram eko'py asau |
vadhūś ca taḍid-ujjvalā prati-harid vayam madhyataḥ
sakhī-dhṛta-karāmbujā natati paśya rāsotsave ||232||

atha vṛndāvana-kṛidā—
sthala-kamala-malinām stauti gītaiḥ padam te
rada-tati-mati-namrā vandate kunda-rājī |
adharam anubhajanī lambate bimba-mālā
vilasati tava vaśyā paśya vṛndāṭavīyam ||233||

yamunā-jala-keliḥ, yathā—
vyātyukṣīyudhi rādhayā ghana-rasaiḥ paryukṣyamāṇasya te
mālyam bhaṅgam avāpa vīra tilako yātaḥ kilādrīyatām |
vaktrendau pratimā-cchalena śaraṇam labdhaḥ sakhīm kaustubhas
tan mā bhūś cakito vimukta-cikuraṁ nārdaty asau tvad-vidham ||234||

yathā vā, **padyāvalyām** (301)—
jala-keli-tarala-karatala-
mukta-punaḥ-pihita-rādhikā-vadanaḥ |
jagad avatu koka-yūnor
vighaṭana-saṅghaṭana-kautukī kṛṣṇaḥ ||235||

atha naukhelā, yathā **padyāvalyām** (270)—

muktā taraṅga-nivahena pataṅga-putrī
navyā ca naur iti vacas tava tathyam eva |
śaṅkā-nidānam idam eva mamātimātraṁ
tvam cañcalo yad iha mādhave nāviko'si ||236||

atha līlā-cauryam—
līlā-cauryam bhaved vaṁśī-vastra-puṣpādi-hāritā ||237||

atha vaṁśī-cauryam, yathā **padyaṅgāvalyām** (253)—
nīcair nyāsād atha caraṇayor nūpura mūkayantī
dhṛtvā dhṛtvā kataka-valayāny utkṣipantī bhujānte |
mudrām akṣṇoś cakitaṁ śaśvad ālokayantī
smitvā smitvā harati muralīm aṅkato mādhave ||238||

atha vastra-cauryam, yathā—
chadāvali-vṛtaiva naḥ sapadi kācid ekā vrajam
praviśya jaratīr ihānayatū ghora-karmoddhatāḥ |
ayam guṇa-nidhis taror upari tābhir abhyarcyatām
umā-vrata-kumārikāpaṭala-cela-pāṭac-carah ||239||

atha puṣpa-cauryam, yathā—
ayi jñātaṁ jñātaṁ harasi hariṅkṣi pratidinaṁ
tvam eva pracchannā mama sumanasām mañjarim itaḥ |
cirād diṣṭyā cauri tvam iha vidhṛtādya svayam ato
guhākārām ārat praviśa vasatim prauḍhibhir alam ||240||

atha ghaṭṭaḥ, yathā **dāna-keli-kaumudyām** (64)—
ghaṭṭādhirājam avamatya vivādam eva
yūyam yad ācaratha śulkam adityamānāḥ |
manye vidhitsuṣṭha tad atra gires taṭeṣu
durgeṣu hanta viṣameṣu raṅābhīyogam ||241||

atha kuñjādi-līnatā, yathā **vidagdha-mādhave** (6.25)—
śaṅke śaṅkulitāntarādya niviḍa-kṛdānubandhecchayā
kuñje vañjula-śākhinaḥ śaśimukhī līnā varīvartī sā |
no ced eṣa tad-aṅghri-saṅgama-vinābhāvād akāle katham
puṣpāmōda-nimantritāli-pāṭalī-stotrasya pātrībhavet ||242||

atha **madhu-pānaṁ**, yathā—
mukha-vidhum uditam madhu-dviṣo'sau
madhu-caṣake madhuram samikṣya mugdhā |
adiśata dṛśam eva tatra pātum
na tu vadanam muhur arthitāpi tena ||243||

atha **vadhū-veśa-dhṛtiḥ**, yathā **uddhava-sandeśe** (64)—
keyam śyāmā sphurati sarale gopakanyā kimartham
prāptā sakhyam tava mṛgayate nirmitāsau vayasyā |
āliṅgāmūm muhuriti tathā kurvatī mām veditvā
nāriveśam hriyamupayayau mānini yatra rādhā ||244||

kapaṭa-suptatā, yathā **karṇāmṛte** (21)—
stoka-stoka-nirudhyamāna-mṛdula-prasyandi-manda-smitam
premodbheda-nirargala-prasṛmara-pravyakta-romodgamam |
śrotum śrotra-manoharam vraja-vadhū-lilā-mitho jalpitaṁ
mithyā-svāpam upāsmāhe bhagavataḥ kṛdā-nimīlad-dṛśaḥ ||245||

atha **dyūta-kṛdā**—
jivā dyūta-panam daśaty aghahare gaṇḍam mudā dakṣiṇam
sā vāmam ca daśeti tatra rabhasād akṣam kṣipanty abhyadhāt |
ājñām sundari te yatheti hariṇā vāme ca daṣṭe tataḥ
samrambhād iva sā bhujā-latikayā kaṇṭhe babandha priyam ||246||

atha **paṭṭākṛṣṭiḥ**, yathā **lalita-mādhave** (6.31)—
dhanyaḥ so'yaṁ maṇir avirala-dhvānta-puñje nikuñje
smitvā smitvā mayi kuca-paṭim kṛṣṭavaty unmadena |
gāḍham gūḍhākṛtir api tayā man-mukhākuta-vedī
niṣṭhivan yaḥ kiraṇa-laharīm hrepayāmāsa rādhām ||247||

atha **cumbo**, yathā—
kapaṭa-caṭulita-bhruvaḥ samantā-
nmukha-śaśinaḥ rabhasād vidhūyamānam |
danuja-ripur acumbad ambujākṣyāḥ
kamalam ivānila-kampi cañcarīkaḥ ||248||

atha āśleṣo, yathā—
nava-jāguḍa-varṇayopagūḍhaḥ
sphurad-abhra-dyutir etayonmadena |
harati sma harir hiraṇya-vallī-
parivītāṅga-tamāla-maṅgalāni ||249||

atha **nakha-kṣatam**, yathā—
na kucāv imau gatijitā tayā hr̥tam
gajataḥ prasahya sakhi kumbhayor yugam |
kṣatam atra nāga-damano yad arpaya-
tparamaṅgajāṅkuśa-vareṇa tat-kṣaṇam ||250||

atha **bimbādhara-sudhā-pānam**, yathā—
na hi sudhākara-bimba-sudhākaram
kuru mukham karabhoru karāvṛtam |
adhara-raṅgaṇam aṅga varāṅgane
pibatu nīpa-vanī-bhramaras tava ||251||

atha **samprayogo**, yathā—
drāg-dor-maṅḍala-pīdanoddhura-dhiyaḥ proddāma-vaijātyayā
nirbandhād adharāmṛtāni pibataḥ sītkāra-pūrṇāsyayā |
kandarpotsava-pañḍitasya maṇiatir ākrānta-kuṅjāntayā
sārdham rādhikayā harer nidhuvana-krīḍā-vidhir vardhate ||252||

vidagdhanām mitho līlā-vilāsenā yathā sukham |
na tathā samprayogeṇa syād evam rasikā viduḥ ||253||

yathā—
balena parirambhaṇe nakha-sikhābhir ullekhanam
haṭhād adhara-khaṇḍane bhuja-yugena bandha-kriyām |
dukūla-dalane hatih kuvalayena kurvāṇayā
ratād api sukham harer adhikam ādadhe rādhayā ||254||

yathā vā—
narmotseka-kalādrgañcala-camatkārī bhruvor vibhramah
samvyānasya vikarṣaṇ caṭulatām karṇotpalenāhatih |
krīḍeyam vraja-nāgarī-rati-guror gāndharvikāyās tathā

bhūyiṣṭhaṁ suratotsavād api navāsvādaṁ vitene sukham ||255||

ataeva śrī-gīta-govinde (12.10)—

pratyūha-pulakānkureṇa nivida-leśa-nimeṣeṇa ca
krīḍākūta-vilokite'dhara-sudhā-pāne kathā-kelibhiḥ |
ānandādhigamena manmatha-kalā-yuddhe'pi yasminn abhud
udbhūtaḥ sa taylor babhūva suratārambhaḥ priyambhāvukaḥ ||256||

yathā—

gokulānanda govinda goṣṭhendra-kula-candramaḥ |
prāṇeśa sundarottamaṣa nāgarāṇām śikhāmaṇeḥ ||257||
vṛndāvana-vidho goṣṭha-yuva-rāja manohara |
ity ādyā vraja-devīnām preyasī praṇayoktayaḥ ||258||

atulatvād apāratvād āpto'sau durvigāhatām |
spṛṣṭaḥ paraṁ taṣasthena rasābdhir madhuro mayā ||o||
ayam ujjvala-nīlamanīr gahana-mahā-ghoṣa-sāgara-prabhavaḥ |
bhajatu tava makara-kunḍala-parisara-sevaucitīm deva ||o||

iti sambhoga-bhedāḥ |
iti śrī-śrī-ujjvala-nīlamanīrau śrīngāra-bheda-prakaraṇam |

sampūrṇo'yaṁ śrī-śrīla-rūpa-gosvāmi- prabhupāda-praṇīta-śrī-śrī-ujjvala-
nīlamanīr nāma granthaḥ |